

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

2

1999

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 2/1999.

ГОДИНА LI

март – април

Издази двомесечно

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славко БРСТИНА, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др Славољуб ШУШИЋ, генерал-потпуковник (председник);
проф. др Андреја МИЛЕТИЋ; мр Душан ВИШЊИЋ, пуковник;
др Радомир ЈАНКОВИЋ, пуковник; проф. др Александар
ДРАШКОВИЋ; проф. др Мирољуб ЈЕВТИЋ; др Радован
ИЛИЋ, пуковник; др Милорад ЂОРЂЕВИЋ, пуковник;
мр Милован ВЛАЈКОВИЋ, пуковник; проф. др Радосав
АНЂЕЛКОВИЋ, пуковник; мр Петар ДРАЖИЋ, пуковник;
др Радосав ШУЉАГИЋ; др Светозар РАДИШИЋ, пуковник
(секретар); мр Слободан ЈАУКОВИЋ; др Милинко
СТИШОВИЋ, пуковник; др Јан МАРЧЕК,
потпуковник; мр Милан ШУМОЊА, мајор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

др Светозар РАДИШИЋ, пуковник

Уредници

Станислав АРСИЋ, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд,
Ул. Бирчанинова бр. 5 * Главни и одговорни уредник: 681-565,
2358-487 (војни 29-487); уредници: 2359-060 (војни 33-060);
технички секретар 2359-258 (војни 33-258) * Претплата: 2359-738
(војни 33-738) * Пошт. фах 692 * Жиро-рачун РЦ ГШ ВЈ
„Топчидер“ 40818-637-9-6319 за ВИЗ шифра 963 * Цена броја
30,00 динара; за иностранство 8 USD, 13 DM.

САДРЖАЈ

	Међународни односи	
Др Славољуб Шушић, генерал-потпуковник	Спољни утицаји на балканске земље преко „бриге о људским правима“ . . .	9
Проф. др Гавро Перaziћ, пуковник у пензији	Међународноправни континуитет државе с освртом на континуитет СФРЈ – СРЈ	19
Проф. др Владимир Милановић	Антихришћански мистицизам Адолфа Хитлера	34
Мр Бојан Б. Димитријевић	Од медијског стереотипа до војне интервенције	49
	Одбрамбени систем	
Доц. др Слободан Мишовић, пуковник	Демографска слика и територијално одређење Косова и Метохије после Другог светског рата	70
Др Јован Омаљев, пуковник	Модел информисања у Војсци Југославије	101
Др Бошко Надовеза, пуковник	Систем кадровског обезбеђења	109
	Ратна вештина	
Александар Савић, пуковник	Могући облици неоружаног угрожавања Савезне Републике Југославије	121
	Погледи	
Др Станко Нишић, пуковник у пензији	Међузависност политичке и војне стратегије	144
Бошко Антић, капетан бојног брода	Стратегија заснована на технологији	156
	Прикази	
Др Зоран Килибарда, пуковник, и мр Јованка Шарановић	Нова геополитика	165

CONTENTS

International relations

- D Sc Slavoljub Šušić,
Lt. Colonel External influences on Balkan countries
by means of „care for human rights“ 9
- Prof. D Sc Gavro Perazić,
Colonel, ret'd International legal continuity of state 19
- Prof. D Sc
Vladimir Milanović Anti-christian mysticism of Adolf Hitler 34
- M Sc Bojan B. Dimitrijević From the media stereotype to military
intervention 49

Defence system

- D Sc Slobodan Mišović,
Colonel Demographic display and territorial de-
termination of Kosovo and Metohija after
the World War II 70
- D Sc Jovan Omaljev,
Colonel Model of information activities in the
Yugoslav Army 101
- D Sc Boško Nadoveza,
Colonel System of personnel support 109

Art of war

- Aleksandar Savić
Colonel Possible forms of non-armed endanger-
ment of Federal Republic Yugoslavia 121

Views

- D Sc Stanko Nišić,
Colonel, ret'd Interdependence of political and military
strategies 144
- Boško Antić,
Captain, YN Strategy based on technology 156

Reviews

- D Sc Zoran Kilibarda,
Colonel, New geopolitics 165
- M Sc Jovanka Šaranović

Rapports internationaux

Dr Slavoljub Šušić, Général de division	Influences extérieures sur les pays des Balkans par intermédiaire de „la soucie des Droits de l'Homme“	9
Prof. dr Gavro Perazić	La continuité internationale juridique de l'Etat avec un aperçu sur continuité RSFY – RFY	19
Prof dr Vladimir Milanović	Mysticisme anti-chrétien de Adolf Hitler	34
Mr Bojan B. Dimitrijević	Du stéréotype médiatique à l'intervention militaire	49

Systeme de defense

Dr Slobodan Mišović, Colonel	Image démographique et détermination territoriale de Kosovo et Metohija après la deuxième guerre mondiale	70
Dr Jovan Omaljev, Colonel	Modèle d'information dans l'Armée de Yougoslavie	101
Dr Boško Nadoveza, Colonel	Système des cadres	109

Art de guerre

Aleksandar Savić Colonel	Les formes possibles de menace non-armée contre la République Fédérale de Yougoslavie	121
-----------------------------	---	-----

Point de vue

Dr Stanko Nišić, Colonel en retraite	Interdépendence de la stratégie militaire et politique	144
Boško Antić, Capitaine de Vaisseau	Stratégie basée sur la technologie	156

Comptes rendus

Dr Zoran Kalibarda, Colonel et mr Jovanka Šaranović	Nouvelle géopolitique	165
---	---------------------------------	-----

INHALT

Internationale Verhältnisse

Generaloberstleutnant Dr. Slavoljub Šušić	Die Beeinflussung der Balkanstaaten von aussen durch die „Sorge für die Menschenrechte“	9
Oberst a. D. Prof. Dr. Gavro Perazić	Die völkerrechtliche Kontinuität des Staates mit der Rücksicht auf die Kontinuität von SFRJ/BRJ	19
Prof Dr. Vladimir Milanović	Der antichristliche Mystizismus Adolf Hitlers	34
M. Sc. Bojan B. Dimitrijević	Vom Medienstereotyp bis zur Militärintervention	49

Verteidigungssystem

Oberst Dr. Slobodan Mišović	Das demographische Bild und die territoriale Bestimmung von Kosowo und Metohija nach dem Zweiten Weltkrieg	70
Oberst Dr. Jovan Omaljev	Das Modell der Informierung in der Armee Jugoslawiens	101
Oberst Dr. Boško Nadoveza	Das System der Kaderbeschaffung . . .	109

Kriegskunst

Oberst Aleksandar Savić	Die möglichen Formen der unbewaffneten Bedrohung der Bundesrepublik Jugoslawien	121
----------------------------	---	-----

Ansichten

Oberst a D. Dr. Stanko Nišić	Der Zusammenhang zwischen der politischen und der militärischen Strategie . .	144
Kapitän zur See Boško Antić	Die auf der Technologie gegründete Strategie	156

Besprechungen

Oberst Dr. Zoran Kilibarda und M. Sc. Jovanka Šaranović	Neue Geopolitik	165
---	---------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Международные отношения

- Д-р Славолуб Шушич, генерал-подполковник Внешние влияния на балканские страны посредством „заботы о правах человека“ 9
- Проф. д-р Гавро Перазич Международно-правовой континуитет государства с обзором континуитета СФРЮ–СРЮ 19
- Проф. д-р Владимир Миланович Антихристианский мистицизм Адольфа Гитлера 34
- Канд. наук Воян В. Димитриевич От стереотипа средств массовой информации до военного вмешательства 49

Оборонительная система

- Д-р Слободан Мишович, полковник Демографическая картина и территориальное определение Косово и Метохии после Второй мировой войны . . 70
- Д-р Йован Омалев, полковник Модель информирования в Войске Югославии 101
- Д-р Вошко Надовеца, полковник Система кадрового обеспечения . . . 109

Военное искусство

- Александр Савич, полковник Возможные формы невооруженной угрозы Союзной Республики Югославии 121

Взгляды

- Д-р Станко Нишич Взаимозависимость политической и военной стратегии 144
- Бошко Антич, капитан I ранга Стратегия, основанная на технологии 156

Обзоры новых книг

- Д-р Зоран Килибарда, полковник, и канд. наук Йованка Шаранович Новая геополитика 165

Спољни утицаји на балканске земље преко „бриге о људским правима“

УДК 327.8:341.

Др Славољуб Шушић, генерал-потпуковник

Брига о људским правима добила је институционални облик још у доба Француске буржоаске револуције крајем 18. века, усвајањем чувене Декларације права човека и грађанина (1789. година). Садржај тог документа био је примерен циљевима младе буржоазije, која се обрачунавала с феудалним апсолутизмом, а заснивала се на француској филозофији просвећености.

У садашње време о поштовању или непоштовању људских права и слобода, говори се с обзиром на Општу декларацију о правима човека, коју је 1948. године усвојила Генерална скупштина Уједињених нација. То је први случај у историји да је међународна заједница донела свеобухватан документ о заштити људских права и слобода. Међутим, измењени однос снага на међународној војно-политичкој сцени учинио је да се уместо снаге аргумената о поштовању људских права садржаних у Повељи УН и посебним општеприхваћеним декларацијама и међународноправним актима, све чешће потежу аргументи силе, којом економски најмоћније и политички најутицајније метрополе настоје да очувају постојеће и освоје нове сфере утицаја.

Неспорно је да је брига о људским правима, у најопштијем смислу, значајна тековина савремене цивилизације. Отуда се том питању у земљама с дугом демократском традицијом придаје значајна пажња. Историјски посматрано, брига о људским правима добила је институционални облик још у доба Француске буржоаске револуције, крајем 18. века, усвајањем Декларације права човека и грађанина (1789. година). Наравно, садржај тог чувеног документа био је примерен циљевима младе буржоазije, која се обрачунавала с феудалним апсолутизмом, а заснивала се на француској филозофији просвећености.¹ Без обзира на многа историјска ограничења, Декларација је била узор и основа за каснији развој људских права и слобода и усавршавање законитости у тој материји.

¹ У декларацији се наглашава да сви људи имају „природна права човека“ – људи се рађају слободни и остају слободни и равноправни у свим стварима; природна неотуђива права су слобода, својина, сигурност, право на супротстављање угњетавању... (Политичка енциклопедија, „Савремена администрација“, Београд, 1975, стр. 132–133).

Када се говори о поштовању или непоштовању људских права и слобода првенствено се мисли на Општу декларацију о правима човека, коју је 1948. године усвојила Генерална скупштина Уједињених нација, што је, како се оцењује у научним круговима, „први случај у историји да међународна заједница доноси такав један документ“.² Тај документ, који обавезује државе да обезбеде заштиту слобода и права појединца, касније је послужио за кодификацију људских права у оквиру међународног права. Ради праћења спровођења усвојених начела основана су и разна међународна тела и институције за ту област. Међутим, главна препрека у томе је чињеница да још увек има земаља које нису ратификовале међународноправне конвенције у области поштовања људских права и слобода, па је и контрола њиховог спровођења тешко остварљива. Највише примедба односи се на политичке слободе, религиозна осећања и расну нетрпељивост, па све до права националних мањина.³

Уједињене нације су стално радиле на усавршавању мера за међународно регулисање и контролу спровођења усвојених конвенција у области људских права. Тако су, на пример, 1966. године усвојиле два значајна пакта о правима човека: један се односи на грађанска и политичка права, а другим су обухваћена економска, социјална и културна права. Уз први документ донет је и посебан „Добровољни протокол“, који омогућује да појединачне жалбе разматра један међународни комитет за права човека. Реч је о два обавезујућа документа, у којима су садржана, највећим делом, и права обухваћена у Општој декларацији о правима човека из 1948. године. Садржај Опште декларације потврђен је и на обележавању 20-годишњице њеног усвајања, на посебној конференцији у Техерану 1968. године. Међу остале значајније документе Уједињених нација у области људских права треба, свакако, убројити и Декларацију о укидању свих облика нетрпељивости и дискриминације на основу религије или убеђења, коју је Генерална скупштина УН усвојила 1981. године, те Конвенцију против мучења, усвојену на предлог Комисије УН за права човека, из 1984. године.

Значајна тековина савремене цивилизације

Из историје политичких односа, у најширем смислу, познато је да је борба за људске слободе праћена разним противречностима и сукобима између „формалног“ права и уживања тог права. Све то може имати вид отвореног несклада између „декларације“ и стварности, када власт и владајућа класа у пракси ограничавају и негирају свечано прокламована права у уставима. С гледишта политичке науке, када се говори о политичким и другим слободама и правима мисли се на реалне слободе, оне које постоје; та наука испитује њихову рационалност,

² Уједињене нације „40 година за бољи свет“, Информативни центар УН за Југославију и Албанију, Београд, 1975, стр. 4–5.

³ *Protection of human rights*, United Nations Today, New York, 1985, pp 28–31.

тј. како, у којим условима и с којим функцијама их грађанин користи и остварује.⁴

Питање људских права и слобода вешто је кориштено у идеолошко-политичком надметању војних блокова (НАТО и Варшавски уговор) и њихових водећих сила (САД и СССР) о предностима капиталистичког над социјалистичким системом, односно социјалистичког над капиталистичким системом.

Занимљив је однос СФРЈ према питању људских права и слобода са становишта важећих међународних конвенција. Без потребе за дубљом анализом појединих државних и партијских докумената (тада једине, владајуће партије СКЈ), може се закључити да се званична политика односила према тој проблематици с много одбојности у случајевима спољних притисака. Такав однос је произилазио из карактера политичког система, који је, уз све специфичности самоуправљања, на Западу сврстан у социјалистички, односно комунистички систем, па тиме и у групацију источноевропских земаља. Међутим, с појавом првих пукотина на међурепубличким и националним спојевима, људска права су постала актуелнија, и то не само због интересовања спољних чинилаца за њихово поштовање већ и због могућности да се тим правима манипулише у дискредитовању „великокрпских хегемонистичких кругова“ који су спутавали сецесионистичке амбиције појединих народа и република и, наводно, угрожавали права националних мањина, првенствено Албанаца на Космету, па Мађара у Војводини и грађана муслиманске вероисповести у Рашкој области. Веома је уочљиво да се „демократски Запад“ није нимало узбуђивао због дугогодишњег терора албанске националне мањине (Шиптара) над Србима и Црногорцима на Космету, што је достигло врхунац у њиховим оружаним побунама против легалних органа власти Србије 1968, 1981. и 1998. године, с намером да се створи шиптарска „Косово република“, коју би, потом, припојили суседној Албанији.

Наглашено ламентирање Запада због тобожње угрожености албанске националне мањине на Косову и Метохији недвосмислено указује на перфидне планове да се разбије српско национално биће на простору претходне Југославије фаворизовањем нелегалних институција образованих у тој бившој покрајини Републике Србије, као једној од две федералне јединице суверене државе Савезне Републике Југославије. Такав однос ванрегионалних сила с правом се сматра хипокризијом, наоу политици и стратегији великих светских сила нема места за моралне назоре, већ само за интересе. У том контексту и треба сагледавати понашање ванрегионалних сила према целокупном простору Балкана, чијем су прекомпоновању приступиле пре десетак година, не размишљајући много о последицама по његове народе.

Осећајући се победником у „хладном рату“ с Истоком, Сједињене Америчке Државе и друге земље развијеног Запада свим силама настоје

⁴ Јован Ђорђевић, *Људске слободе и права у савременом свету*, Излагање на округлом столу, Нови Сад, 22. и 23. април 1977, стр. 2–4.

да свету наметну „нови светски поредак“, а с њим и своје друштвене односе, све до културне и општецивилizacione хегемоније над „остатком света“. Илустративан пример је један документ, сачињен у последњој години биполаризма у Европи, још док је постојао Совјетски Савез а Немачка није била уједињена. Реч је о Политичкој декларацији седморице најразвијенијих, усвојеној 10. јула 1990. у Хјустону, у којој се „поздравља замена репресивних режима у Централној и Источној Европи владама које су слободно изабрали њихови народи“, као и „увођење владавине закона и слободе које су камен темељац демократске државе“. Седморица најбогатијих се, затим, „обавезују да ће радити заједно са Совјетским Савезом како би му помогли у напорима да створи отворено друштво, плуралистичку демократију и тржишно оријентисану привреду“.⁵

Оруђе у „креативној дестабилизацији“ Балкана

Запад је, на челу са САД, кренуо у освајање позиција на Истоку и, да парафразирамо Клаузевица, повео рат против комунистичких режима на Истоку „другим средствима“, инсистирањем на „циркулацији људи и идеја“ која ће водити ка бољем међусобном познавању народа, бољем међусобном разумевању и јачању поверења, што ће олакшати и ефикасније решавање отворених проблема. О томе је посебно било речи на Конференцији о европској безбедности и сарадњи у Хелсинкију 1975. године, у оквиру „треће корпе“, у којој су се нашла документа која су се односила на „људску димензију“ КЕБС-а. За Запад је инсистирање на људским правима имало улогу „тројанског коња“ у „креативној дестабилизацији“ источноевропских комунистичких земаља, првенствено СССР-а и Варшавског уговора.

Да је заиста реч о „креативној“ или „конструктивној дестабилизацији“ комунистичких режима, односно о „политици која охрабрује 'конструктивну нестабилност' на један миран, организован начин“, за шта се посебно залажу САД, види се из раније објављених радова о политици САД према југоисточној Европи у деведесетим годинама.⁶ Основно полазиште у тим анализама јесте да су Централна и Североисточна Европа позорнице великих промена после окончања „хладног рата“, док југоисточни европски регион „може постати поприште обнављања ривалитета међу великим силама“, не у атмосфери „хладног рата“, него у вези с настојањем сваке силе, због специфичних дугорочних интереса, да попуни вакуум у том региону. Посебно је наглашавано да САД и СССР имају важан заједнички задатак – одржавање мира и стабилности у јужноевропском региону. После распада СССР-а, Руска

⁵ „Међународна политика“, документација, бр. 068-9, 1–16. август 1990, стр. 15–16.

⁶ О „конструктивној нестабилности“, и општем приступу САД и Запада променама на простору Источне Европе и Балкана, детаљно се говори у књизи *Проблеми балканске безбедности*, Њујорк, 1990, у чијем је Издавачком одбору био и тадашњи државни секретар за спољне послове Џејмс Бејкер.

Федерација је ступила у партнерске односе са САД и земљама Запада, на је тиме преузела и обавезе о којима је реч. Сматрало се, такође, да је јужноевропски регион, а то значи Балкан, „на ивици убрзаних, а можда и разарајућих промена“, због чега је краткорочни циљ политике САД усмерен на стабилизовање прилика и снажно опирање употреби силе и репресије, „посебно према мањинама“, што је у вези с „појавом нових облика ауторитарне власти“. Испуњавање тих циљева, према мишљењу званичног Вашингтона, не мора обавезно да значи и преузимање великих обавеза САД у одвајању средстава за те сврхе.

Развојем ситуације у источноевропским земљама и на Балкану створене су за Запад многе могућности, али и опасности. У западним метрополама преовлађује мишљење да „више не постоје разлози да се Источна Европа третира као шире подручје СССР-а“, пошто таква политика више није делотворна, већ је треба заменити билатералним односима, уз уважавање специфичности појединих земаља. Цени се да тежиште треба усмерити на три балканске земље: Албанију, Бугарску и Румунију, како се не би задржала само на развоју ситуације у Пољској, Мађарској и Чешкој, или на хаосу на простору претходне Југославије. Сматра се да ће повећана пажња према балканским земљама омогућити изградњу политичких ставова који ће убрзати промене, реформе и „конструктивну нестабилност“, који ће, у повратној спреси, „смањити вероватноћу масовне и деструктивне нестабилности у непосредној будућности“. Таква политика треба да „охрабри оне елементе који делују у правцу већег политичког плурализма и проширивања људских права“, сматрају амерички аналитичари.⁷

Када се говори о људским правима превасходно се мисли на искрене побуде да се она, као позитивна цивилизацијска тековина унапреде како у појединим земљама, тако у ширим међународним релацијама. Међутим, не треба посебно спомињати мере кажњавања које спроводи креатор „новог светског поретка“ према српском и црногорском народу, изражене у досад незабележеним економским и политичким санкцијама, како би се повиновали диктату при прекрајању простора авнојске Југославије према њиховим интересима. Није, дакле, реч ни о каквом алтруизму индустријског и компјутеризованог Запада, већ о сасвим препознатљивим интересима стратешке природе. Професор др Живојин Ракочевић даје суптилну анализу расположивог оруђа и оружја империјалног Запада у односу на „остали свет“. „Архитекти или 'барбарогенији' тзв. новог светског поретка воде 'ничевску' највећу борбу. За њу су им потребна нова оруђа и оружја. Углавном их већ имају: микроелектроника; електронски рачунари с више десетина процесора и брзинама које се приближавају брзини светлости; тзв. информационе технологије; атомска енергија и фабулозна и фамозна *Dooms Day machine* – модерни англосаксонски препев назива: 'оружје судњег дана' – из библијске Књиге страшног суда, рачунајући мишљење и буржоаски калкулус

⁷ Исто, (на основу сажетог приказа књиге *Проблеми балканске безбедности*, ЦОСИС ГШ ВЈ, Београд, 1991, стр. 14–21).

светске трговачко-финансијске 'републике'".⁸ И даље се пита: „Да ли њихова воља 'жели' пропаст савременог 'света нација': а у том апокалиптичком удесу, и властиту пропаст?"⁹ Ако се залажемо за универзална људска права и слободе, како су замишљени у наведеним међународним документима, то не значи да је уз њих могуће наметнути целом свету и остале норме друштвеног живота и понашања. Јер, „свет је различит и ступањ људских права увелико зависи од традиције, културе и општег цивилизацијског развоја сваке земље, стога људска права не морају бити скројена по америчком узору“.¹⁰

Да људска права могу бити погодно тло за манипулисање и изнуђивање решења мимо интереса народа за које креатори „новог светског поретка“ испољавају посебну „бригу“ најбоље сведочи пример „друге Југославије“, због чијег су разбијања многи њени народи постали губитници. Очигледно је да наглашену „бригу“ о људским правима водеће силе Запада, и њима наклоњене земље тзв. Трећег света, испољавају, првенствено, према регионима и земљама који пружају отпор „универзалном моделу западне демократије“ и у којима постоје сасвим конкретне могућности за извлачење профита у области нееквивалентне економске размене, експлоатације сировина или пласмана капитала. Није, стога, случајно на удару многољудна Кина,¹¹ којој се замера да хапси дисиденте, али не и Саудијска Арабија, на пример, која има систем власти раван средњовековним деспотијама, или Турска, која у обрачуна с Курдима ангажује оружане снаге које, при том, чак прелазе и на територију суседног Ирака.

Између „декларација“ и стварности

Из краћег осврта на област људских права и слобода, од покушаја њиховог кодификовања на националном нивоу (Француска) до бројних конвенција, декларација и других аката о међународноправном положају и правима човека, усвојених у Уједињеним нацијама и другим међународним форумима,¹² може се закључити колики се значај придаје том питању као цивилизацијској тековини новијег доба. Међутим, уз неспорна позитивна достигнућа у истинској бризи о друштвеном положају и заштити човекових права, очигледне су и злоупотребе у тој области, најчешће у функцији мешања у унутрашње ствари суверених

⁸ Опширније: проф. др Живојин Ракочевић: *Геополитика и „Realpolitik“ међу играчкама капитализма*, „Војно дело“, бр. 6/1998, стр. 66.

⁹ Исто.

¹⁰ Ли Пенг, председник владе НР Кине, у разговору с америчким шефом дипломатије Вореном Кристофером у Пекингу, 11. марта 1994 („Политика“, 13. март 1994, стр. 3).

¹¹ Чијен Ђичен, потпредседник кинеске владе и министар иностраних послова: „Кина је суверена земља и не може да се понаша мимо сопствених закона, свиђало се то некоме или не, а још мање може да трпи мешање других у своје унутрашње послове“ („Политика“, 13. март 1994, стр. 3).

¹² У *Зборнику Грађа међународног јавног права*, књига I, Нови Сад, 1988, стр. 719–720, наведено је 37 разних докумената о међународноправном положају човека.

држава, што није допуштено важећим нормама међународног права. То се може аргументовано поткрепити и подсећањем на слово Декларације о недопустивости мешања у унутрашње послове држава и о заштити независности и суверенитета, усвојене на 20. редовном заседању Генералне скупштине УН, 21. децембра 1965, у којој се, поред осталог, наглашава:

„1. Ниједна држава нема право да непосредно или посредно интервенише из било ког разлога у унутрашње или спољне послове ма које друге државе. Следствено томе, забрањени су оружана интервенција и сви други облици мешања или покушаја угрожавања личности државе или њених политичких и културних основа.

2. Ниједна држава не сме да употреби економске, политичке или било какве друге мере или да подстиче на употребу ових мера да би принудила другу државу да јој се подвргне у вршењу својих суверених права или да обезбеди за себе било какве предности. Исто тако, ниједна држава неће организовати, помагати, подстицати, финансирати, подстрекавати или толерисати субверзивне, терористичке или оружане активности усмерене на насилно свргавање режима друге државе или мешање у грађански сукоб у другој држави.

3. Употреба силе да би се народи лишили свог националног идентитета представља повреду њихових неотуђивих права и начела неинтервенције.

4. Свака држава има неотуђиво право да бира своје политичке, економске, социјалне и културне системе, без мешања у било ком облику од стране друге државе...¹³

Да су доследно поштоване наведене одредбе верујемо да би демократски преображај Балкана био изведен мирним путем, а СФРЈ, вероватно, била би очувана као чинилац стабилности региона.

У последњих десетак година, политиком двоструких мерила међународне заједнице према српском и црногорском народу, потврђена је често спомињана поука из историје дипломатије – да нема трајних пријатељстава нити непријатељстава, већ да су трајни само интереси. Чак су се и наши велики традиционални савезници из два светска рата, следећи своје националне интересе, без имало сентименталности, приклонили некад заједничким непријатељима у њиховом настојању да „намире историјске рачуне“ са нашим народом, одричући му право да брани своју слободу и вековне цивилизацијске тековине. То потврђује и ескалација кризе на простору Косова и Метохије, где очигледно није реч о побуни албанске националне мањине због наводно угрожених људских права и слобода, већ о класичном виду тероризма, с неприкривеном намером да се отцепи део територије СР Југославије и припоји суседној, хаосом захваћеној Албанији.

Немају никаквог рационалног утемељења захтеви вођа албанских политичких партија да се албанској националној мањини обезбеде

¹³ Исто, стр. 346.

некаква специјална права, већа од права која имају припадници осталих националних заједница на Косову и Метохији. Наша земља је Уставом обезбедила, и гарантује, једнака права и слободе свим националним мањинама на својој територији према важећим међународним стандардима, па чак и више од тога. Аутономију у саставу Србије, са максимумом грађанских права и слобода, албанска национална мањина већ има, али та права не користи. Њени лидери траже и сувереност над делом српске и југословенске државне територије, а на то, сигурно, не би пристала ниједна држава. Поготову, то не би прихватиле оне европске силе које чак и не признају постојање националних мањина у својој земљи, док нештедимице лamentsирају над, тобоже, угроженим правима Албанаца на Косову и Метохији, претећи чак и војном интервенцијом западне војне алијансе против Србије и СР Југославије.

Многи представници разних међународних хуманитарних организација, дипломате и страни новинари имали су прилику да се на лицу места увере да СР Југославија у обрачуну с тероризмом, као једним од највећих зала савременог света, јасно разликује терористе од мирних грађана припадника албанске народности лојалних држави у којој живе. То је реалност која се, по свему судећи, нимало не уклапа у сценарио оних који су са пристojног одстојања режирали косовску представу „контролисане нестабилности“ и обилато спонзорисали и подучавали њене главне актере.

Несхватљиво је да се на крају 20. века понављају догађаји из некадашњих злехудих времена, за која смо мислили да припадају прошлости. Поново се у нашем непосредном суседству чује звекет оружја. Сада нам прете снаге Северноатлантског пакта, који је већ иступио изван „зоне одговорности“, у оквиру границе земаља чланица тог одбрамбеног савеза из доба биполарне конфронтације, и постао својеврстан војни сервис креатора „новог светског поретка“. Све нас то упозорава на чињеницу да утицај силе и војног чиниоца још није превазиђен, већ има истакнуто место и у савременим међународним односима. Осим претњи и примене савремених оружја велике убојне и разорне моћи, све је учесталије посезање и за разним методама притиска и уцена, којима се кажњавају државе и народи чије понашање није по мери интереса светских центара моћи. Реч је, првенствено, о разним видовима блокаде, економског и психолошко-пропагандног рата, чији је главни циљ спречавање комуникације са светом у привредној и монетарно-финансијској области, у области науке, културе, па чак и у спорту. Перфидним психолошко-пропагандним деловањем посредством електронских медија, штампе и других средстава масовних комуникација постиже се сатанизација целих народа.

И у савременом, измењеном односу снага на међународној војно-политичкој сцени – уместо снаге аргумената о поштовању људских права садржаних у Повељи УН и посебним, општеприхваћеним декларацијама и међународноправним актима – све чешиће се потезу аргументи силе,

којом економски најмоћније и политички најутицајније метрополе настоје да очувају постојеће и своје нове сфере утицаја.

Закључак

Институционализација области људских права и слобода, као позитивна цивилизацијска тековина демократизације друштвених односа на националном и међународном плану, с разлогом плени пажњу многих аналитичара, и то не само због настојања да се она унапреде већ и због могућности злоупотреба „бриге“ о тим правима зарад постизања војно-стратегијских, политичких, економских и других циљева. Борба за људска права и слободу најчешће се суочава с разним манифестацијама нескладе између формалних права и слобода и реалних могућности за њихово коришћење.

Питање људских права и слобода вешто је експлоатисано у идеолошком конфронтирању „демократског Запада“ са „тоталитарним комунистичким системом“ на Истоку у деценијама „хладног рата“ и међублоковске поделе света. Гледано „са источне стране“, то је било надгорњавање о предностима и слабостима „капиталистичког експлоататорског Запада“ и „заједнице социјалистичких земаља одлучних да граде социјализам као светски систем“.

У време „златног доба детанта“ међу војно-политичким блоковима (НАТО и Варшавски уговор) и њиховим водећим силама (САД и СССР), на Конференцији о европској безбедности у Хелсинкију, 1975. године, једна од „три корпе“ документа садржала је „људску димензију КЕБС-а“, што је Запад вешто искористио за постепену „креативну дестабилизацију“ комунистичких режима. После распада СССР-а, Руска Федерација је ступила у партнерске односе са САД и земљама Запада, а тиме је преузела и обавезе у реализовању „важног заједничког задатка – одржавање мира и стабилности у региону југоисточне Европе, односно Балкана“. Посебно се инсистирало на „заштити националних мањина од репресије ауторитарних власти“.

Наглашену „бригу“ о људским правима креатори „новог светског поретка“ и њихови савезници испољавају првенствено према земљама и регионима који не пристају на беспоговорно прихватање „универзалног модела западне демократије“. У оквиру стратегије прекомпоновања Балкана према интересима ванрегионалних сила прва је на удару била авиојска СФР Југославија. Највећи губитник насилног разбијања вишенационалне федерације био је српски народ, којем су ускраћена легитимна права на вековни посед и живот у једној држави. Да је доследно поштована Повеља УН, Општа декларација о правима човека у други општеприхваћени међународни документи, верујемо да је могло доћи и до мирне демократизације СФРЈ, која би опстала као чинилац стабилности на Балкану. Под видом бриге о људским правима албанске националне мањине у СР Југославији, креатори „новог светског поретка“ настоје да дестабилизују нашу државу, будући да је сматрају

остатком недовршене „балканизације“ простора претходне Југославије и да се уклоне на простор Косова и Метохије с намером да обезбеде стратегијски ослонац за даљи продор на исток.

У дугорочној стратегији проширења НАТО-а на исток Савезна Република Југославија, по свему судећи, треба да послужи као огледни полигон за обрачун савремене лихварске империје са много већим потенцијалним ривалима.

Литература:

1. Смиља Аврамов, *Положај Срба у геополитичким замислима великих сила*, Уводно излагање на Округлом столу „Геополитичка стварност Срба“, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.
2. Смиља Аврамов, *Прикривене акције у стратегији САД*, „Војно дело“, бр. 1/1999.
3. Љубивоје Аћимовић, *КЕБС у 90-тим годинама*, „Међународна политика“, бр. 910, Београд, 1990.
4. Љубивоје Аћимовић, *Политика САД према Југославији и Србији*, Зборник текстова „Положај и стратегија Србије у новом европском поретку“, Институт економских наука, Београд, 1992.
5. Милутин Цивић, *О војностратегијским приликама на Балкану*, Балкан 80-тих година“, БИГЗ, Београд, 1987.
6. Војин Димитријевић, *Људска права и политика према народностима у Југославији*, „Међународна политика“, бр. 951, Београд, 1989.
7. Владислав Јовановић, *Људска права и промене у Европи*, „Међународна политика“, бр. 968-9, Београд, 1990.
8. Момир Стојковић, *Нови геополитички положај Балкана и Југославије*, „Војно дело“, бр. 6/1991.
9. Предраг Симић, *Нови светски поредак и југословенска криза*, „Војно дело“, бр. 4-5/1992.
10. Живојин Ракочевић, *Геополитика и „Realpolitik“ међу играчкама капитализма*, „Војно дело“, бр. 6/1998.
11. Славољуб Шушић, *Балкански геополитички кошмар*, ВИНЦ, Београд, 1995.
12. Славољуб Шушић, *Изворишта геополитичке нестабилности (проблем националних мањина у балканским земљама)*, „Војно-политички информатор“, бр. 11/1991.

Међународноправни континуитет државе с освртом на континуитет СФРЈ – СРЈ

УДК 341.218:35.071(497.1)

Проф. др Гавро Перaziћ, пуковник у пензији

Промене у основним елементима државе (територија, становништво, власт), изазване ратовима, револуцијама, државним ударима итд. услед којих је долазило до распадања, сецесије, анексије, дебелиације и других промена у правном статусу одређене државе и њених делова, увек су у историји изазивале дилеме да ли ће и који део те државе имати континуитет претходне државне заједнице, као и права и обавезе које је она имала. Сада је тај проблем веома актуелан за СР Југославију, којој, на жалост, неке државе још увек оспоравају то право.

Европска заједница – чинилац дезинтеграције СФРЈ

Основни интерес народа који жели да сачува своју државу и да живи у њој, преваходно Срба и Црногораца у фази решавања југословенске кризе, било је обезбеђење континуитета државе у свим њеним унутрашњим и спољним функцијама. Питање је веома актуелно и значајно, јер је после сецесије четири републике – од којих су три повеле веома криви и прљави рат, прво против Југославије, њихове заједничке државе, а затим против Срба у њиховим границама – наступио тренутак када су те републике признале као независне државе прво европске државе, првенствено чланице Европске заједнице, која је под притиском Немачке, неправедно и преурањено пришла том признању, не чекајући да тај проблем уреди југословенски уставотворац, којем је према Уставу једино и била дата та ингеренција. Дакле, примењена је сила у унутрашњем грађанском рату против легалних власти државе, те је политиком силе и свршеног чина желела да се постигне сецесија. Најзад, све те некадашње републике СФРЈ постале су чланице УН, па је на тај начин амнестирана употреба силе у унутрашњем праву ради сецесије дела државне територије. Европска заједница је одлучујуће потпомогла тај процес, поред осталог зато што је изневерила обећање да ће методом добрих услуга посредовати у југословенској кризи. Наиме, таква њена улога се убрзо преобратила у мешање у унутрашње послове југословенске државе.

Европска заједница је, поред осталог, на задовољство четири сецесионистичке републике, понудила концепт поштујући њихову вољу, према којем Југославија као јединствена држава не постоји, па треба одмах и директно прећи на ново уређење односа између њених шест република. Такву концепцију, наравно, нису прихватиле републике

Србија и Црна Гора. Јер, такав диктат, уз примену економске казне против СР Југославије (Србија и Црна Гора), очито је указивао на намеру целокупне европске интеграције да својим концептом „развијене“ Југославије оспори право оним републикама и народима који желе да очувају своју државу, макар с умањеном територијом и умањеним бројем становника, која ће по државном бићу бити идентична претходној Југославији и способна да очува свој унутрашњи уставноправни и међународноправни континуитет.

Уставноправна основа континуитета државе

Страни аутори, али и југословенски правници који се баве науком међународног права, имају различито мишљење о томе да ли је садашња Југославија континуитет СФРЈ или је то нова држава, која треба да се сусретне са свим уобичајеним препрекама на путу да постане равноправан члан међународне заједнице.¹ У вези с тим проблемом изрицале су судове разне међународне институције и организације: Арбитражна комисија, Конференција о Југославији, КЕБС, УН итд. Заправо, пошто је „успешно извршен задатак“² рушења Југославије и усвајања републичких декларација о независности у периоду од јуна до октобра 1991. године, на другој страни био је у току процес за очување дела те државе баш као Југославије. Тако су 2. фебруара 1992. представници Србије и Црне Горе, на састанку у Титограду, усвојили „Основе уређења и функционисања Југославије као заједничке државе“, у којима је изричито указано: „Заједничка држава обезбеђује континуитет Југославије“ и има своје симболе и химну са главним градом Београдом. Затим је 27. априла 1992. уследила Декларација са свечане седнице Скупштине СРЈ и двају република у Београду, у којој такође изричито пише (тач. 1): „Савезна Република Југославија, настављајући државни међународноправни и политички субјективитет Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, обавезује се на поштовање свих обавеза СФРЈ које је она на међународном плану преузела“, а у црногорском уставу од 12. октобра 1992. у уводу се указује на одлуку грађана Црне Горе „да наставе да живе у заједничкој држави Југославији“. На тај начин је завршен процес уставноправног уобличења континуитета државе, па је престао да важи устав СФРЈ из 1974. године.

Поставља се питање, у вези с тим, зашто те две републике не могу да очувају део некад заједничке државе ако су четири републике могле да се отцепе противно уставном систему и створе своје независне државе. У теорији, као и у одлукама међународних тела, наимае, избио

¹ Видети у вези с тим дискусију у ЈРМП (превод из АЈИЛ), бр. 4, октобар 1992, и бр. 2, април 1993, стр. 297–325; ЈРМП, бр. 1–2, 1993, као и Обрад Рачић, *СР Југославија: дисконтинуитет чланства у Уједињеним нацијама*, стр. 42–55; *Међународно право и југословенска криза*, Зборник, приредио Милан Шаховић, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1996, стр. 44–47.

² Тако се изразио С. Месић, председник Председништва СФРЈ у Сабору СРХ када је напустио своју дужност.

је спор о томе да ли те две републике могу да полажу право на то да тај њихов део чини континуитет старе државе у међународном праву као што су га саме конституисале у унутрашњем праву. Јер, конституисање њихове државе као продужење живота старе државе према уставном праву ствар је њихове одлуке и воље, али је постало спорно код неких аутора да ли је исто и када је реч о међународном праву.

Југославија је неспорно постојала и у фази поступка отцепљења тих република и након њихове сецесије са свим својим конститутивним елементима (истина, редукованим). Постојећа власт (или њен остатак) имала је суверену надлежност над народом, војском и полицијом, и одржала је нетакнут правни поредак над делом државе који је одлучио да остане као целина у Југославији. Иначе, институције врховне власти – Председништво, Савезну скупштину и Владу, напустили су представници сецесионистичких република. Тако је уставни шеф државе – Председништво СФРЈ, било преполовљено. Остала су четири члана Председништва који су репрезентовали Уставом одређени врховни орган власти, мада су се, на жалост, страни чиниоци игнорантски односили према кредибилитету и уставноправној основи његовог функционисања и државне активности. Но, упркос томе, нису прекидали везу с тим органом, и *de facto* су са њим наставили однос какав су и пре имали са Председништвом СФРЈ, без обзира на то што су тај однос спустили на нижи ниво и на дипломатском плану.

Оцена да је четворочлано Председништво СФРЈ „нелегитиман“ орган, како је настојала да представи ЕЗ, и напуштање савезних органа од стране представника сецесионистичких република, треба сагледавати у оквиру постојећег уставноправног статуса Председништва који је био правно утврђен много раније, када се није ни помишљало да може доћи до грађанског рата. Наиме, још у Одлуци Председништва СФРЈ бр. 36, од 21. новембра 1984, створена је правна основа за то да у условима „непосредне ратне опасности“, а према Пословнику о раду Председништва, тако редуковано Председништво може законито да обавља своје дужности. Заправо, према Уставу СФРЈ и Пословнику о раду Председништва, прелазак Председништва на рад у условима непосредне ратне опасности био је могућ ако Председништво са двотрећинском већином, тј. са шест гласова, оцени да се земља налази у стању непосредне ратне опасности. У том случају Председништво СФРЈ требало је да ради у саставу који се може окупити, као и да доноси уредбе са законском снагом ако је блокиран рад Савезне скупштине, што је био случај већ више месеци. И управо 1. октобра 1991, на седници Председништва (у одсуству чланова из Хрватске – Месића, и из Словеније – Дрновшека), усвојена је једногласно оцена о политичко-безбедносној ситуацији у земљи о томе да се земља налази у стању непосредне ратне опасности, што Председништву обезбеђује легалну основу за деловање без обзира на то колико је његових чланова присутно. О томе су светска и домаћа јавност обавештене посредством саопштења, у којем се, поред осталог, каже: „Председништво СФРЈ је констатовало да је на 143. седници

одржаној 1. октобра 1991. године, Председништво СФРЈ размотрило политичко-безбедносну ситуацију у земљи и једногласно оценило да смо суочени са опасношћу општег грађанског рата, и да се земља налази у стању непосредне ратне опасности, о чему је домаћа и међународна јавност већ обавештена путем службеног саопштења са те седнице“. Текст саопштења гласи: „На данашњој седници Председништва СФРЈ констатовано је да су се стекли услови да Председништво СФРЈ ради и делује на начин предвиђен Уставом СФРЈ у условима непосредне ратне опасности и у складу са Одлуком Председништва СФРЈ бр. 36. од 21. новембра 1984. године, која до сада није промењена“.

Прелазећи на услове рада за време непосредне ратне опасности, Председништво СФРЈ отклонило је могућност блокаде свог рада и преузело „на себе одређене ингеренције Скупштине СФРЈ, која се не може састати“: „Председништво СФРЈ донело је одлуку о раду и начину свог рада у условима непосредне ратне опасности, којом се обезбеђује континуитет рада Председништва СФРЈ. Према тој одлуци Председништво одлучује већином гласова присутних чланова Председништва СФРЈ...“

Консеквентно наведеној регламентацији и четворочлано председништво и његова делатност били су засновани на Уставу, па се у вези с тим његова активност веома добро одразила на континуитет целокупне државно-правне структуре СФРЈ, која је очувана и кориштена за правну стабилност процеса изградње оних механизма државе који обезбеђују њен континуитет. Та власт државног врха није имала ништа мање ауторитета у односу на Србију и Црну Гору, од некадашњег целовитог председништва у односу на СФР Југославију. Најзад, то председништво је припремило и осигурало даље процесе реструктурирања старе државе у СРЈ, организовало вишестраначке изборе и доношење новог устава и проглашења Савезне Републике Југославије. У читавом том деловању свој рад је заснивало на постојећем уставу, тако да уставно стање није имало никакав прекид, што обично бива у условима грађанског рата у једној држави.

Међународноправна основа континуитета

Какав су третман ти процеси добили од стране међународне заједнице показало се још у Мишљењу бр. 1, од 10. децембра 1991,³ у којем Арбитражна комисија ЕЗ у основи указује на следеће:

- питање постојања или непостојања неке државе третира се зависно од принципа међународног права;
- СФРЈ сачувала је свој међународноправни персоналитет, али су републике (Словенија, Хрватска, Македонија и Босна и Херцеговина) испојиле жељу за независношћу путем референдума;

³ Видети: Резолуције Савета безбедности УН, „Међународна политика“, Правни факултет, Факултет политичких наука, Београд, 1994, стр. 103–104.

– став и функционисање основних органа федерације више нису задовољавали захтеве партиципације и репрезентативности једне савезне државе;

– њену немоћ показало је прибегавање сили у односима тих елемената;

– СФРЈ ангажовала се у процесу распадања, али републике су те које би требало да испоље жељу за стварањем нове асоцијације с демократским институцијама по свом избору;

– постојање или непостојање једне државе и њено признање имају чисто декларативну природу.

Арбитражна комисија се бавила тим проблемом у још неколико својих мишљења. Тако је у Мишљењу бр. 8, од 4. јула 1992, дакле после усвајања Устава СРЈ, констатовала „да је постојање једне савезне државе која се састоји од више различитих федеративних целина озбиљно угрожено када се већина ових ентитета, који обухватају већи део територије и становништва федерације, претвори у суверене државе, тако да се савезна власт не може више спроводити“. Најзад, била је веома изричита у Мишљењу бр. 10, од 4. јула 1992, где ипак тврди да, након констатује да СРЈ на основу међународног јавног права одговара критеријумима који су наведени у Мишљењу бр. 1 од 29. новембра 1991, „реч је о новој држави“, те самим тим она не ужива признање „које је у потпуно другачијим околностима уживала СФРЈ“, али „има разлога за признање ове државе од стране других земаља“.

Комисија је, истовремено, донела дефинитивни суд о судбини Југославије, констатујући да су државе произишле из ње приступиле узajамном признавању и тако обелоданиле да је окончана свака савезна власт на њиховим територијама. Даље се указује да више не постоје и не функционишу заједнички органи и да бивша заједничка територија и становништво потпадају убудуће под суверену власт нових држава. Бивше републике – државе признала је ЕЗ и бројне друге државе, а примљене су и у УН 22. маја 1992. године. У Резолуцији Савета безбедности помиње се само „бивша СФРЈ“ и аутоматски се не обезбеђује континуитет некадашње СФРЈ, а и Европски савет спомиње само „бившу Југославију“ и да је процес распадања „дошао до краја“, те да треба констатовати да „СФРЈ више не постоји“.

Док је мишљење Арбитражне комисије еволуирало у став да наступа коначни нестанак државе СФРЈ са политичке карте Европе, у нашој земљи је држава преуређивана и стварани су сви атрибути који ће је учинити правно способном и одговорном за очување државног бића Југославије. Међутим, тада се умешала ОУН, која је читавом процесу дала интернационални садржај врхунског правног карактера. Наиме, у резолуцијама и другим актима органа УН суштински су озваничени ставови Арбитражне комисије и ЕЗ, чиме им је дат врхунски правни ниво.

Савет безбедности УН, већ 30. маја 1992, у својој резолуцији бр. 757, наглашава да захтев СР Југославије (Србија и Црна Гора) да аутоматски настави чланство бивше СФР Југославије у Уједињеним

нацијама „није опште прихваћен“, а већ Резолуцијом бр. 777, од 19. септембра 1992, утврђује да је „раније позната држава као Социјалистичка Федеративна Република Југославија престала да постоји“, те да није био опште прихваћен захтев СРЈ (Србија и Црна Гора) „да аутоматски настави чланство бивше СФРЈ у Уједињеним нацијама“. У вези с тим, Савет безбедности је препоручио Генералној скупштини УН да донесе одлуку да СР Југославија (Србија и Црна Гора) поднесе захтев за пријем у чланство Уједињених нација и да не учествује у раду Генералне скупштине.⁴ Слично је било и становиште Генералне скупштине УН у Резолуцији бр. 47/A, од 24. септембра 1992, као и других међународних институција и тела.⁵ Дакле, постоје два различита схватања, у наведеним националним правним актима и међународним документима, према којима национално право утврђује континуитет државе, а међународне институције, укључујући и УН, то не признају.

Стари проблем правне историје Југославије

Интересантно је да се наведени проблем не појављује први пут у историји правне мисли Југославије. Наравно, реч је о различитим околностима: први пут је то било у случају уједињења (*union*), а сада у случају разбијања земље (*démembrement*). Заправо, у југословенској правној мисли постојале су код неких истакнутих професора права дилеме између два светска рата у вези са Краљевином СХС: да ли је то нова или стара држава, односно продужена Краљевина Србија?⁶ Ту је била и посебна оцена Арбитражног суда у Женеви (спор око репарација и тумачења чл. 297. Версајског уговора) која се разликовала од оцене неких наших аутора. Тако је Ж. Перић навео три могућа мишљења. Према једном схватању, каже Перић, ни са становишта националног, ни са становишта међународног права не може се спорити да је то стара држава – увећана Краљевина Србија. Други су мислили, а то мишљење је више оспоравано, да је у погледу онога што се односи на спољне односе то стара, а у односу на унутрашње послове – нова држава, док је према трећем мишљењу, која прихвата и аутор, у оба случаја реч о новој држави.

Жолгер је сматрао⁷ да Адреса Народног већа и одговор регента Александра, 1. децембра 1918, садрже „међународно правно договорено прекинуће уставног континуитета, односно међународно-правно договорену револуцију устава и државе“. Слободан Јовановић⁸ је мислио да

⁴ Исто.

⁵ Резолуција СБ 30. маја 1992; Комитет високих функционера КЕБС-а 8. јула 1992, Група 7 – Минхен, 8. јула 1992, и Европски савет – Лисабон, 24. јуна 1992. године.

⁶ Видети: Živojin Peritz, *Principeaux Traits caracteristiques de la constitution de Royaume Serbes, Croates et Slovènes* du 28. juin 1921. RDI 1924, p. 261.

⁷ И. Жолгер, *Да ли је наша Краљевина стара или нова*, „Словенски правник“, бр. 3–4, књ. XXXVII, Љубљана, 1923.

⁸ Слободан Јовановић, *Je ли наша држава стара или нова*, „Архив за правне и друштвене науке“, бр. 4/1923, стр. 345–452. О. Рибарж, *Да ли је наша Краљевина стара или нова држава*, „АПДН“, бр. 4/1923, стр. 245–258.

је Србија само трансформисана, што допушта претпоставку да се са Србијом десило оно што и са Краљевином Сардинијом када је постала Краљевина Италија. У спољном статусу Краљевина Србија није допуштала прекид континуитета – задржала је важност својих међународних уговора и протегла их на целокупну територију Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Неки писци сматрају да Краљевина СХС није била просто увећање Србије, али да је остварен њен континуитет.⁹

Интерни и међународни континуитет

У доктрини међународног права скреће се пажња на тај проблем. Тако се указује да је могуће у државном поретку потврдити континуитет кад се новим уставом мењају ствари јер је то воља државе, док је у међународном праву континуитет држава у сталности и ефективности једне независне политичке организације ма каква она била, што је сагласно теорији о подели та два правна система. Није непознато, иначе, у унутрашњем праву да се прекидају идентитет и континуитет, трајно или повремено, или да се један прекида док други преживљава. То се обично дешава услед значајних промена у унутрашњој политичкој организацији државе. У погледу интерног права континуитет правног поретка је једино неопходан да би се утврдио континуитет државе, док се у погледу међународног права континуитет државе одређује према сталности територијалног простора на којем се успоставља ма која независна политичка организација.¹⁰ Доктрина међународног права углавном се слаже да у том погледу нема неких правних правила. Једни аутори сматрају да континуитет или ишчезнуће држава треба да буду регулисани искључиво њиховим интерним правима и, према томе, међународно право треба да се обрати једино интерном праву да потврди, конкретно, стварну ситуацију.¹¹ Супротно томе, део доктрине подржава став да су два домена, међународно и интерно право, издвојена и да решење о континуитету или ишчезнућу државе прихваћено у државном интерном праву нема никакав утицај на међународно право.¹²

Сматрамо да има разлога за тврдњу да је реч о два вида континуитета. Унутрашњеправни континуитет, свакако, није услов за међународноправни континуитет. Задовољавање само унутрашњеправним континуитетом, без признања на међународноправном плану, нема ефекта и такво стање не би могло дуго да се задржи. Држава може формално-правно да установи унутрашњеправни континуитет и да понуди да се међународноправно призна, али ће одлука о томе зависити од других држава јер нема позитивних норми, чак ни обичајног карактера, које

⁹ Стеван Ђорђевић, *О континуитету држава с посебним освртом на међународноправни континуитет Краљевине Југославије и ФНРЈ*, Београд, 1967, стр. 161–2.

¹⁰ Giorgio Cansacchi di Amelia, *Identité et continuité des sujets internationaux*, RC. pp. 12–13 (FN 3. цитат према Келсену, *Teoria generale del diritto e dello stato-trad. Ital. de Gotta et Treves* – Milano, 1952).

¹¹ *Ictro*, (тако: Merkl, Ballardore, Pallieri, Biscarettidi, Ruffia, Quadri).

¹² *Ictro*, p. 11 (Kelsen, Vedross, Marek, Kunz, Perassi, Morelli).

их на то обавезују. У том вакууму ствара се могућност да политика потисне правне обзире, па се враћамо на аналогију са признањем државе са свим условима и последицама које проузрокује тај институт.

Са континуитетом је тесно повезано питање да ли су исто идентитет и континуитет државе јер се на основу њега може јасније одговорити на проблем континуитета. Cansacchi¹³ сматра да те појмове не треба мешати. Аутор заступа схватање да се може сматрати да једна држава континуирано постоји ако и даље траје као исти међународни субјект, тј. ако није ишчезла дебелицајом, анексијом некој страни држави или пријемом као држава чланица федералне државе. Маркова изводи закључак да је идентитет статични појам, а континуитет његово динамично својство. Наиме, не може се говорити о континуитету ако претходно није утврђено постојање идентитета државе, а држава се може сматрати „идентичном“ пређашњој држави када постоји „континуитет“ између тих држава.¹⁴ Дакле, на основу теорије, може се поставити питање је ли у нечему, посебно значајном, модификован или, можда, инсуфицијантан у стварности идентитет држава СФРЈ и СРЈ што би могло да изазове консеквенце у вези с правном оценом континуитета.

Континуитет као обавеза

У литератури постоји и проблем наметања континуитета држави против њене воље, јер у међународном праву постоји и континуитет одговорности државе. Било је случајева „наметања“ континуитета једној држави који она није хтела вољно да прихвати. Наравно, та воља је била условљена позицијом државе у одређеном тренутку. Обично је реч о положају неке државе после рата у којем је побеђена, или о унутрашњим променама за које се поставља питање да ли ће их прихватити друге државе, па јој се намећу обавезе као услов да се те промене признају.

На пример, Аустрији, као преосталом делу Аустро-Угарске, после Првог светског рата, савезничке и удружене силе наметнуле су „континуитет“ обавеза. У уговору о миру у Сен-Жермену 10. септембра 1919, у преамбули (као и у преамбулама других уговора версајског система), пошло се од тезе о континуитету.¹⁵ Заправо, у ноти од 2. септембра 1919. савезничке и удружене силе су саопштиле аустријској делегацији да „аустријски народ је и остаће до потписа уговора непријатељски народ“, а Република Аустрија биће сматрана као конститутивно језгро које је надживело пропаст целине. Аустријска влада је званично изјавила да ће привремено поштовати уговоре пропале монархије и истовремено је предложила преговоре за склапање нових уговора.¹⁶ Слично се десило

¹³ Cansacchi, *исто*.

¹⁴ К. Марек, *Identity and Continuity of States in Public International Law*, Geneve, 1954, р. 2, 3.

¹⁵ Cansacchi, *исто*, стр. 33.

¹⁶ Cansacchi, *исто*.

и са Русијом. Наиме, насупрот совјетској тези о новој држави, у ноти Велике Британије и Француске о царским дуговима, од 28. фебруара 1918, каже се: „Једна нација је одговорна за акте владе без да измена владе утиче на те обавезе“. Те две силе, као повериоци, навеле су „да руска царска влада кад је уговарала представљала је неспорно Русију и обавезала је дефинитивно, те ова обавеза не може бити одбачена од било које власти која командује или ће командовати Русијом“.¹⁷

Историјско искуство југословенске државе

Постоји правни проблем који се тиче наше прошлости, подједнако интересантан за обе републике, који се често чује од неких државника, па и институција, када желе јаче да образложе садашњи државно-правни статус двочлане федерације. Наиме, поставља се питање да ли може да се наслони наш захтев за континуитетом на већ стечене државности две државе чланице садашње федерације које су оне поседовале пре уласка у заједничку државу 1918. године. Заправо, поставља се питање да ли је СРЈ (Србија и Црна Гора), као субјект међународног права, наследник некадашње Србије и Црне Горе, које су пре 1. децембра 1918. постојале као самосталне државе и биле признате, као такве, чак и колективно, још на Берлинском конгресу 1878. године. Према некима, то би дало повода да се те две чланице Федерације појединачно идентификују с тадашњим двома сувереним државама, што би имало за последицу да се њихов заједнички и уједињени живот од 1918. године правно искључи из периода када су биле у заједничкој држави, што је и најважније за континуитет. То, другим речима, не би могло да оправда наш захтев за континуитетом садашње СРЈ и СФРЈ, јер се из СФРЈ не би могао изводити континуитет. Иако се питање могло чути у јавним расправама, чин стварања нове државе Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године означио је крај субјективитета уједињених држава из којих је настала нова међународноправна личност Краљевина. Слободан Јовановић је указао да су изасланици Народног вијећа већ затекли уједињену Србију, Црну Гору и Војводину, те је 1. децембра 1918. обављена размена писаних изјава између престолонаследника Србије и изасланика Народног вијећа, што се сматра чином оснивања државе Срба, Хрвата и Словенаца.¹⁸

На спољњем плану, признање те уједињене државе, и поред противљења Италије, нужно се наметало као и за остале новоформиране државе (Чехословачка, Пољска итд.). Вилсон је то први урадио, 7. јануара 1919, када је Лансинг издао формалну изјаву југословенској унији с поруком Трумбићу, министру вањских послова Србије, како је писало у поруци, у којој је саопштио одлуку САД да признају уједињење српског, хрватског и словеначког народа.¹⁹ Затим је уследило признање

¹⁷ Исто.

¹⁸ Слободан Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Геца Кон, Београд, 1924, стр. 3–6.

¹⁹ Clarence A. Berdahl, *The power of Recognition*, AJIL, oct. 1920, p. 520.

од Велике Британије, 2. јуна, и Француске, 6. јуна. Италија је формално одбила да призна нову државу, а у преговорима се понашала као да је признаје. Бартош²⁰ указује да је потпуно признање везано за склапање међународних уговора 28. јуна 1919, али се ипак узима 1. мај као дан када је коначно решено признање уједињене државе Срба, Хрвата и Словенаца. У Версајском уговору и другим уговорима његовог система помиње са Краљевина СХС како у уводном делу, тако и у односним члановима текста уговора, чиме је и *de iure* Југославија била призната и уписана међу 32 чланице осниваче Друштва народа.²¹

Самим чином уједињења у једну државу престао је државни континуитет држава Србије и Црне Горе, који су имале још од Берлинског конгреса 1878. године. Он је спојен у једну државу и његово поновно оживљавање нема правне основе, јер он не спада у феномен оживљавања континуитета (*resurrection*), нити се може применити принцип *postliminium*, тј. ретроактивно дејство поново задобијене правне личности. У вези с тим поучна је једна правна конструкција проф. Кунза, који указује да ако једна држава ишчезне после губитка независности, њена евентуална и доцнија реконструкција као независне државе, с елементима које је некад поседовала, не означава ретроактивно никакав државни континуитет с ишчезлом државом.²²

Југославија је све време између два рата била чланица Друштва народа, током Другог светског рата била је савезничка сила, а на крају рата оснивач Организације Уједињених нација. Једним унутрашњим актом њој је потврђен међународноправни континуитет (Споразум Тито–Шубашић, 1944), иако је био прекинут унутрашњи правни поредак, што је добра основа за непрекинути континуитет од 1918. године. Све то упућује на закључак да је континуитет Југославије, без обзира на измене у њеном унутрашњем поретку, константно присутан у међународном праву, као што је то случај и са Југославијом као независном државом. Према томе, није било ни прве, ни друге, ни треће Југославије са становишта међународног права, већ постоји једна једина Југославија од 1918. године која и сада треба да продужи свој државно-правни век. Наиме, уставне промене не могу да буду услов за прекид међународноправног континуитета државе, јер с правом писци примећују да су скоро све државе Европе, Америке и Азије имале дубоке револуционарне промене у својим уставима, али су их треће државе увек признавале.²³

Промене у конститутивним елементима државе и континуитета

Увећањем или умањењем територије државе или броја становника, начелно, не прекида се континуитет државе. На пример, никада ниједна држава није сумњала да Француска, Немачка или Италија нису биле

²⁰ *Међународно јавно право*, књ. I, Београд, 1954, стр. 211.

²¹ Bogumil Vošnjak, *Annuaire de l'association Yugoslav de droit international*, 1937, V. VIII, pp. 17–18.

²² J. Kunz, *Identity of Stats under International Law*, AJIL, Vol. 49/55, p. 75.

²³ Sansacchi, *исто*, стр. 22.

нете државе и исти међународни субјект када су у последњим столећима њихова територија и њихова популација смањиване или повећаване.

Кунз,²⁴ у вези с тим, наводи да територијалне промене – било повећање, било редукација територије – не утичу на идентитет државе. Јер, позната су велика територијална повећања, уступања провинција другој држави, отцепљења дела држава или колонија, често револуцијом или ратом, и стварања нових независних држава. Територији се даје посебан значај приликом оцене да ли једна држава може имати континуитет старе државе, јер две различите државе на истом простору могу да постоје само једна после друге. Континуитет државе је очуван ако држава губи исти или већи део територије од оне која је сачувана, или кад је одвојена територија анектирана. Тако је Парагвај сматран истом државом пошто је изгубио две трећине своје територије у корист Бразила и Аргентине после рата 1865–1870. године.

Писци такође наводе у вези с правном квалификацијом територије, да држава губи идентитет ако се не сачува „основно језгро“ (неки кажу територијални нуклеус) или ако се територија сведе на веома мале пропорције.²⁵ Сасвим је сигурно да је веома тешко одредити државни (етнички) нуклеус који има значај за одређивање континуитета. Претпоставља се да је реч о некада значајним чиниоцима за стварање државе која се распала, или око које су се окупиле друге државе које су прошириле њену територију. Наравно, атрибут „језгро“ спориће у одређеном случају отцепљени делови и међународно право не може да усвоји тај критеријум, који је заправо невидљив. То је, можда, пре проблем историје него права, и зато се и указује да је тешко одредити тај нуклеус. Према неким, то је историјска колевка (*cradle*) државе или њен главни део, или чак неки други део који има историјски, емоционални или економски значај. При томе наилази се на потешкоће ако се тај нуклеус одређује за федералну државу која је састављена од разних раса, нација и слично, као на пример Швајцарска. Према нашем мишљењу, може постојати неколико нуклеуса, које заступају разни покрети за сецесију, што је већи разлог за распад државе. Будући да је и то један од узрока распада државе, не може му се придати значај приликом оцене континуитета нове и старе државе.

У тесној вези с територијом узима се и други конститутивни елемент државе – народ, што такође изазива неке теоретске правне дилеме. Заправо, приликом распада државе поставља се питање да ли су све државе сукцесори „нове“ државе или, ако је супротно, једна од њих наставља претходно разбијену државу. У том случају треће државе су присталице признања једне од држава као наследнице континуитета претходно настале државе кад се на територији државе наследнице

²⁴ J. Kunz, *исто*. (тако је, на пример, остао идентитет британске империје упркос настанку САД и Шведске, и поред издвајања Норвешке и Холандије, упркос стварању Белгије, Индонезије и Русије, и Пољске, Финске и балтичких република после Првог светског рата).

²⁵ W. E. A. Hall, *Treaties on International Law*. 8-th. ed. by A.P. Higgins, Oxford-London Press 1924. Према: Мареk, *исто*, стр. 22.

налази највећи део народа бивше државе, или „етничко језгро“ које је у бившој држави било најбројније или политички преодминантно.

Етничко језгро се одређује на основу тога да ли народ који се налазио на територији једне државе наследнице чини етничко и историјско језгро које је некад доминирало у претходној разбијеној држави. Стога се наводи, на пример, да је Мађарска била формирана углавном од једне популације мађарског етничког порекла која је била доминантна у политичком животу бивше Мађарске краљевине, док су друга етничка језгра (Рутени, Хрвати, Словени, Талијани, Румуни итд.) била анектирана и, у политичком животу земље, у положају субординације. Иста ситуација је била и у Аустрији. Територија те државе, насељена народом немачког језика и расе, била је прво језгро хабзбуршке државе, која се проширила током векова апсорбујући разна етничка језгра (Бохеме, Моравце, Рутене, Талијане, Хрвате, Словене итд.). Према оцини трећих држава, немачка етничка група јавља се у оквиру Аустријске царевине као политички преодминантна. Слично је било и у Турској 1919. године, јер је скоро целокупно становништво говорило турски језик, било је исте расе итд. Међутим, то етничко језгро може у извесним случајевима да изазове много озбиљних проблема. Заправо, разбијање једне државе не би требало да даје основа само једној држави на континуитет ако је оно изведено на основу договора политичких језгара, уколико су била паритетно заступљена у бившој држави. Према томе, и у случају цепања једне федералне државе на неколико независних држава путем усклађене акције њихових власти треба искључити признање државног континуитета између ишчезле федералне државе и једне од отцепљених држава.²⁶ Међутим, садашњи случај са бившим СССР-ом не потврђује то правило, јер је Русија носилац континуитета иако је на основу договора нестао бивши Совјетски Савез.

Аутори, свакако, придају важност и бројном елементу популације. У вези с тим, осећа се уважавање већинског дела народа који је иначе био етнички већински у бившој држави. Указује се, такође, и на бројне промене које се нормално догађају код народа због рођења, смрти, емиграције и имиграције, што не може утицати на тај проблем.

У погледу власти као значајног елемента континуитета, немогуће је тражити идентичност у правном и политичком поретку. Несумњиво, једна стабилна власт, поред наведена два конститутивна елемента, мора да постоји у делу државе који пледира на континуитет. Јер, нова суверена држава ступа у живот, како кажу писци, ако има четири услова: организован и ефективан правни поредак, сигурност за извесну територију и народ. Тај правни поредак мора да буде искључиво и непосредно подређен међународном праву, које одређује да ишчезнуће једног од та четири елемента има за последицу ишчезнуће суверене државе. Исто тако, претпоставља се да извесне измене једног, или више

²⁶ Cansacchi, *исто*, стр. 34.

елемената неће имати за правну последицу ишчезнућа државе, већ остаје недирнут њен идентитет. Такође, указује се, да се исто може догодити и кад се тотално измени територија, под истом владом и правним поретком уз насељавање народа на разне друге територије (случај Бурске Републике).²⁷ Свакако, треће државе, да би признале или негирале континуитет, не узимају у обзир само један елемент државе, већ више њих, уз широке дискреционе оцене колико и којем елементу треба придати већу важност.

Нису изостала ни схватања да континуитет треба тражити у политичко-административној организацији, тј. скупу органа, јавних институција, централних и локалних, као и на основу чињенице да ли су шеф државе или извесни чланови владе претходне државе и даље на челу државе наследнице. При томе, дешава се да неки од тих елемената буду и занемарени. Тако је 1947. године, на основу мишљења једне *ad hoc* комисије, Генерална скупштина УН признала континуитет британском доминиону Индији и поред дубоких уставних промена.²⁸

Сви наведени елементи имају одређени значај, али је немогуће појединачно одредити њихов опсег важности и границе које су показатељ њиховог значаја.

Два конститутивна народа носиоци континуитета

Правна наука придаје важност модалитетима, тј. на који су начин државе разбијене, односно уједињене, јер међународно право не може сматрати нити прихватити, да се неке противправне радње и њихове последице могу признати као законите, на пример, оне с окупацијом или дебелиацијом. Што се тиче грађанског рата као модела рушења или стварања државе, треба се бити опрезан, јер у њему створено стање може на извесном степену да буде правно прихваћено без обзира на то што је тај рат типичан начин рушења старог уставног поретка насилним путем. Такав рат, наравно, може да се оконча на разне начине и да његове резултате, као фактичко стање, призна међународна заједница, што се догодило са СФР Југославијом. На жалост, та заједница је прерано признала државе које су из тог рата произашле, а игнорисала је југословенски уставни систем, чиме је умногоме била виновник распада Југославије.

Уставни суд СФРЈ, у неколико наврата заредом, осуђивао је разне сецесионистичке акте и поступке побуњеничких власти у републикама, али је све то међународна заједница игнорисала: епилог процеса рушења државе био је у корист побуњеничких делова народа и њихових република. Наравно, Арбитражна комисија исувише лако изводи статистику када жели да се ослони на величину становништва и територије који су тражили отцепљење. Као доказ да СРЈ не може аутоматски да представља континуитет СФРЈ узела је у обзир, у свом мишљењу од 4. јула

²⁷ Исто, стр. 38–39.

²⁸ UN. Doc. A/C 1/212, 11 oct. 1947.

1992. број популације и величину територије који су били за отцепљење, а над којима сада власти СРЈ немају компетенцију. Да се мало више удубила у израчунавање стварног броја становника и величину територије морала би доћи, ипак, до мало другачијег закључка. Заправо, неоспорно је да се не може сматрати да је желело сецесију 700.000 становника српског народа, на трећини територије Хрватске, као и 34 одсто становништва БиХ, са око 60 одсто територије БиХ која је била у поседу српског народа. Ако томе дода и српско и црногорско становништво из Србије и Црне Горе, статистички податак о величини становништва и територије која је била за рушења СФРЈ био би сасвим другачији од оног Арбитражне комисије. Др Митић²⁹ са разлогом указује на то да српски народ у бившим републикама Хрватској и Босни и Херцеговини није прихватио сецесију и да је дуго формирао и одржавао своје државне јединице (Република Српска је постала према Дејтонском споразуму признат ентитет), што значи да је сецесија обухватала мање од трећине СФРЈ, односно да јој се више од две трећине супротставило.

Чињеница да су две републике (Србија и Црна Гора) остале у држави да продуже њен опстанак и на правном плану означе њен континуитет није ни случајна, ни неважна. Њихова улога и приликом стварања претходне државе била је веома значајна у окупљању осталих народа који су је сачињавали а који до тада или никад нису имали своје државе, или су је вековима били изгубили. То се не може историјски негирати. Околност да су те две државе, и њихова два народа, остале у истој држави нужно указује и на то да је поступак других народа и њихових република међународно право означило као сецесију, што не би било могуће да су и те две прихватиле да постану независне државе. Тада би постојала могућност за концепцију о раздруживању, а било би бесмислено пледирање за континуитетом од стране само једне државе. Према томе, и на том плану идеја Европске заједнице доживела је крах, јер су ипак та два народа очувала државу, макар и у редукованом облику.

Процес отцепљења четири републике и, истовремено, одржање Југославије као државне заједнице наведена два народа стварност је која се не може побити. Ипак, садашња државна заједница – Југославија, има конзистентност нормалног функционисања са комплетним државним апаратом. Наиме, све време грађанског рата нити је заказао, нити ишчезао ниједан елемент власти и функција федерације. У име Југославије деловало је Председништво СФРЈ до доношења новог устава, а после тога ново конституисани органи врховне власти. И, док су сецесионистичке републике прекидале односе с правним поретком Југославије, унутар ње одвијао се процес преуређења државе на новим правним основама, што нико није оспоравао као суверена права наша два народа. Ново руководство земље је дограђивало државни поредак путем више-

²⁹ Др Миодраг Митић, *Међународно право у југословенској кризи*, Београд, 1996, стр. 178–179.

страначких парламентарних izbora и nastavilo da odrzava diplomatske odnose, iako na niжем nivou sa nekim државама, да испуњава међународне уговоре и да обавља и друге спољнополитичке активности.

Светска заједница, без сумње, бојкотујући Југославију и намећући јој тешке санкције, уз фаворизовање сецесије, направила је преседан који већ критикује уважени део међународноправне доктрине, као и угледне политичке личности света.³⁰ Међутим, са становишта међународног права, мора се констатовати да позитивних правних правила о сецесији нема, а нису се усталила ни обичајна правила да би изражавала *opinio iuris*. Досадашња пракса држава је разнолика и нејединствена, али је несумњиво да је план ЕЗ, садржан у Каринктоновом предлогу, искључивао сваку помисао о континуитету СФРЈ и СР Југославије. Верујемо да ће истраживачи у доктрини међународног права у поступцима светске заједнице према Југославији видети мрачне странице те правне науке, јер је светска организована заједница изневерила, пре свега, Повељу УН, *ius cogens* светског правног поретка.

³⁰ Исто.

Антихришћански мистицизам Адолфа Хитлера

УДК 272.9:929 HITLER

Проф. др Владимир Милановић

Хитлерове идеје, ма колико биле безвредне с научног становишта и супротне основним егзистенцијалним интересима човечанства, имале су ужасне ефекте на судбине појединаца, група, па и читавих народа, и не смеју бити заборављене не само због последица које су изазвале него и због чињенице да се многе од њих поново јављају, у новим формама и у измењеним историјским околностима. Такве идеје су не само претња људским правима и слободама него и стварна опасност по егзистенцију читавих народа, који су подвргнути насиљу и притисцима који се мало разликују од оних које је примењивао Хитлер. Разговори о хришћанству као и Хитлерова изјашњавања о другим темама, откривају да су нацисти, преко Хитлера, планирали и уништење хришћанства, најстаријег и најснажнијег регулатора културе и човековог понашања, и то стравичним средствима која су већ била испробана на Јеврејима и политичким противницима. Изјашњавања о хришћанству у уском, апсолутно поверљивом кругу откривају Хитлерову дволичност, али и нацизма као политичке организације, јер су, као и остали њихови планови за уништавање људи, политичких покрета и народа, ти разговори чувани у потпуној тајности. Међунационалне тензије се повећавају и у садашње време, а верски сукоби су, на жалост, све чешћи. Савремени моћници те појаве зависно од свог интереса, игноришу или подстичу, служећи се методама за које смо веровали да су, заједно са Хитлером, дефинитивно отишле у прошлост.

Злочинаца и злочина било је и пре Адолфа Хитлера, али он се издваја по томе што је злочину, као свом главном идеолошком и политичком средству, дао интегралан, тоталитаран карактер у систематском настојању да оствари своје циљеве. Друга Хитлерова карактеристика јесте то да своје циљеве и „моралне“ принципе није крио, већ их је саопштавао с циничном бескрупулозношћу и бестидношћу. Истина, његово дело *Mein Kampf* прво је изазвало шок, а потом га је примио готово са хумором део доминантних кругова на Западу који су изражавали уверење да га не треба схватити озбиљно. Истовремено, имао је изванредан број симпатизера, чак и у Великој Британији.¹

¹ Џон Костело тврди да је англонемачко друштво у Енглеској имало „утицајну и добро организовану групу за притисак, повезану са моћницима у британској штампи, банкарству, цркви и влади. Та група била је финансирана и помагана од групе конзервативних британских политичара, величана и подржавана од тројице директора Bank of England и педесет чланова оба дома парламента“ (John Costelo, *Mask of Treachery*, Warner Books, New York, 1968, p. 283).

Међутим, неизбежна збивања која је изазвао тоталитарни рат, који је Хитлер убрзо повео, отрезнила су и оне који су били склони површном оптимизму, а Британија, са Черчилом, добро је схватила опасност од нацизма.

Хитлерови „тајни разговори“ са сарадницима, како утицајним, тако и онима без стварног утицаја, о бројним проблемима не оповргавају његову основну оријентацију, али откривају и неке аспекте које није могао, или није смео јавно да саопшти. Тако његова „тајна“ изјашњавања употпуњавају слику о његовој мрачној и необичној личности, о чијим су способностима још увек подељена мишљења.

У тајним разговорима који су садржани у материјалима које је објавио Рејмонд Картије, Хитлер је у једном излагању, које личи на еповиђење, саопштио намеру да целокупну популацију Енглеске пресели на Балтик и створи нови „рај земаљски“. Да ли би Енглези живот на обалама мора које се смрзава и балтички народи, за чијег се пријатеља и заштитника издавао, то сматрали рајем није га интересовало. Политичарима који су стајали иза Черчила такве намере су биле сасвим јасне и, на основу тога, Британија је заузела централно место у организовању рата против нацизма иако није била најјача сила учесница у том рату. То је разорило Хитлерове наде у компромис с Енглеском и условило излив беса према Черчилу, који су видљиви у тим тајним разговорима. Изјављивао је да од Енглеске (коју је намеравао да расели) не би узео чак ни Индију. Сем увредама Черчилу, његови разговори о тој теми испуњени су неком врстом самозаваравања, самосажалења, самооправдања и, наравно, окривљавањем Јевреја за сва зла у свету.

Два лица једне идеологије

Главна карактеристика Хитлерових погледа јесте потпуна неисторичност, игнорисање чињеница, бескрупулозна злоупотреба премиса оних које је бездушно прогонио, бестидност и одсуство мере у коришћењу речи. Из његових изјава избијају агресивни антисемитизам и антибољшевизам, а у оквиру тога је и његова критика хришћанства, иако их по времену настанка деле скоро две хиљаде година људске историје. За потпуније разумевање његовог односа према хришћанству значајне су и неке изјаве о његовим савезницима, о политици, култури, праву и људским слободама и вредностима које су за човечанство увек имале велики значај.

Хитлер се никада није усудио да отворено и јавно нападне Христа, вероватно зато што би то окренуло против њега масе верника који су прихватили његове идеје о супериорности Немачке и подржавали их на војном и политичком плану. Зато је Христа прогласио за лидера чији је циљ било „ослобађање његове земље од јеврејског потискивања“ и који се „поставио против јеврејског капитализма...“², али је сматрао да

² *Hitlers Secret Conversations 1941-1944*, Signet Book, New York, 1961, p. 99.

само хришћанство представља „инкарнацију болшевизма“³. Сва његова мржња била је усмерена на апостола св. Павла, кога је сматрао „фалсификатором Христових идеја“, и, уз Јевреје, „главним рушиоцем Римског царства“.⁴ Закључио је да су Јевреји успели да разоре Римско царство зато што је св. Павле трансформисао локалну аријевску опозицију јеврејству у надсветовну религију чији су постулати били једнако међу људима и њихова покорност пред богом. „То је оно што је проузроковало смрт царства“⁵. Те исте идеје нису, према његовом мишљењу, имале успеха у Атини „због супериорности грчке филозофије над упечатљивим сиромаштвом ових одрпанаца“.⁶ „Христ је био Аријевац, а св. Павле је употребио његово учење да би мобилисао криминално подземље и на тај начин организовао протоболшевизам. Његово намећање свету означава крај дуге владавине грчколатинског генија“.⁷ Враћајући се опсесивно-манијакално на св. Павла, Хитлер је ноћу између 29. и 30. новембра 1944, када је рат за Немачку био очевидно изгубљен, тврдио: „Павле из Тарсуса, који је био по пореклу упоран противник хришћанске религије, изненада је открио да се она може употребити за друге циљеве. Он је открио да ће јеврејска експлоатација ове идеје међу нејеврејима дати Јеврејима у свету већу снагу и већу добит“.⁸ Закључио је да религија коју је фабриковао Павле из Тарсуса, доцније названа хришћанство, „није ништа друго него комунизам садашњице“.⁸ Борман, који га је пажљиво слушао, проширио је тај закључак: „Наша национал-социјалистичка доктрина је антикомунистичка и антихришћанска.“⁹ На основу тога, поставља се питање да ли између Христових идеја и идеја које је у својим посланицама излагао св. Павле постоје разлике које им приписује Хитлер и шта је то садржало хришћанство што је изазивало његове провале беса.

Прве заједнице хришћана, изложене уништавајућем притиску Римског царства, биле су веома кохерентни колективи, са снажном унутрашњом повезаношћу и заједништвом. У њих се, вероватно, веома често уносила и имовина припадника тих заједница, као што саопштава јеванђелист Лука у *Делима апостолским*: „И течевину и имање продаваху и раздаваху свима као што ко требаше“, и даље „... ниједан не говораше за имање своје да је његово, него им све беше заједничко“ (3 и 4). Тај облик друштвене асоцијације, настао под спољњим притиском, није био директно изведен из религије, а свакако није био ни облик кроз који се робовласничко друштво, које је све више прихватало хришћанство, могло трансформисати у феудално друштво, које је, барем на почетку, између осталог, имало и хуманији однос према експлоатисаној маси земљорадника, чији се положај током следећих

³ Исто, стр. 98.

⁴ Исто, стр. 99.

⁵ Исто, стр. 100.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

⁸ Исто, стр. 664.

⁹ Исто, стр. 665.

векова све више погоршавао. Тај облик колективног живота је доцније ограничен само на аскетске заједнице калуђера и хришћанство га није ни наметало, ни пропагирало. Али, хришћанство је полазило од става да су сви људи, без обзира на разлике, једнаки пред богом. Тако је донело идеју која је добила и социјално-политичка значења у модерном свету, а то је оно што је на теоријском плану Хитлера терало у јарост. Говорећи о начину на који треба управљати окупираним територијама, он је тврдио да би „задржао доминацију над народима на територијама које је освојио на истоку од Рајха“, да се „треба свом могућом снагом сукобити са било каквом жељом за слободом појединца“, а народе „лишити било какве форме државне организације и доследно их држати на ниском културном нивоу, колико год је то могуће...“¹⁰ Ако је људима дата пуна слобода деловања, они ће се одмах почети понашати као мајмуни... олабавите узде ауторитета, дајте више слободе појединцу и то ће отерати људе на путеве декаденције“.¹¹ А идеја једнакости, макар само пред богом, била је довољан разлог да Хитлер изрекне хришћанству најтежу осуду: „Чим је завладала идеја да су сви људи једнаки пред богом, свет је био присиљен да колабира“.¹²

Социјално-политичка позадина Хитлеровог антихришћанства

„Хришћанство је можда било централни елемент у култури и цивилизацији кроз две хиљаде година, па иако је полазило и погрешним путевима, највише под утицајем историјских околности, које су једнако утицале и на друге облике националног живота“,¹³ задржало је свој утицај. Верске институције које су оличавале религију претварале су се у инструмент политике једне државе, или су се супротстављале тој политици и много више, различитим социјалним кретањима, због чега су и критиковане. Без обзира на унутрашње контроверзе, та критика је, због односа према инквизицији, предрасудама, спаљивања вештица и јеретика, нетолеранције и верских ратова, у суштини била оправдана. Али она се није односила на теолошка питања, него на социјално-политичке аспекте тих збивања; била је хуманистичка и често научна, узимајући цркву не изоловано, него у њеном социјално-политичком и културном контексту и у времену којем је припадала. За разлику од те критике, коју је злоупотребио не обазујући се ни на какве скрупуле, нити на логичка правила мишљења, Хитлерова критика хришћанства била је антихумана, антидемократска и изразито антисемитска. У хаосу контроверзи које прожимају његова излагања, ипак се откривају његов мотив и његова линија: *он у цркви види ривала у борби за утицај на човеково мишљење и понашање, а своју мржњу према цркви правда час стварним, час измишљеним противљењем цркве политици његове*

¹⁰ Исто, стр. 401.

¹¹ Исто.

¹² Исто, стр. 324.

¹³ Salvador da Madariaga, *Spain, a Modern History*, Praeger Inc. New York, 1960, p. 158.

тоталитарне државе. Он није крио своју завист и злобу и оно што је бољшевизам, према његовом мишљењу, постигао на материјалном, то је хришћанство постигло на метафизичком нивоу. Али, веровао је да ће то променити и „једног дана, церемоније захвалности певаће се фашизму и националсоцијализму, што су сачували Европу да се не понови тријумф подземља. Сматрао је да је хришћанство „најгора регресија коју је човечанство икад претрпело. То је јеврејство, које је захваљујући овом дијаболничком открићу уназадило човечанство за петнаест столећа. Једина ствар која би била још гора, била би победа јеврејства преко бољшевизма“...¹⁴ Свештеници антике били су ближи природи, они су скромно трагали за значењем ствари. Уместо тога, хришћанство је објавило *своје* неконзистентне догме и наметнуло их силом. То је најкрвавија обузетост мржњом. Оваква религија је оптерећена нетолеранцијом и мржњом...¹⁵ духовно сиромаштво је драгоцен чувар хришћанства...¹⁶ Хришћанство је систематски разарало античку културу“ и „духовно богатство Централне Америке“.¹⁷ *Хришћани су, према Хитлеровим речима, заиста запалили Рим, комунари Париз, а комунисти Рајхстаг.*

Хитлерово „поштовање“ према Христу било је лажно и изазвано користољубивим мотивима. Интимно, иронисао је на рачун његовог учења сматрајући га празноверјем и допуштајући да могу веровати само необразовани људи. „Али“, говорио је, „ако се образован човек претвори у саучесника у оваквим предрасудама и то зато што је у име љубави стотине хиљада људских бића било екстерминирано – то је нешто што не могу прихватити...¹⁸ Лично нисам никад био сагласан са хришћанским лажима“,¹⁹ а „не могу веровати у оно што је засновано на лажима...²⁰ Тероризам у религији је, кратко речено, продукт јеврејске догме којој је хришћанство дало универзалан карактер и чија је последица изазивање конфузије у људској глави“.²¹

Према постојећим подацима, Хитлер је, до сада, уништио највише људских живота, покушавајући да онемогући сваки начин размишљања сем нацистичког. Упркос очевидним чињеницама, говорио је: „Ми градим концепцију света, еру светлости, еру толеранције. Човек ће моћи слободно развити таленат којим га је бог обдарио“.²² Из његових речи се види да је ту перспективу отварао само Немцима, који су, по његовом мишљењу, једини манифестовали способности за нацистичку револуцију. Та „револуција“, према Хитлеровим речима, „има три главна циља. То је, пре свега, престанак подвајања међу класама, што ће оспособити сваког појединца да се уздигне. Друго, то је ствар

¹⁴ *Hitlers Secret Conversations 1941–1944*, p. 324.

¹⁵ *Исто*, стр. 312.

¹⁶ *Исто*, стр. 313.

¹⁷ *Исто*, стр. 109–110.

¹⁸ *Исто*, стр. 329.

¹⁹ *Исто*, стр. 320.

²⁰ *Исто*, стр. 329.

²¹ *Исто*, стр. 375 (4. април 1942)

²² *Исто*, стр. 320–321.

креирања стандарда живота на такав начин да ће и најсиромашнији имати пристојан живот. Коначно, то је ствар деловања на такав начин да све користи које пружа цивилизација постану општа својина“.²³ Али, то се не односи на цело човечанство, јер је „револуција чисто немачки феномен и никада нисмо намеравали да револуционишемо цео свет“.²⁴ Насупрот немачком народу, „једином којим управља морални принцип акције... хришћанство је смишљено унело лажи у човечанство у облику религијске материје. Исту такву лаж проповеда бољшевизам, који прокламује да ће човеку донети слободу, а у ствари само тежи да га пороби“. Сматрао је да је прва религија „која је екстерминирала противнике у име љубави“, исто тако као и бољшевизам, проналазак јеврејства. Ипак, био је присиљен да цркви призна класну отвореност, јер и „прост кравар може постати кардинал“. Управо тој отворености, према његовом мишљењу, црква треба да захвали што је „остала милитантна“.

План за екстерминацију хришћанства

Очигледан је Хитлеров потпуни антиисторицизам, занемаривање елементарних чињеница и једнострано и идеолошко интерпретирање хришћанства. Јер хришћанство је, ако ништа друго, увело бројна варварска племена међу цивилизоване народе и поставило основе писмености, националне књижевности и уметности. Нема сумње, оно је као религија мира, са својим принципима љубави и милосрђа, било у супротности са нацистичком идеологијом, иако се сами хришћани кроз историју нису увек придржавали тих принципа. Хитлеру је посебно сметао принцип једнакости свих људи пред богом, без обзира на њихов социјални положај, расну или етничку припадност, јер је био фанатичан противник идеје једнакости међу људима. Његова критика хришћанства се често креће на површини дијалога између католика и протестаната. Иако протестанте није критиковао оштро као друге хришћане, изјавио је: „Форма хипокризије која је типично протестантска представља срамоту за себе“. И даље: „католицизам је подношљивији јер игнорише стриктност евангелика, свештеници су подложнији људским слабостима, мање драматизују људске грехе“. А грех је услов без којег црква не може да опстане, према његовом мишљењу, јер „опраштање према тарифи обезбеђује цркви њен хлеб насушни“.²⁵

Цркви, односно религији, Хитлер није признавао чак ни улогу тешиатеља у људским невољама, очигледно зато што му је била страна свака саосећајност са онима који пате. Ако човек има неке своје разлоге који га терају у смрт и очајање „пустимо га да умре“, закључио је, „ја га ионако нећу зауставити“.²⁶ Уз све то, с невероватном безобзирношћу

²³ Исто, стр. 323.

²⁴ Исто, стр. 324.

²⁵ Исто, стр. 110.

²⁶ Исто, стр. 171.

сматрао је коректним свој однос према противницима нацизма: „Хвала богу, увек сам избегавао да прогоним своје непријатеље“, рекао је аргументујући то „коректним односом према Телману (касније убијеном у логору) и давањем пензије социјалдемократи Носкеу (одговорном за убиство Розе Луксембург), заборављајући на размере холокауста који је спровео над Јеврејима и словенским народима.

Свакако мање због тога што је веровао да је хришћанство у сукобу са духом науке и стварним животом, а много више због тога што је био опседнут страхом од његовог снажног утицаја, Хитлер је говорио: „Најнепосреднију опасност ја видим у хришћанству и његовој концепцији о загробном животу која се непрекидно употребљава за напад на прогрес и која се повезује са толико тривијалности, да у једном тренутку пропасти може присилити човечанство да се преобрази у бољшеви-зам...²⁷ Велике амбиције свештеничке клике увек су биле да поткопају власт државе... и ја ћу једног дана унети сукоб који је стар исто толико колико и историја Немачке и изненада донети одлуку. Учинићу да ови проклетци пароси осете снагу државе на начин на који нису ни сањали да је могућан. Тренутно их мотрим испод ока и ако приметим и најмању опасност, пострелаћу многе од њих. Ови прљави гмизавци дижу своје главе на први знак слабљења државе и зато морају бити згажени било када... Католичка црква има само једну жељу: да нас види уништене“.²⁸

Иако високи клер католичке и протестантске цркве у Немачкој није ниједном дигао глас против масовне екстерминације стварних и набеђених противника нацизма, Хитлер је 8. фебруара 1942, у својој поноћној сеанси претио: „Не могу сада да им узвратим како бих хтео, али ништа ме не кошта да причекам. Доћи ће време када ћу с њима средити све рачуне и ићи ћу право све до краја.“²⁹ Настављајући своја параноична размишљања, рекао је: „Не знам кога би требало схватити као опаснијег: службеника цркве који игра улогу патриоте или човека који се отворено супротставља држави... Ја се недам омести правним скрупулама. Само је нужда легална сила. За десет година ствари ће друкчије изгледати, ја им то обећавам“.³⁰ Потом су уследиле и следеће изјаве: „Ми нећемо моћи дуго да избегавамо религиозни проблем“³¹, и „И при најмањем покушају избијања устанка у овом моменту у целом Рајху, предузећу непосредне мере против тога. Ево шта ћемо учинити: а) истог дана ћемо све лидере опозиционих партија укључујући и лидере Католичке партије ухапсити и побити; б) сви заточеници концентрационих логора биће пострелани у року од три дана; с) сви регистровани криминалци – без разлике да ли су на слободи или у затвору, биће стрелани у истом року“.³² У решеност да масовно пострела све оне које из било којег разлога не сматра довољно поузданим не треба

²⁷ Исто, стр. 566.

²⁸ Исто, стр. 587.

²⁹ Исто, стр. 296.

³⁰ Исто, стр. 296.

³¹ Исто.

³² Исто, стр. 388.

сумњати, јер је то у својој политичкој пракси веома убедљиво показао. На ипак, иако је о хришћанству и религији мислио на тај начин, планирајући њихово уништење, у политичком и јавном животу био је веома опрезан и суздржан. Наиме, за све време постојања нацистичког режима нацистичка држава је, према његовом исказу, давала обема црквама годишњу субвенцију у износу од 900 милиона марака. Интимно, жалио се својим сарадницима, да је то „заиста скандал“ и да „тога нема нигде, чак ни у најкатоличкијим земљама, изузев у Шпанији“.³³

Дволичност његове политике и његовог карактера најбоље оцртавају његови планови будуће политике према цркви. Уверен да свештеници „поткопавају националсоцијалистичку политику“ и да „католичка црква одувек покушава да освоји позиције у власти на штету немачке заједнице“,³⁴ изјавио је да не намерава да укине субвенције цркви, већ да их употреби за њено корумпирање. Према сопственој изјави, дао би десет милиона марака „принчевима цркве, ... који би били одговорни за расподелу“, чиме би се добила службена гаранција да ће тај износ бити праведно расподељен. Али, не би то чинио због правде већ да би „принчеви цркве лизали његове чизме због новца“. „Ако буде било кад могуће да купимо високе достојанственике цркве новцем, дајте да то урадимо“, закључио је, а истог дана, 7. априла 1942. изјавио је да ће „предузети неопходне кораке да би отежао регрутовање младих за свештенике“. Наиме, одлучио је да уместо десетогодишњака, црква регрутује двадесетчетворогодишњаке који су претходно обавили своју радну и војну службу.³⁵

Затварање манастира и враћање калуђера световном животу такође је желео да изведе помоћу корумпирања. Сматрао је да само треба „дати пет стотина марака и још сто или двеста за сарадњу и већина њих ће се одрећи свог манастирског живота“.³⁶ Ако се, при томе, замисли и застрашујући притисак који је пратио све поступке нацистичке власти, није тешко да се дочара ситуација која би у том случају настала у манастирима. Уз све то, Хитлер је противуречио самом себи, што је био израз сукоба између његовог карактера, његове безобзирне агресивности, и страховања пред неумитном стварношћу. Тако, на пример, иако је био противник конкордата са црквом „јер се привремена корист коју може донети може претворити у терет“, ипак је сматрао да би било „мудро у овој области не тражити сукобе ако их можемо избећи“.³⁷ Такође у супротности са сопственим ставом сматрао је да је корисна Мусолинијева компромисна политика. „Идеално решење било би препустити религији да уништи саму себе без прогањања“,³⁸ сматрао је, али „не сме бити замењена неким еквивалентом“, јер би то „било страшно“. Ипак, његова жеља и његов политички манир најбоље су изражени у

³³ Исто, стр. 389.

³⁴ Исто, стр. 389.

³⁵ Исто.

³⁶ Исто, стр. 391.

³⁷ Исто, стр. 83.

³⁸ Исто, стр. 160.

следећој реченици: „Ако ја уђем у Ватикан и избацам све напоље – задржавам право да се доцније извиним: 'Извините, била је то грешка', али резултат треба да буде да су они напољу“.³⁹

Православље као предмет најжешће мржње

Хитлер је иронично говорио да је топлина протестантизма „једнака као код леденог брега“ и да католичка црква дозвољава оргијање само зато што не може да га спречи. Истовремено, у православној хришћанској цркви видео је снажну кохезиону снагу која има дубоке корене у националној свести. *Планирајући своју политику на Истоку, која је требало да спречи сваки облик интеграције и националног уједињавања који би прелазило локалне границе сеоских заједница, планирао је и фрагментацију православне цркве.* „Морамо избећи“ рекао је за време ручка 11. априла 1942, „да имамо једну цркву за задовољавање религиозних потреба у великим окрузима, те свако село мора бити претворено у посебну, независну секту, да верује у бога на свој посебан начин. Ако нека села желе да практикују црну магију по угледу на црнце и Индијанце, не треба да предузимамо ништа да би их у томе спречили. Укратко, наша политика на великим просторима Русије биће охрабривање сваке форме отпадништва и шизме“.⁴⁰ Такође, сматрао је да треба сузбити „развијање осећања за историју и развијање политичких идеја штетних по наше интересе“,⁴¹ као и да треба онемогућити елементарно просвећивање, јер „*учити Русе, Украјинце, Киргизе, писмености представља за нас губитак*“. Уместо образовања, „у сваком селу ће бити постављени гласноговорници“ који ће давати програм, „а изнад свега, подржаће ошамућеност“.⁴² Уз то, „апсолутно забрањујем организацију било какве форме хигијене и делатност крсташа чистоће на овим територијама“.⁴³ Тако ће Немци, сматрао је, „за десет година бити у прилици да објаве да је двадесет милиона Немаца насељено на територијама које су инкорпориране у Рајх, а које су сада наше трупе запоселе“.⁴⁴ Да то нису биле само његове идеје види се из изјаве да „Беч постаје више пангермански него сама Немачка“⁴⁵ и да они „сматрају Београд далеким предграђем Беча“.⁴⁶ Идејама о стерилизацији словенских жена и онемогућавању вишег образовања за целокупно становништво додао је редуковање образовања „на подучавање читања и писања из немачког“, док су „математика и такве ствари непотребне“.⁴⁷ Допуњујући те идеје, генерал Јодл је на следећој седници 22. јула 1942. цинично предложио да се са железничких пруга у Русији

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, стр. 402.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто, стр. 402.

⁴³ Исто, стр. 403.

⁴⁴ Исто, стр. 443.

⁴⁵ Исто, стр. 580.

⁴⁶ Исто, стр. 617.

⁴⁷ Исто, стр. 550.

отклоне натписи који упозоравају пешаке на опасности јер су „непотребни“ и „ништа не мари хоће ли једног или два мештанина прегазити воз“. ⁴⁸ Хитлер је сматрао да ћирилично писмо треба заменити латиницом, и да треба избећи „да наш сопствени народ постане сувише благ и хуман према њима“. Москва и Петроград требало је да буду разорени, а сва уметничка дела пренета у Кенигсберг. Руски и украјински градови нису „смели бити ни у ком случају побољшани, нити постати комфорнији за становање“. ⁴⁹ Из те ужасне будућности желео је да изузме само девојке „које кипте здрављем, јер ће унети добродошлу струју у расу“. Планирао је да их постепено асимилује, а остатак је требало „оставити тамо“. Наиме, лепе и здраве девојке са плавим очима Хитлер је, као и Христа, сматрао потомцима немачке расе.

Презир према савезницима и истомишљеницима

Уверење да је хришћанство противник науке и прогреса, Хитлер је заснивао и на свом специфичном схватању науке, васпитања и образовања, јавног информисања и права, а његов морални профил не објашњава само његов поглед на противнике него и на појединце и народе који су стварно упрегнути у ратне напоре немачког рајха. Тако је изјавио: „Назив Словени за Бугаре је чиста бесмислица. Они, Чеси и становништво јужно од Динаре су чисти Монголи“. ⁵⁰ У вези са савезништвом рекао је: „Као савезници, Турци су ми дражи од Бугара“. Према његовој оцени, које би се сада многи радо одрекли, Финци су били хероји који покривају Немцима бок, а „Турци покривају други... захваљујући оружју и муницији које смо им дали и интегритету њихових граница.“ ⁵¹ Такође, рекао је да Чеси, нарочито у ратним фабрикама, раде на немачко потпуно задовољство, делујући већином под геслом „све за нашег Фирера, Адолфа Хитлера“. ⁵² Међутим, та примедба их није спасила од његовог најдубљег презира, као ни њихове квислинге. Сматрао је да су Чеси „сервилни дотле док су ненаоружани“, а 16. маја 1942. рекао је да „постају опасно арогантни када им се дозволи да носе униформу“. ⁵³ Његови погледи на прошлост и стварност једнако су пуни мржње и презира: „... стварање независне чешке државе била је погрешка, никад у току историје Чеси нису испољили способност да реше сопствене проблеме, чак се и њихов културни развој стално ослањао на немачку културу Хабзбуршке државе...“ ⁵⁴ Око 1840, Чеси су се срамили сопственог језика. Њихов понос био је да буду сматрани Бечлијама... ⁵⁵ Чех је опаснији од свих осталих Словена. Он има осећај

⁴⁸ Исто

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто, стр. 446.

⁵¹ Исто, стр. 380.

⁵² Исто, стр. 464.

⁵³ Исто, стр. 458.

⁵⁴ Исто, стр. 464.

⁵⁵ Исто, стр. 212.

за дисциплину, за ред, он је више Монгол него Словен“.⁵⁶ И зато, иако су, према његовом мишљењу, били вредни радници у његовој ратној индустрији, били су „страно тело усред германске заједнице“, у којој није било „места за обоје. Једно мора да оде“.⁵⁷ Иста судбина чекала је и квислинге: „Ми морамо представити Хаху“, рекао је Хитлер, „као једног од највећих људи који су икада живели – али под условом да Чесима остави наследство које ће их разорити заувек... Његов наследник? Није важно ко је, само ако је развратник. Ми ћемо лакше изаћи на крај са ништаријом, него са човеком од карактера“.⁵⁸

Мађаре Хитлер није отворено мрзео као Чехе, али их је, као и све остале народе, презирао: „Мађари су увек били позери као и Пољаци и Британци, рат се за њих тиче само владе, а они у њега иду као волови на клање. Они носе мачеве, али ниједан од њих није витез који носи мач знајући за шта га ваља употребити“.⁵⁹

Хрвати су, на основу информација које је Хитлер примио од Павелића и Кватерника, најбоље прошли. Иако је био веома резервисан према предлозима о понемчавању појединих области које су заузеле, сматрао је „да је са етничке тачке гледишта веома пожељно да Хрвати буду германизовани... али су ту политички разлози који искључују овакве мере...“⁶⁰ Они треба да буду повезани са Фирером на основу вере у лојалност. На њих се можемо потпуно ослонити. Када је Кватерник стајао преда мношвом, ја сам видео типичног Хрвата каквог сам увек знао, непоколебљивог у његовом пријатељству, човека који је остао заувек веран. Према њима они су потомци Гота“.⁶¹ Ипак, у свом „новом поретку“ и тим верним савезницима наменио је следећу улогу: „Ако би Хрвати били део Рајха, ми ћемо их имати као верне помоћнике Фирера, па нека чувају наше мочваре“.⁶² Хрвате је, наиме, према свом схватању улоге припадника других народа, чак и оних који се активно боре на Источном фронту, мало ценио. „Ја сам скептичан према партиципирању страних легионара у нашој борби на Источном фронту“, рекао је. „Не смемо заборавити да све док нису уверени чланови немачког Рајха, легионари имају осећање да издају сопствену земљу“.⁶³ Ипак, Хитлерова скепса према савезницима била је без основа. На пример, лист 6. италијанске армије (бр. 87 од 29. јула 1941) известио је да су усташе у Опузену убиле четири стотине Срба и једног Хрвата југословенског опредељења – доктора Боснића.⁶⁴ Злочини нису могли да буду извршени без знања и сагласности највишег месног усташког функционера „логорника“, који је био, уједно, и католички свештеник. Лицемерни свеште-

⁵⁶ Исто, стр. 237.

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто, стр. 263.

⁵⁹ Исто, стр. 608.

⁶⁰ Исто, стр. 446.

⁶¹ Исто, стр. 115.

⁶² Исто.

⁶³ Исто, стр. 384.

⁶⁴ Енес Милак, Италијанска сведочанства о усташким злочинима 1941. године, „Историјски часопис САНУ“, XXXVIII, 1991, стр. 298.

ник је наредио да се ексхумира тело доктора Боснића и сахрани на католичком гробљу, при чему је утврђено да је 60 пута ударен ножем. Квислинзи су на нашим подручјима, као и у целокупној Европи, били повезани са нацистима и злочинима монструозних размера, што их је чинило верним помагачима нацизма.

Однос према култури, уметности, праву и људским слободама

Под изговором борбе против јеврејства и большевизма, Хитлер није планирао само уништење хришћанства него и многих делатности у области културе. Истицао је: „Ма где био, фетиш слободе штампе представља опасност *par excellence*“, сматрајући да они који „формирају јавно мњење морају бити свесни чињенице да их њихова мисија чини слугама државе“,⁶⁵ као и то да „ауторитет никада не сме дозволити да га његови потчињени критикују“.⁶⁶ Његов морални профил употпуњује признање да је за такве своје чланке, објављиване у иностраној штампи док је био у опозицији, „био плаћен две или три хиљаде долара сваки пут“.⁶⁷

Хитлер је био веома незадовољан настојањем дела немачких правника да своју делатност саобразе са правом и законом. Мислио је да су правници „професија која стиче средства за живот бранећи ниткове“,⁶⁸ и зато је планирао „драстичну измену обуке за правнике који не би могли бити постављани на одговарајуће дужности пре него што прођу одговарајућу обуку у нацистичкој партији“, јер „правници, исто као и судије, морају бити слуге државе“.⁶⁹ Остао је упоран противник људских права, па су због тога и правници били међу онима на које се околио: „Нико није ближи менталитету криминала од противника“, злобно је приметио. „Ако ви можете видети разлику, ја је не видим“.⁷⁰ Ипак, у Хитлеровој визији будућих реформи најгоре су прошли образовање и уметност. Иако је позната и у пракси потврђена чињеница да знање наставника, чак и на најнижим ступњевима наставе, мора стално да се повећава, он је за наставнике планирао следеће: „Најпре би био уведен трогодишњи рок служења војске да би будући наставници овладали техником руковања оружјем“, али и „... да би имали времена да избију из главе све оно што им је у школама у њих набијано...“⁷¹ Цео метод у школама има тако много глупости“,⁷² тврдио је, као и да је пола његових наставника било абнормално.⁷³ Војничким дрилом требало је да се спречи стање које припада прошлости: „Некада смо били енергичан народ, али постепено смо се претворили у народ песника и мислилаца.

⁶⁵ Исто, стр. 452.

⁶⁶ Исто, стр. 454.

⁶⁷ Исто, стр. 527 (6. јул 1942)

⁶⁸ Исто, стр. 599.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Исто, стр. 547.

⁷¹ Исто, стр. 625.

⁷² Исто, стр. 525.

⁷³ Исто, стр. 526.

Не мари што су и песници, за оне који их узимају озбиљно, али свет је увелико оптерећен мислиоцима“.⁷⁴

О уметности, посебно о модерној уметности у којој доминира слободан, неспутан израз, Хитлер је рекао: „Следим следећи принцип ако неки самозвани уметник поднесе за изложбу у Минхену свој отпад, он је или варалица, у ком случају треба да буде у затвору, или је лудак, у ком случају треба да је у лудници, или је дегенерик, у ком случају треба да буде упућен у концентрациони логор да би био преваспитан и обучен у пристојном и поштеном раду“.⁷⁵ У вези с новим појавама у музици, сматрао је да, полазећи од хришћанства, „које је непријатељ лепоте... јеврејство је унело исти трик у музику... и извршило инверзију вредности, замењујући шарм музике буком“.⁷⁶

Док су путеви оних који нису одговарали његовом укусу водили у затвор, лудницу или концентрациони логор, сматрао је да су његови методи управљања радикални, али и хумани. Тако је рекао да је „начинио акт изузетне благости стрељајући сто тридесет следбеника Библије“, што је „као олуја, очистило ваздух“, па су „хиљаде оних који су намеравали да избегну војну службу изгубили храброст и променили мишљење“.⁷⁷ Међутим, то није одговарало чињеницама, јер су му се генерали до краја рата жалили на отпор који ти верници пружају приликом регрутације. Или „Јевреје морамо очистити из Европе... и када мислим о томе, установим да сам изузетно хуман“.⁷⁸

Карактер Хитлеровог антихришћанства

Из Хитлерове критике религије могло би се закључити да је нагињао атеизму, што је сасвим погрешно. Он је био веома одлучан противник атеизма и „религиозан“, али на свој начин. „Креативна сила егзистира, ... чињеница је да смо ми слаба створења“, изјавио је 24. октобра 1941. године. Руси су, према њему, „имали право што су напали свештенике, али нису имали право да нападну идеју о највишој сили“, јер, „на крају, боље је веровати у нешто лажно, него неверовати ни у шта“.⁷⁹ Три дана пре те изјаве рекао је да су „десет заповести закон живота који не може бити оспораван. Ови прописи одговарају непобитним потребама људске душе, инспирисани су најбољим духом религије, а цркве су се њиме поставиле на чврсте основе.“⁸⁰ Тако је успео да ту високу оцену основа хришћанског морала, преузету из јеврејске Библије, смести у свој идеолошки оквир, иако је, према сопственој изјави, још као ученик своје наставнике веронауке „доводио до очајања“. А

⁷⁴ Исто, стр. 627.

⁷⁵ Исто, стр. 562.

⁷⁶ Исто, стр. 314.

⁷⁷ Исто, стр. 467.

⁷⁸ Исто, стр. 238.

⁷⁹ Исто, стр. 108.

⁸⁰ Исто, стр. 106.

какво му је било опште образовање открива његова изјава „да није читао белетристику“ јер му је „таква врста читања досадна“.⁸¹

Пошто према Хитлеровом схватању „атеизам представља повратак у стање животиње“,⁸² није сасвим јасно каква је његова религиозност, јер је тврдио да „човечанство не може постојати без идола“.⁸³ Хитлер је био уверен да је „човек у самој природи открио чудесни појам свемогућег бића, чији закони чине његову веру“. И даље: „У сваком су осећања за свемогућег којег називамо богом – то је, да кажем, област природних закона који прожимају цео универзум“,⁸⁴ као и: „Спасење се састоји у напору сваке особе да разуме Провиђење и прихвати законе природе“.⁸⁵ Површно гледано, то је неки сцијентистички, природно-научни пантеизам, који зависи од природних наука и који ће, веровао је, онемогућити религиозно тумачење света. А дотле, рекао је, „не желимо никога васпитати у духу атеизма“.⁸⁶

Хитлер се у више наврата позивао на Провиђење, нарочито када је говорио о својој мисији или пошто би избегао атентат, у чему је имао завидну срећу. Али, поставља се питање да ли је стварно био религиозан. Такође, будући да свака религија намеће својим припадницима одређене норме, пре свега моралне норме, и поставља неке захтеве и ограничења у човековом понашању, поставља се питање које је и какве норме и ограничења он признавао. Јер, његову делатност карактерише ограничена, консеквентна деструктивност, бескрупулозна употреба свих средстава у постизању сопствених циљева и безобзирна манипулација појединцима, покретима и читавим народима. Ако би се такво схватање и понашање могло сматрати неким обликом религије (зашта заиста нема основа), онда је то веровање део једне идеологије и једне тоталитарне политике која је њега лично постављала, као идола, у центар универзума, из којег је требало уклонити све што би могло мимо његове воље да утиче на људско понашање и мишљење. Његова опрезна политика према верницима и вешта манипулација њиховим осећањима одржавали су менталну, физичку и идеолошку напетост нације захваћене ратном хистеријом, прожете мржњом и тежњама за осветом и господарењем светом. Основу његовог успеха не чини само то што је нацији наметнуо идеологију која је била синтеза најмрачнијих погледа које му је понудила историја, него и то што је кроз нацистичку идеологију умногоме изразио колективна осећања, хтења и расположења те нације. Зато је и постао национални идол.

Агресивност, лакоћа којом се служио најсвирепијим методама и необуздани садизам маскирали су Хитлеров стварни кукавичлук ратног вође који је повео тоталитарни рат, а сам се никада није ни приближио

⁸¹ Исто, стр. 345.

⁸² Исто, стр. 36.

⁸³ Исто, стр. 643.

⁸⁴ Исто, стр. 36.

⁸⁵ Исто, стр. 141.

⁸⁶ Исто, стр. 36.

првој линији фронта да у тешким ситуацијама надахне, или берем утешити своје војнике који су масовно гинули. Ту слику његове личности употпуњује безумно продужавање рата који је већ одавно био изгубљен и који је доносио само разарање Немачке и бесмислено губљење живота бројних Немаца да би фирер могао да проживи још неки дан. Можда су га тај страх који је био у основи његовог понашања, а можда и бескрајна перфидност и бескрупулозност, које су га карактерисале, задржали да не оствари своје намере у вези с хришћанским црквама и окрене против себе део својих војника. Јер, његови војници су на својим опасачима носили натпис „*Gott mit uns*“ („Бог је уз нас“), и сви су, с изузетком двеју СС дивизија регрутованих од Албанаца и босанских муслимана и, можда, черкеског корпуса, у којем су такође били муслимани, припадали двома највећим западноевропским хришћанским религијама – католичанству и протестантизму. Као ни остали свет, нису слутили шта Хитлер припрема религијама којима су припадали.

Хитлерови текстови, изговорене речи, као и његова дела, јасно показују да је реч о личности која није имала никакве скрупуле и којој су били страни сви људски обзири. У његовој идеологији нема много новог и све идеје које је преузео, било из историје, из литературе, или напросто на основу менталитета и мишљења у његовој средини, само су кондензован, концентрисан израз свега онога што у својим најтамнијим тренуцима нуди историја. То потврђује његов консеквентно деструктиван однос према хуманистичком наслеђу.

Од медијског стереотипа до војне интервенције

УДК 32.019.05:070(73:497.11) "1992/1995"

Мр Бојан Б. Димитријевић

У тексту је анализирано стварање негативног медијског стереотипа о „Великој Србији“, и уопште о Србима као негативцима, у последњем рату који је вођен на просторима претходне Југославије. На основу анализе медија, углавном штампе, у периоду 1992–1995. године, аутор кроз примере даје комплексну негативну слику коју су прво пројектовали амерички медији ради припреме сопственог јавног мњења за војни ангажман, стварања потребне кохезије међу европским савезницима и, коначно, ради оправдања за офанзивне акције предузете 1995. године против Републике Српске.

Стереотипи настају на основу предрасуда, као посебан вид процењивања заснованог на погрешним, искривљеним или редукованим представама о некој појави, појединцу или групацији. Често је подела на „ми“ и „они“ сведена на оштро разграничен биполаран однос два супротстављена принципа: позитивног („ми“) и негативног („они“). У дихотомији ми – они, у кризним стањима јављају се општеприхваћене предрасуде, које због сукоба интереса, тешко могу да се оповргну рационалним сагледавањем узрока сукоба и политичких, идеолошких, верских, националних и свих осталих разлика. Разложно расуђивање и критичко промишљање у таквим случајевима мање су привлачни од постојећих или сугерисаних „слика о оном другом“. Стереотипни садржаји се обликују на основу политичке културе и традиције, односно обичаја једног друштва, али и на основу дневнополитичких околности и стратешких интереса. Некада је штампа, и донекле радио, била највећи пропагатор и креатор стереотипа, а у последње време њу умногоме допуњују електронски медији: телевизија и Интернет,¹ који су унели у стварање стереотипа нову димензију: брзину ширења до нивоа глобализације и појачани визуелни доживљај.

¹ Чланак је настао на основу прегледа текстова који се односе на Србе, српске државе, војске и рат на простору СФРЈ у делу америчке и канадске штампе која је излазила од краја 1991. до септембра 1995. године, пре свега из листова који су доступни на компјутерској Датабази. „Academic abstracts“: „Newsweek“, „National Review“, „The Economist“, „Mac Lean/s“, „New Republic“, „US News & World Report“, „The Time“ (у већем броју), „New York Times“, „Dispatch“, „World Press Review“, „Canada & the World“, „Forebs“, „Alberta Report/Western Report“, „Un Chronicle“, „Foreign Policy“, „Saturday night“, „Humanist“ (поједини бројеви), као и на основу ТВ извештаја компаније Си-Ен-Ен који су се односили на Србе и ситуацију у Босни, а били су доступни и на Интернету у периоду крај августа – средина октобра 1995. године.

Моћ светских медија и манипулације медијима, који су на различите начине утицали на политичке односе и одлуке, осведочени су и током протеклог рата на простору претходне Југославије. Наиме, неке појаве и актери увек су приказивани на исти начин, без обзира на околности, што је потврдило неопходност проучавања стереотипа ради разумевања одређених процеса или исхода неких догађаја.

Више пута је потврђено да је истина прва жртва рата. На Западу медији имају велики утицај на јавно мњење, али често и индиректно утичу на креирање званичне политике. Новинари, вођени различитим личним ставовима, пишу или извештавају не само ради информисања јавности већ и ради утицаја на догађаје или процесе одлучивања. Из те нарасле моћи медија – штампе и поготову телевизије, произишла је њихова тесна повезаност с политичким збивањима. Отуда се често тешко може разлучити да ли су неке политичке одлуке изазване појединим догађајима, односно начином на који су представљене у масовним медијима, или је извештавање медија само увод у политичке одлуке и припрема, за њих, јавног мњења. Чест модел који се користи веома је једноставан: подела на „добре“ и „лоше“ момке. Иако прост, тај модел је веома ефикасан, јер убрзо пошто се региструје у медијима и званичници одређене државе проговарају таквим језиком – језиком стереотипа.

Ка негативном стереотипу о Србима у западној јавности

Западни медији, пре свега амерички (али и неколико компанија за односе са јавношћу), заузели су став против Срба и Србије још пре почетка рата у Словенији и Хрватској. Тако је октобра 1990. угледни „Економист“, извештавајући о српском бунту против нових хрватских власти у Крајини и формирању Српске аутономне области, поставио неке негативне премисе на основу којих је, заједно с другим западним медијима, посматрао Србе у рату који је уследио: српску бунтовност, насиље против легитимних власти (у том случају хрватских), оријентацију Срба на Југословенску народну армију (која је углавном српска), самопрокламованост и самоорганизованост српских области. Коначно, све те поставке посматране су кроз контраст између „демократског севера“ (Хрватска и Словенија) и „ауторитативног југа“ (Србија), како је формулисано у том чланку.

За разлику од институција СФРЈ, сецесионистичке републике су имале много организованији пропагандни апарат. Пресудни чинилац био је јасан циљ да се формирају независне државе и велика мотивација за тај чин. Пропагандне акције Словеније и Хрватске умногоме су се разликовале, али им је било заједничко заснивање на манипулацијама и безобзирном коришћењу предрасуда и стереотипног мишљења.² За

² Мр Милан Кољанин, *Пропаганда у оружаном сукобу у Југославији 1991–1992. године*, Зборник *Ратни злочини и геноцид. 1991–1992.* Београд, 1993, стр. 473–476. *Употреба историје – пропаганда у рату у Босни и Херцеговини*

то су користили опробана медијска правила, па чак и услуге одређених западних специјализованих компанија за медије. Њихов пропагандни стил умногome је био увод у агресивну и искључиву медијску кампању, коју је Запад наставио после ширења рата унутар Босне и Херцеговине, углавном усмерену против Срба.

Медијским ратом који су јуна и јула 1991. водили Словенци против ЈНА, наглашавајући ваздушна дејства, жртве међу цивилима и, пре свега, војничку силу ЈНА наспрам лако наоружаних словеначких територијалаца и милиције, утврђен је даљи ток пропагандног одређења светске јавности ка заступницима целовитости Југославије и Србима уопште. Међутим, рат у Словенији исувише је кратко трајао. Тек у следећој фази, када се сукоб пренео на Хрватску, значајније је укључен западни пропагандни одијум. Тако је, поред осталог, рат у Хрватској вођен великим делом и помоћу медија. Стереотип о цивилним жртвама и јачини ЈНА у односу на наводно ненаоружане хрватске снаге, које су се бориле за независност, користили су хрватски медији, а преузимали су га западни медији првенствено европски, преко којих је доспео у ширу светску јавност. Ваздушни напади и „авио-напади“ на градове, пре свега на Загреб, а посебно „уништавање“ и „разарање“ средњовековног Дубровника, пропраћено недефинисаним стубовима дима и, ту и тамо, сценама разарања појединих објеката, имали су специфичну улогу у мобилисању западне јавности и правдању сецесије као природне последице предочене бруталности.³ Наравно, није се уопште чула српска страна у рату.

Босна – ковачница нових стереотипа

Рат у Босни и медијска подршка муслиманима само је продужетак негативног тренда по Србе. Сукоб у тој републици праћен је јаком пропагандом, са свим одликама ратне пропаганде. Пропагандни рат у тој бившој југословенској републици био је умногome специфичан, како по аргументацији, тако и по спољним и унутрашњим аспектима, мада се у односу западних медија уочавају основни елементи који су коришћени у каснијим фазама рата у Хрватској. Из чињенице да је Република Босна и Херцеговина постала међународно призната држава произишле су све касније политичке, војне, па и пропагандне акције Запада.

Основне претпоставке односа САД (а тиме и целокупног Запада) према кризи и рату у Југославији јавно је формулисао председник Буш у говору у Колорадо Спрингсу 6. августа 1992. године, када је ситуацију у Босни дефинисао као хуманитарну катастрофу с етничким чишћењима, што је требало да се заустави свим средствима. Због тога је ваљало помоћи „леgitимним владама Словеније, Хрватске и Босне и Херцего-

1992–1993. године, Зборник Систем неистина о злочинима геноцида 1991–1993. године, Београд, 1994, стр. 251–254.

³ Карактеристичне словеначке и хрватске пропагандне публикације, штампане на почетку рата, под насловом *The Battle for Slovenia* или *The War against Croatia*.

вине“ и „изоловати Србију економски и политички“, пре свега кроз акције на основу резолуција Савета безбедности УН, да би српска власт „платила стварну цену“ за своју „континуирану агресију“. Међутим, раскорак између Америке и савезника НАТО-а у Европи онемогућавао је акцију против Срба. Удаљеност од Европе, неприпремљеност јавног мњења за директно (војно) укључивање Америке у рат против Срба, различитост и супротстављеност европских интереса и посебан европски сензибилитет условили су ситуацију у којој су САД морале да се окрену „утабавању терена“ за своју акцију. Уосталом, негативно пројектовање „другог“ (стереотип) објашњава се и оправдава потребом јачања унутрашњег јединства заједнице. Тај процес, на другој страни, подразумева постојање идеализоване слике о себи и својој заједници. Тако је подела на „ми“ и „они“ сведена на оштро разграничен однос два супротстављена принципа, тј. на две супротности – на позитивно „ми“ и негативно „они“. У таквој ситуацији медији су били добродошли за ширење позитивних стереотипа о босанским муслиманима, као заточницима вредности које су основ америчког друштва, и негативног стереотипа о Србима, као рушиоцима тих вредности, који би послужили као кохезиони чинилац за савезнике и њихово (војно) дејство. На Западу је Босна и Херцеговина приказана као цивилно друштво равноправних грађана у којем су три нације и вероисповести живеле у миру и слози све док није дошло до српске „агресије“ априла 1992. године. Лист „Њу Рипаблик“ утврдио је фебруара 1994. да је сарајевски мултикултурални и мултиетнички „експеримент“ исто што и амерички, и да је „кажњавање Сарајева, кажњавање америчког идеала“. Тако су Срби, као противници идеала америчког друштва, стављени у негативни медијски фокус. Медијска експанзија, у којој је наглашаван негативни стереотип о Србима, готово увек је била претходница других акција Запада, и то у првој фази рата политичких, а у завршној фази рата и војних акција.

Српска „агресија“ и „етничко чишћење“

Ратни пропагатори су у ратовима 20. века користили неколико истих „алатки“. Сваки од тих „кључева ума“, како их називају Алвин и Хајди Тофлер у својој књизи *Рат и антират*, намењен је за коришћење масовних медија како би се усталасале масовне емоције у масовним друштвима, а једна од најубитачнијих оптужби јесте оптужба за злочин.⁴ Већ се у рату у Персијском заливу, 1990. године, показало да је у најубитачнијој пропаганди против Ирачана коришћена теза о ирачкој бруталности и злочинима приликом уласка њихове војске у Кувајт. Многе од тих вести демантоване су после рата као продукти различитих америчких предузећа за односе са јавношћу, али у току ескалације рата нико није доводио у питање такве оптужбе, него су амерички планери рата управо на основу њих припремали своје јавно мњење за ратна

⁴ Алвин и Хајди Тофлер, *Рат и антират*, Београд, 1998, стр. 193–206.

дејства. Тако је чињено и у Босни: „Сарајево и остаци Босне су постали сцена највећег злочина на западу у протеклих педесет година“, „клање у Босни и Херцеговини постаје још дивљачкије“, „силовање Босне (понегде је додавано: и Хрватске, прим. Б. Д.), „српски терор“, „српска бруталност“ и „дивљаштво“, само су део назива навођених ради стварања стереотипа о Србима зличинцима.

Основна оптужба која је наметнута Србима јесте оптужба за „агресију“, а из ње су изведене оптужбе за бруталност, тзв. етничко чишћење, планско силовање, формирање логора за своје противнике, масакре итд. Сви ти елементи били су део стратегије наводног стварања „Велике Србије“, термина стереотипа који је промовисала Аустро-Угарска крајем 19. века. Рат никако није виђен као грађански рат, с одликама верског рата, с комплексним односима између (три) противничких страна, у којем сви актери имају прилику да покажу своју бруталност. Према западним медијима, планирано стварање („сулуди сан“) „Велике Србије“ било је узрок агресије и свих пратећих елемената српске ратне бруталности. У тој униsonoј причи није било места за другачије мишљење. Тако је навођено још у априлу 1992. године (у „Економисту“) да „српске милиције – подржаване од српских вођа из Београда и наоружане од Југословенске армије опколиле су босанске градове и отпочеле нападе на Сарајево и друге босанске градове“. Још у тим најранијим фазама рата установљени су и непрестано коришћени изрази „српска агресија“, „српско освајање“ и „српски терор“, који су проузроковали „трагедију Босне“ и учинили је „државом жртвом“. Рат у Босни проглашаван је као „чист случај српске агресије“, „напад Србије на Босну“ или српско освајање територије насиљем од „признате независне државе“. Српско учешће у рату поређено је с агресијом Немачке на Чехословачку 1938. године или је навођено да се своди на две форме, „обе средњовековне“ и обе „управљене против цивила“: прва је била протеривање цивила, паљење кућа и масакр, а друга опсада градова. Нису изостајале ни оцене да је рат у Босни „сценарио из пакла босанских Срба“ или „најгора агресија у Западној Европи после Другог светског рата“, како је 1995. навео Ворен Цимерман.

Прво помињање израза „етничко чишћење“ (дефинисано је као „безобзирна кампања чланова једне етничке групе да очисте земљу избацујући друге“) везаног за Србе у Босни регистровани смо, у доступном материјалу, у часопису „Економист“ од 9. маја 1992, у тексту „Крв и сузе“, где се описује протеривање муслимана од стране Срба у месту „Хранца“, лоцираном 80 миља североисточно од Сарајева. У следећем броју наведено је да „одреди српских убица чисте муслиманска или мешовита села источно од Сарајева као што су чистили села у Хрватској“. После тога, другу половину 1992. године карактерише масовна употреба тог израза. Тако је постојала „кампања етничког чишћења“, „дивљачко“, „брутално“ или „немилосрдно“ етничко чишћење, „српска освајања и етничко чишћење“, „етничко чишћење великих размера“, „Срби главни починиоци етничког чишћења“ итд. У више случајева као идејни творац политике етничког чишћења означен је

председник Србије Слободан Милошевић, а циљ је био стварање „Велике Србије“. Из таласа оптужби за етничко чишћење прешло се на оптужбе за геноцид. Тако је наведено да „српска кампања етничког чишћења босанских муслимана расте у нову форму геноцида“, који „изазива“ свет и чије је исходиште „Велика Србија“. „Геноцидно стварање Велике Србије“, односно „српска кампања за протеривање или уништавање популације босанских муслимана“ подразумевала је „терор над несрпском популацијом у подручјима насељеним од Срба“, где су „протеривани или убијани, невини, зато што нису Срби или хришћани“. Тако је израз етничко чишћење постао стереотип искључиво везан за Србе, мада су га увелико примењивале (и) друге стране: Хрвати и муслимани.⁵

Уз оптужбе за злочин иде својеврсна демонизација или дехуманизација противника. У ту сврху прављене су и историјске паралеле, најчешће са немачким рајхом из Другог светског рата када се указивало на Србе, односно са Јеврејима и холокаустом када су се поредили муслимани. Приликом поређења са Другим светским ратом рачунало се на снагу симбола и аналогија с ужасним чињеницама из блиске прошлости. Тако су Срби водили „најбруталнији рат после нациера“, „чинећи више штете него што је почињено у Другом светском рату“. Страдања муслиманских цивила поређена су са страдањима Јевреја, па су се у неколико случајева оглашавале и угледне јавне личности које су преживеле холокауст, као Ели Визел, који је позивао да се „заустави крвопролиће у Босни“. Део антисрпске кампање, која је требало да подсети на нацисте, било је усмеравање јавности на српске сабирне логоре.

Механизам стереотипа: игре бројкама и сликом

Сабирни логори организовани за војне заробљенике или за сабирање муслимана из насеља која су, као острва, остала у Републици Српској, били су под лупом западне јавности од почетка августа до краја

⁵ Ратни злочини, „етничко чишћење“ и „српска агресија“ обрађени у посебном зборнику организације „Хелсинки Воч“: *War Crimes in Bosnia and Herzegovina, Vol I-II (Ратни злочини у Босни, том I и II)*, где се на око 780 страна говори махом о српским злочинима из 1991. и посебно, 1992. године (поглавља о етничким чишћењима, насилним пресељењима, таоцима, силовању, масовним убиствима, мучењу у логорима, нападима на хуманитарне раднике и новинаре, разарању, пљачки цивилних, културних и историјских добара итд.). Јавност је посебно узбуркала књига америчког новинара Роја Гатмена *A Witness to Genocide (Сведок геноцида)*, објављена 1993, која је исте године добила престижну „Пулицерову награду“ и привукла пажњу западне јавности више него иједна књига сличног садржаја. Рекламирана је као књига која је „крик за помоћ за Босну... морају да је прочитају сви они који вреднују—цене слободу религијског опредељења и живот као такав“. У њој су описана „сведочења преживелих из логора смрти, убијања затвореника, званична наређења за силовање муслиманских жена и девојака, уништавање више од половине броја дамија“. И мада су ту књигу оспорили неки новинари, посебно из Британије, тврдећи да је написана на основу погрешних или преувеличаних података и представа, она и даље има кључно место у креирању негативног стереотипа о Србима.

1992. године. Најчешће су помињани центри у Мањачи, Омарској, Кератерему, Трнопољу, Челинцу, итд. У њима су, према наводима западних медија, извођене ликвидације, тортуре, туче, изгладњивање и „остале повреде људских права“. Наглашавано је да су посебно муслимански „интелектуалци (доктори, инжењери, лекари, писци)“ били жртве „дневних ритуала батинања“. Сведоци из тих логора који су стигли на Запад („преживели“) оптуживали су Србе да су изградили „мрежу логора“, која је „у структури“ Војске Републике Српске, с наводним „знањем Војске Југославије“. Западни медији се нису либили да те сабирне центре одмах прогласе за „логоре смрти“ или „концентрационе логоре“, и да их пореде с онима у којима су убијани Јевреји за време Другог светског рата. Довођење тих логора у везу са Војском Југославије имало је посебну важност у каснијим оптужбама за наводну ширу стратегију злочина.

Пребројавање жртава „на хиљаде“ пратило је све извештаје о етничком чишћењу и другим српским „злочинима“. Већ 23. маја 1992, непуних два месеца после преношења ратног сукоба у Босну, западни медији су јављали о 20.000 мртвих, десетинама хиљада рањених и милион људи „без домова“. Број побијених „несрба“ повећавао се до више од 134.000 особа, како је навео „Тајм“ маја 1993, до 200.000 убијених и несталих особа, како се усталило у 1994. години (исти број је навођен као паралела за рат у Хрватској 1991). Маја 1993, када је „Тајм“ објавио своју процену, часопис „Ју-Ес њуз анд ворлд рипорт“ проценио је да је убијено од 20.000 до 200.000 људи. Број расељених, избеглих или људи без кућа већ у августу је „нарастао“, према западним медијима, на два милиона, да би се већ у јуну 1993. оперисало са подацима о око три милиона избеглица. Лист „Тајм“, од 27. јуна 1994, није штедео босанске жртве, па је наведено да има четири милиона избеглица или „етнички очишћених“ уз податак да је побијено „200.000 људи (85% цивила)“. И поред те инфлације расељених лица најчешће је навођен број од два милиона. Стога не треба да чуди што после таквих поигравања са бројем жртава Запад скоро није ни регистровао масован одлазак Срба из Крајине, лета 1995. године. Навикнута на милионске жртве српске „агресије“, западна јавност није обратила пажњу на неколико стотина хиљада српских бегунаца испред хрватске војске. Наводећи поједине области у којима су вођене борбе, западни медији су се често поигравали с бројем (српских) жртава. Тако је процењено да је у једном српском контранпаду на Горажде, јуна 1994, било „700 мртвих и 1.900 рањених“ цивила. Процене у медијима о цивилним жртвама у Сарајеву кретале су се од 10.000 до 11.800 убијених лица, „од којих 1.500 деце“ (оба податка су из априла 1994). Посебно се инекулисало са бројем прогнаних са територије Републике Српске: октобра 1994. наведено је да је „до априла 1994“ од 10 „несрба“ протерано девет, што је чинило 760.000 „етнички очишћених лица“, а већ два месеца касније наведено је да је од 1.730.000 лица која су пре рата живела на територијама које је у рату контролисала српска страна протерано, убијено или затворено 90 одсто!

Из дана у дан, западни медији су доносили слике о ужасима рата, наглашавајући разарања цивилних објеката и жртве међу цивилима, посебно жене и децу. У тој кампањи наглашавана су: „масовна силовања“, „логори за силовања“ и „сексуална мучења“ која су спроводили Срби над својим противницима, углавном муслиманима. Америчка публицисткиња Грејс Халсел, у тексту „Женска тела – бојно поље у рату за Велику Србију“, објављеном у априлском броју часописа „Вашингтон рипорт он мидле ист аферс“, оптужила је Србе за „стратегију геноцида“, у оквиру које је сексуално насиље усмерено на жене и децу. У том тексту навела је да су жртве такве стратегије силовања женска популација од три до 82 године старости (!), на основу сведочења из друге или треће руке. Та стратегија је била срачуната на то да, наводно, младе муслиманке рађају српску децу, и то је ауторка регистровала као још један специфичан циљ „геноцида“ над муслиманима. Грејс Халсел је тврдила да су у специјализованим (српским) логорима, где су држане жене, нарочито малтретиране жене које су имале неки друштвени статус: докторке, правнице, учитељице итд. Колумнисткиња „Вашингтон поста“ Џуди Ман писала је да Срби желе да „униште“ жене које су успеле у „урбаним професијама“ и да их претворе у „трауматизоване жртве силовања и осталих злочина“. Као и у случају жртава етничког чишћења поигравало се бројем жртава, а он није одговарао ни најрастегнутијем броју прикупљених сведочења: једна европска комисија, на челу са извесном Аном Варбуртон проценила је да је реч о 20.000 жена, новинар „Њу Јорк тајмса“ Џон Брнс навео је број од 50.000, док је према професорки права из Мичигена било и „више од 50.000“ силованих жена и девојчица. Од тог броја, навела је Грејс Халсел, затруднело је од 1.000 до 2.000 жена, а од њих је 300–500 родило децу својих силоватеља Срба. На основу таквог одијума, Фред Пелка је у листу „Хјуманист“ употребио термин „фемцид“ против „несрпских жена“ као део стратегије за „уништавање муслиманског и хрватског друштва“.⁶

Починиоци наводних злочина, који су приказивани сликом или речју, увек су били Срби, и готово се нико није запитао о изворима информација и о другим зараћеним странама. Из таквог односа западне јавности настао је глобални стереотип о Србима као негативним јунацима. Да је све остало на медијском стереотипу можда би то била интересантна фуснота у књигама, али такав стереотип је проузроковао у више случајева одређене политичке потезе (увођење санкција, на пример) и био оправдање за предузимање војних операција које су коначно утицале на исход рата и изазвале несагледиве последице по Србе.

⁶ Политика силовања, као део српске стратегије „етничког чишћења“, обрађена је у немачкој публикацији *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina* (Масовна силовања – рат против жена), издатог 1993, а у енглеској верзији то је зборник *Рат против жена у Босни и Херцеговини*, који је издала Александра Стиглмајер, са предговором Роја Гатмена.

Одговарајућим избором наслова и пратећих фотографија такође су поткрепљиване тезе о српским „злочинима“ или „агресији“. Тај тренд је био видљив још у познијим фазама рата у Хрватској, када је насловима сугерисано, на пример, да је „Дубровник постао пакао“. Неки од наслова који су пратили извештаје из Босне то очигледно потврђују: „Насиље“, „Лица патње“, „Закон јачег“, „Масакр на пијаци“, „Лекција срамоте“, „Бања Лука – град страха“ итд. Да су неки западни новинари и насловима сугерисали да се предузме оштра акција против Срба показују следећи примери: „Зауставите Србију одмах“, „Срби су притиснути – али не довољно“, „Казнити Србију“, „Босна – срамота Америке“, „Оружје Босни – Срби још увек побеђују“ итд. Уколико би акција изостала, насловима је сугерисана опасност од Србије: „Будућност – Велика Србија са муслиманским цеповима“, „Стварање Велике Србије“ итд. Избор фотографија којима су праћени такви текстови такође треба да се подвргне специфичној анализи, јер су (премда су статичне, непроменљиве и у рукама читаоца, а опет живи сведоци неке сцене) јаче од телевизије сугерисале српске „злочине“, „агресију“, „лица силованих“, војну слабост муслимана или силу Срба (агресивна – негативна), односно НАТО-а (одбрамбена – позитивна), када се та војна алијанса укључила у борбене операције 1995. године.

Ка новом Нирнбергу

Природан одговор светске заједнице на све те оптужбе било је организовање међународног суда за ратне злочине почињене у претходној Југославији који је одмах у западним медијима прозван новим Нирнбергом. Прва идеја о суђењу онима који су спроводили „етничко чишћење“, као и паралела с Нирнбергом, потекла је од америчког државног секретара Лоренса Иглбергера децембра 1992. године. Он је тада оптужио десет особа: седам Срба (Слободан Милошевић, Радован Караџић, генерал Ратко Младић, Жељко Ражнатовић и тројица мање познатих Срба, оптужених пре свега за злочине у сабирним логорима), два Хрвата (извесни „Адил“ и „Ариф“) и једног муслимана (Адем Делић, наводно командант једног хрватског логора). И том приликом је био очигледан изузетан раскорак на штету Срба. Док су њихови највиши вођи оптужени за ратне злочине, на другој страни су поменути онескурни ликови, од којих двојица само по проблематичним надимцима. „Тајм“ је тада спекулисао да је та листа, можда, у функцији утицаја на гласаче у предизборној кампањи у Србији или, вероватније, америчког настојања да добију подршку за неке своје тадашње кораке у Савету безбедности. Но, без обзира на мотив, чињеница је да су тада именовани вођи босанских Срба и касније проглашени за ратне злочинце (Ричард Голдстон је прочитао 24. априла 1995. да су Караџић и Младић именовани ратним злочинцима). У неколико наврата у штампи су се појављивале изјаве сведока, скривеног идентитета, који су сведочили да су њих двојица лично мучили заточенике (муслимане) или да су

присуствовали егзекуцијама. Као и дотад, нису изостајала поређења са нацистима и Другим светским ратом.

Дискредитовање сумњи у унисоно виђење рата

Изузетно моћан пропагандни кључ јесте дискредитовање пропаганде противника. То се чини под изговором постављања питања слободе медија у земљи која је означена као „агресор“. Тако је српска страна, и њени вођи, пре свега Слободан Милошевић, оптужена за контролу и усмеравање медија. Навођено је да Милошевић има потпуну контролу над југословенском телевизијом, која је „централни део његове политичке и војне стратегије“, да је „Танјуг – инструмент пропагандне машине српског председника“ и да су „београдски медији које контролише Милошевић“ састављени од „експерата за пропаганду школованих у комунизму“. На другом месту по оптужбама нашли су се медији у Републици Српској који су, за Запад, „додавали гориво“ српским „ратним напорима“ и били „оркестрирани“ против муслимана, а у каснијим фазама рата наглашавано је да су САД биле њихова главна мета.

Оптужбе за усмереност противничких (у овом случају српских) медија, требало је, поред осталог, да поколебају и доведу у питање све што долази са супротне стране, или што доводи у сумњу развијену негативну стереотипну слику. Тако су, на пример, сведочење канадског генерала Мак Кензија и његове тврдње да су највероватније муслимани инсценирали случајеве масовних погибија од (наводно српских) минобачачких граната дочекани „на нож“, посебно у америчким медијима. Том Гјелетин, дописник Нешнал паблик радија, у свом тексту „Осуђивање жртве – да ли су муслимани агресори?“, објављеном у листу „Њу Рипаблик“, децембра 1993, оштро је напао Мака Кензија, наводећи да је канадски генерал писао служећи се искључиво српском верзијом, која је „погрешна“, и да је фаворизовао Србе. На његову критику одмах су се јавили и многи други, тако да је канадски генерал убрзо престао да одговара својим острашћеним критичарима. Том Гјелетин, као многи западни новинари, није пропустио могућност да у критици упућеној Маку Кензију окриви Запад што ништа не чини да заустави „клање“ сарајевске деце „у хладним учионицама“. Истовремено, сваки текст или мишљење који би били другачији од установљених и који би доводили у питање устаљени пропагандни однос посебно су означавани као ауторово „лично виђење“. Тако је текст „Рехабилитовати Србију“ од Мартина Ван Хеувена, пензионисаног службеника обавештајне службе америчког министарства спољних послова, који је у листу „Форин полиси џурнал“ био пандан тексту „Казнити Србију“, означен као „ауторово лично виђење“.⁷

⁷ Текст „La Guerre aerienne en Yougoslavie“ о ваздушном рату над Југославијом 1994. године објављен под псеудонимом у француском магазину „Air Action“ („Ер аксион“) добио је редакцијску напомену „Vue du cote Serbe“ (Српско виђење).

У рату у Босни било је и много особених начина за стварање негативног стереотипа о Србима у Босни (Републици Српској) и уопште о Србима. Према западним медијима, Босна и Херцеговина, као држава, била је прави пример „мирне“, „просперитетне“, „мултиетничке културе“ и живота. Босански муслимани, према, „Њусвику“ (август 1992), михом су „светлокоси и плавооки, познатији по исхрани свињетином и пијењу шљивовице, него по придржавању фундаменталистичких погледа“. Градови који су касније постали поприште борби (односно „српске агресије“ или „етничког чишћења“) описивани су на следећи начин: Вањалука и Приједор били су „мирна места“, „тихи градови“ са „баштама“, „улицама са дрворедима и низовима магнолија и шљива“ (?), где су се деца играла најчешће „прескачући конопац“; Мостар је био „прелепи турски град“; Тузла „други по величини индустријски центар“, „где и данас (у рату) хиљаде Срба живе у сигурности“, а Козарац је био „ужурбани индустријски центар“, „просперитетна муслиманска заједница са 22.000 људи“. Осим тога, указивано је да је богатство муслимана који раде у фабрикама или у иностранству провоцирало завист Срба, што је био предтекст за српску освету у рату. Местаица, једва видљива и на детаљнијим географским картама Босне и Херцеговине, добијала су понекад истакнута места у извештајима западних медија. На пример, Ахнићи – „просперитетно предграђе“ Витеза, насељено босанским муслиманима, Нова Касаба – „град у коме су хиљаде муслимана живеле вековима“ или Жепа, „кључна муслиманска енклава“, а касније „опкољени град“.

Случај Сарајева у функцији стварања негативне представе о Србима на Западу посебно је илустративан. Западни медији, по правилу, непрестано су понављали мит о Сарајеву пре рата и пре српске „агресије“ и „опсаде“. За њега су коришћени епитети попут: мултиетничко, мултикултурално, космополитско, цветајуће итд. Сарајево је тако било „срећна мешавина муслимана, хришћана и Јевреја“ (понекад је додавана и категорија „национално недефинисаних“ или „архитектонски драгуљ Балкана“. Према том миту, у тој вароши су три нације живеле успешно интегрисане, или једна уз другу мирно, „вековима“. А онда је дошао април 1992. и (рурални) Срби су уништили тај идеални поредак ствари.

Иако је било места по Босни око којих су се водиле знатно теже борбе и која су претрпела већа разарања, она нису могла да конкуришу миту о „опсади“ Сарајева. Јер, термин „опсада“ звучи драматичније него неки други, па је на њему инсистирано без обзира на то што није имао везе с реалношћу на терену. Према извештајима западних медија, „опсада“ је готово увек укључивала „терористичко“ артиљеријско бомбардовање и „гранатирање“ града, посебно школа или болница – цивилних циљева. (Слично је било када су српске снаге кренуле у контраофанзиву на Горажде. Тада је, према западним медијима, дола-

зило до „гранатирања болнице, уништавања стерилизоване опреме, убијања пацијената и хирурга, уништавања система за воду“.) Око „руина Сарајева“ или „града на ивици смрти“, у којем је било „преосталих 300.000 становника – највише муслимана“, стезао се тако „гвоздени обруч“ „крваве опсаде која се руководила са Пала“. Такве слике рата довеле су и до стварања термина „урбицид“.

Случајеви масовних погибија цивила од (неидентификованих) минобацачких граната посебно су фокусирале случајно затечене ТВ екипе, а такви догађаји су одмах затим коришћени као повод за политичке акције: за проглашавање санкција против Србије и Црне Горе 1992, или за операцију ваздушног удара на положаје и инсталације Војске РС 1995. године. У време када је под притиском Запада ВРС морала да повуче своје тешко наоружање око градова на одређену раздаљину, српску тешку артиљерију у извештајима су заменили српски снајпери. Тако су Срби опет наставили да „сеју смрт по Сарајеву“. Искључивање воде или струје такође је проглашавано за оружје српских опсађивача, и то је називано „стратегијом постепеног давлeња града“. Ипак, и поред свега, извештавано је: „дух Сарајева уздиже се изнад руина“. Српски делови Сарајева уопште нису постојали за западне медије, и о њима и патњама тамошњег становништва Запад није сазнао ни слова све док их Срби нису напустили пролећа 1996. године.⁸

Један британски војни посматрач приметио је да су амерички, и уопште западни медији (штампа, телевизија итд.), били веома „сарајевоцентрични“, и да је за већину њих Сарајево било Босна у целисти. Они су, једноставно, на основу вожње од свог пребивалишта у том граду до неког од пресцентара могли да извештавају о рату. Готово да нису ни морали да мењају трасу, да би њихови читаоци добили другачији извештај. Тако је Сарајево постало главно ратиште, и мало се ко од њих кретао изван тог места или заштићених праваца на територији коју су користили муслимани. О одласку на неку од супротних страна, у Републику Српску или Херцег-Босну, мало ко је размишљао или се мало ко усуђивао.⁹

⁸ Опсада Сарајева је била омиљена тема за многе публицисте, пре свега због тога што се боравећи на једном месту могло написати довољно драматично штиво. О томе сведоче и следећи наслови књига са тематиком „опсаде“ Сарајева: *Letters from Sarajevo: Voices of a besieged city* (Писма из опкољеног Сарајева – гласови из опкољеног града – Ана Калади), *Sarajevo Daily: a City and its newspaper under siege* (Дневно Сарајево – град и његове новине под опсадом – Том Гјелетин), *Exodus of a City* (Егзодус града – Џевад Карахасан), *Zlata's diary: A Child's life in Sarajevo* (Златин дневник – живот једног детета у Сарајеву – Злата Филиповић, проглашава за „сарајевску Ану Франк“), *A Portrait of the Siege* (Портрет опсаде – фото-збирка), *Sarajevo, a War Journal* (Ратни дневник – Златко Диздаревић), *Quick and dead, Under siege in Sarajevo* (Брз и мртав – под опсадом у Сарајеву – Јанин Ди Ђовани) итд. Већина тих публикација одише негативним односом према Србима, изграђеним кроз инструменте креирања стереотипа у медијима и већ регистрованој „сарајевоцентричношћу“.

⁹ Rod Thornton, *A Conflict of Views: The Press and the Soldier in Bosnia*, South Slav Journal Volume 15, № 3-4 (57-58).

Исти страни ратни сведоци указивали су на примеру Сарајева на евоко село – град, као и на то да многи Западњаци не разумеју то што српски артиљерци, махом из околних села, бесомучно гранатирају неколико вишеспратница без икаквог војног значаја. Међутим, многи од новинара или публициста користили су ту ратну специфичност на другачији начин: помоћу ње је креирана слика према којој су Срби агресори („лоши момци“) „рурални“, „брђани“, „људи са планина“, а муслимани браниоци („добри момци“) „урбани“, већином из средње класе, што је посебно коришћено у случају Сарајева. Саговорници западних медија били су глумци, новинари, банкарски службеници, професори универзитета, сликари. Да је реч о „средњој класи“ посебно је и непрекидно наглашавано, као и то да су ти људи углавном рођени у мешовитим браковима (између припадника разних нација и вера), а они су, опет, венчани или су у вези с партнерима из других верских или националних група. Наравно, такав приступ је наилазио на добар пријем у америчком друштву, изграђеном на истим основама. Насупрот таквим мултикултуралним и мултиетничким Босанцима (знатно ређе и углавном у војном смислу, или када се прича селила изван урбаних места, коришћен је израз „босански муслимани“, а готово се на прсте може пребројати коришћење израза „муслимански Словени“) стајали су Срби, односно „босански Срби“ (знатно ређе Срби из Крајине, крајишки Срби, хрватски Срби). Они су најчешће проглашавани за рурални део становништва („велика већина су сељаци без политичког искуства, али са великим способностима за тешка предузећа“ – „Тајм“, мај 1993), посебно у случају Сарајева, где је то било најизразитије и најближе оку представника западних медија. Углавном, само тројици Срба навођено је предратно занимање: др Радовану Караџићу (психијатар и песник аматер), др Николи Кољевићу (шекспиролог) и Јовану Заметици (британски ђак који је похађао лондонску школу економије). Српско верско одређење – православље, није никада тумачено негативно, али је православна конзервативност сугерисана фотографијама верских обреда, нарочито када су биле присутне водеће српске личности (Караџић, Младић). Стереотип Срба као негативаца сугерисан је описима њихових дела: „етничког чишћења“, „силовања“ и „агресије“, а оно што у новинским извештајима није могло да дочара, често злурадо, око камера, надомештано сликовитим приказима Срба. Стереотип Срба кретао се у два правца, који су коришћени према потреби. Један је био изразито негативан, готово према моделу савремених америчких филмова, а други крајње конзервативан, са одређењима карактеристичним за раније епохе.

У првом случају Срби (војници ВРС) портретисани су према следећем (филмском) моделу негативаца: на различитим чек-поинтима, где контролише пролазнике, махом оне са Запада, наоружани српски борац пуши цигарете, најрадије „Марлборо“, а у паузи листа хумористичке или порнографске магацине; понегде је брадат, дугокос, са мртвачком заставом и симболима, и чита „Солдџер оф форчун“ за

милитаристичке „модне детаље“, баш као што је описан Славко Алексић на положајима око Сарајева (према том моделу понекад су представљени и Хрвати, посебно ако су били у сукобу са муслиманима, као, на пример, око Мостара). Српски артиљерци, опет најчешће око Сарајева, али и многи други борци са којима су новинари или припадници снага УН (најчешће смо наилазили на канадске извештаје) долазили у контакт, приказивани су, најчешће, као даноноћно пијани, тако да мировњаци (Канађани) имају муке да се привикну на њихов начин преговарања и заливање сваког сусрета ракијом. Тако новинару „Дејли телеграфа“ Срби на Палама, уз смех, дају фишек пун чварака да понесе „онима доле“, док други „само за њих“ испаљују артиљеријске пројектиле према граду. У акцији српске трупе пљачкају (краду тракторе, новац и накит), уништавају експлозивом куће „несрба“, лошег су морала и „имају велике губитке који се чувају у тајности“. Али, ни српски цивили нису ни издалека као они цивили које Запад подржава. Српкиња у црини, која једном западном новинару код Братунца указује на гроб свог измасакрираног сина или мужа, није ништа друго него „хистерична жена“.

У другом случају Срби су дефинисани као они који „убијају без милости а умиру без жалбе“, пре свега зато што су „покренути заједничким племенским инстинктима и скоро параноидним осећајем да је свет у завери против њих, нису спремни за разговор и дискусију“ (новинар „Мак Линза“). Срби и њихов поглед на рат представљени су на следећи начин: влада „општа увереност да су у праву, не могу да верују да их свет види као Хуне данашњице; они су тврдоглави у самоодобравању“. Неки су видели Србе „као Ирце, народ који верује да им је историја доделила прљаву улогу“, а други новинари су писали да Срби верују у своју „историјску мисију“. Српски „зилоти се виде као крсташи за веру“, и не само они: „мишљење да им је рат наметнут и да воде одбрамбени рат је опште од прашинара у рововима до Радована Караџића“. Новинари са англо-америчког Запада оптуживали су Србе, пре свега, за српски екстремизам, фатализам, самоуверење пред претњама НАТО-а и САД, мржњу према Западу и, коначно, за „српску параноју“ и „хистерију“ у којој су Срби од распада Југославије.

Побуњеници и њихове вође

Сличан модел је примењен и у портретисању вођа, влада и армија. Влада БиХ, с Алијом Изетбеговићем на челу, као и њена армија, означена је као „предоминантно-муслиманска“, углавном мултиетничка. Сарајевске власти су „секуларне“, понекад „модераторске“ или „мирољубиве“. Армија БиХ, „слабо опремљена и одевена“, у каснијим фазама је чак „спремна да прими војнике (из ВРС) ако нису били укључени у ратне злочине!“ Коначно, стално је помињан и аргумент да су муслимани „најбројнији“ а „најслабији војно“, и да, сходно томе, „трпе највеће територијалне губитке“ и „пате од највећих људских губитака“.

На другој страни, српске вође и војска портретисани су са много више епитета. Тадашњи председник Србије Слободан Милошевић највише је негативно описиван у периоду док је активно подржавао врх Републике Српске, међутим, после његове промене у политичком држању, као и после подизања оптужница за ратне злочине, челно место су заузеле вође босанских Срба др Радован Караџић и генерал Ратко Младић. Слободан Милошевић оцењиван је као човек са „централном улогом у режирању балканске трагедије“, „организатор рата“, са „безобзирним“ циљем да изгради „Велику Србију“ кроз „етничко чишћење“ и „политику силе“. Стога није чудо што је Милошевић називан „касапин из Београда“, „Србијин лош сан“ и „криминални вођа“, а понегде је упоређиван са Хитлером или Франкенштајном. Примећено је и да „мајсторски користи разлике између великих сила“.

За разлику од Милошевића, Радован Караџић је, још пре избијања рата у Босни, називан „вођом (босанских) Срба“, а у описима је доминирала његова проседа разбарушена коса. У каснијој фази, а нарочито после стављања на листу ратних злочинаца, Караџић је постао „полудели соко“, „касапин Сарајева“ и човек који је „претворио Босну и Херцеговину у касапницу“. Ворен Цимерман га је називао „монструмом следеће генерације, Хајнрихом Химлером“. Исто важи и за генерала Младића, „Србина који наређује пуцњаву“ (мада „не носи лично наоружање, по чему је он вероватно једини ненаоружани човек у целој војсци босанских Срба“), „српског најопаснијег човека“, „поносног националисту који је мотивисан жељом да очисти све трагове... муслиманског живота на ономе што он види као српску територију“. Током великог дела рата он је био само интелигентни „војни вођа босанских Срба“, а после стављања његовог имена на списак одређених за Хашки суд постао је „супер ратни злочинац“, „звер од Босне“, „безобзиран“, „високо интелигентан и екстремно виолентан“, „оркестратор српске тактике у Босни“, „српски војни газда“ итд. Од ваздушних напада на Републику Српску, септембра 1995. обојици српских вођа, уз све епите, додавано је и да је реч о „ратним злочинцима“.

Вођство Републике Српске називано је „тврдоглавим“, „среброљубивим“ и „надуваним својим успесима“, а Пале су биле „планинско упориште босанских Срба“, њихов „мали главни град“ и „политички штаб“. Република Српска је ретко називана тим именом, а ако се то десило додавано је „самопрокламована“ и „самокреирана“, што је важило и за Скупштину или Владу. Углавном је говорено и писано о томе да је две трећине, 70 или 72 одсто БиХ у рукама Срба који чине „мање од једне трећине популације“. Тај проценат територије је увек био: „освојен“, „заузет“, „приграбљен“ или „под контролом“ Срба и њихове војске. На тој територији, без обзира како би је назвали, циркулисао је „безвредни динар“, економија је била „уништена“, „ниједна фабрика“ није радила, владале су тешкоће у комуникацијама, а „несрби“ су били изложени протеривању, што је праћено бројним примерима, најчешће из области Бањалуке или североисточне Босне.

(Интересантно је да је у западним медијима које смо прегледали српска Херцеговина потпуно запостављена и да нема ниједног сведочења са тог терена, као ни са терена источне Славоније – РСК).

Слично је стање, према тим медијима, било у Србији и Црној Гори, које су обједињене у „крњу“ или „огризак Југославију“. Србија је „исцрпљена“ санкцијама, армија „фрустрирана“, „клизи у социјални и политички делиријум“ (јун 1993), у њој „модернизација ишчезава“, влада „улично насиље“ и „кријумчарење“. Од јавних личности помињани су углавном Војислав Шешељ, „лидер екстремне националистичке радикалне партије“ или Аркан, „најжешћи српски паравојни вођа“. Опозиционо мишљење смештено је у „београдске дисидентске кругове“, махом сачињене од представника „средње класе“. Веома је индикативно да је у већини случајева када је помињана Србија навођена криза на Косову. (Терминологију у предоченим визијама косовског проблема требало би посебно анализирати према најновијим догађајима.) Црна Гора се углавном успутно помиње као Србијин „партнер“ или „савезник“.

За Војску Републике Српске, која је ретко називана тим именом, често су коришћени изрази: „српска милиција“ или „српске паравојне снаге“. Зависно од тренутне потребе, она је сматрана одлично наоружаном, са одличном противавионском и радарском одбраном везаном у систем са Војском Југославије, или је проглашавана за „малобројну, недисциплиновану, немотивисану и слабо везану са Србијом“, односно „за нерегуларну армију... федерацију различитих јединица, свака са својим циљевима“. У вези с таквим оптужбама навођене су понекад и речи бивших команданата и наводне изјаве да је ВРС у хаосу и честим побунама.

Дефинисањем обе стране, углавном према наведеном моделу, долазило се до више пута понављане дихотомије у западним медијима: с једне стране је била „од муслимана предвођена босанска влада“, а наспрот њој стајали су „српски побуњеници“.

Срби у Крајини – браћа по стереотипу

Мада поштеђени челног места у западној штампи, резервисаног за босанске Србе, и Крајишници су често смештани у негативни стереотип о Србима из Босне. Међународно признавање Хрватске и њених граница, као и стереотипи настали у рату 1991, били су пресудни да и крајишки Срби стану уз бок „лошим момцима“ из Босне. Тако је „српска популација у Хрватској (као и у Босни) прокламовала формирање независне српске државе у оквиру Хрватске“. Хрватској „већини која је имала у рукама независност“ супротстављена је „српска мањина која је имала у рукама оружје“. Њихова „паравојна држава“ Република Српска Крајина, била је такође „самопрокламована“ и, углавном, реч је била о „1/3“, „27% територије“ Републике Хрватске коју „контролишу“ или коју су „окупирали“ српски „побуњеници“. Стереотипно

етничко чишћење и ту се догодило, па се од некадашње „половине Срба“, протеривањем несрпског становништва дошло до бројке од „91% Срба“. Насупрот томе, у другим извештајима је навођено да је и поред етничког чишћења још увек остало „30% Хрвата“. Та српска држава такође је виђена као део српске стратегије „стварања Велике Србије“, а процена Запада је била да та српска „танка“ република нема могућности „да преживи сем као део Велике Србије“.

Заједничка акција две српске војске на Бихаћ и околину, новембра 1994, проузроковала је да западни медији окрену своја пропагандна оружја против Крајишника. Амерички амбасадор у УН Мадлен Олбрајт, у свом говору, оптужила је „такозване крајишке Србе“ да су „повредили суверену територију Босне и Херцеговине“, наводећи да тај акт „може да утиче на владу Хрватске да и она интервенише“.

Западни медији су посебно цинично прокоментарисали хрватско заузимање територије Западне Славоније маја 1995. године. Претходно припремљена извештајима о хрватским спаљеним кућама „немачког типа“, раскопавању хрватских гробова и „пуштању изгладнелих паса“ на земне остатке Хрвата, као и описима „негостољубивог“ Книна, „грубих“ српских „милиционера“ и колективне параноје која је захватила и крајишке Србе, јавност готово и није регистровала хрватску бруталност и масакре цивила. „Економист“ од 13. маја 1995. одбацио је српске тврдње да су хрватски војници ликвидирали заробљене војнике и цивиле проглашавајући те злочине „наводним масакрима“. Новинар тог листа је тврдио да су сви које су Срби прогласили „несталим“ у ствари на сигурном, и да се враћају кућама, а остатке кола и покућства на друмовима назвао је „патетичним“. Према њему, жртве су били тридесетак „бежећих Срба“, „убијених у међусобној размени ватре“ са Хрватима. Сликаом и речју потпуно је стављен у средиште интересовања српски ракетни напад на Загреб, који је медијски засенио злочине хрватских снага над српским цивилима у бекству. Са приметном радошћу, крајинска војска је од тада називана „пораженом“ армијом, уз навођење да су крајинско руководство и народ сањали „снове који се претварају у ноћне море“.

Контаминација српским стереотипом

Негативни стереотип, везан ексклузивно за Србе, нису могли да избегну ни они који су се у појединим ситуацијама нашли, са њима војно и политички на истој страни, конфронтирани с муслиманима. Босански Хрвати су, иначе, страна у рату о којој је најмање писано. Они су побуђивали интересовање углавном само онда, када су ратовали са муслиманима, и то у зонама које су западним медијима лако доступне (Мостар, на пример). О Хрватима из централне Босне, епицентра босанске средњовековне државе и фрањевства, долазили су гласови само када су се њихове снаге (Хрватско вијеће обране) сукобиле с муслиманима (1993). Тадашње хрватске акције дочекане су сличним

одијумом каквим су пропраћени српски потези, а када су понегде заједно са Србима координисали своје војне операције („фуриозни српско-хрватски напад“), западни медији су кретали у напад на то „нечасно савезништво“ против муслимана. Нису изостајала ни поређења из Другог светског рата, па је тако у једном листу написано да је реч о пакту „као Молотов-Рибентроп“ да би се поделила Босна, односно територија коју су контролисали муслимани, која је имала „улогу Пољске“. Свакако, на сличном фону биле су и критике наводно договорене поделе БиХ између Срба и Хрвата, коју су у тајности припремили председници Милошевић и Туђман.

Сличан случај био је и са аутономном облашћу у Западној Босни са центром у Великој Кладуши, на чијем челу је био контроверзни Фикрет Абдић. Западни медији су потпуно игнорисали постојање те муслиманске територије, која је била реалност од првих сукоба у Босни и Херцеговини. Насупрот томе, наводно толерантно стање у Тузли је увек наглашавано као пример позитивне опозиције властима у Сарајеву. Чини се да је и ту однос са Републиком Српском био пресудан. Пошто је Фикрет Абдић, окружен двома српским републикама, морао да кооперише са Србима, то се и на њега обрушила западна пропагандна машина. Оптуживан је да преговара и са Србима и са Хрватима, да је „политички опортуниста“ и „популиста“ и муслимански „побуњеник“, а његове присталице често нису идентификоване национално и верски (били су само Абдићеви „следбеници“). Тај „муслимански бизнисмен“ био је у средишту интересовања западне јавности у време српске контраофанзиве на „бихаћки џеп“ у јесен 1994. године, када је оптуживан да је „могућа српска марионета“ ако Срби заузму Бихаћ. Тада је називан „муслиманским одметником“ који ратује са снагама „владиног 5. корпуса“, „индустријалцем и господарем рата“ и да има сепаратни мир са Србима. Посебно је интересантно да је Британца лорда Овена у то доба оптуживала америчка штампа да је покушавао да се помоћу афирмације Фикрета Абдића конфронтира са властима Алије Изетбеговића у Сарајеву. Дакле, ни Абдићев реалнији однос према Србима, ни његов верски секуларизам нису учинили да не буде захваћен негативним стереотипом.

Стереотипи мобилишу Запад на акцију

Још од друге половине 1992. године западни медији су апеловали на акцију да би се помогле „главне жртве“ рата („српске агресије“) у Босни: муслимани. Наводно, због српске „агресије“ и „злочина“, „кроз Европу и Северну Америку“ ширили су се „стид и бес“ који су терали „влада на акцију“. У једном тексту је писало да су на „патњама Босне, првом тест-случају кохезије после слома Совјетског Савеза, велике силе пале“ на испиту. Лета 1992. вође Јеврејске комуне су посетили Белу кућу и у разговору са саветником председника Буша за националну безбедност Брентом Скоукрофтом предложили да САД предузму

„ваздушне нападе или друге пажљиво циљане војне операције“ да би се „казnila Србија“, ако Слободан Милошевић не отвори сабирне логоре, „који многе Јевреје подсећају на нацистички холокауст“. Слично је предлагао и амерички историчар, професор на Јелу, хрватског порекла, др Иво Банац, који је у тексту „Како зауставити Србију“, септембра 1992, предлагао и конкретне циљеве за стратешко бомбардовање Срба. Ти апели су налазили плодно тле у одлазећој Бушовој политичкој гарнитурџ, да би по доласку Клинтонове администрације САД и званично промовисале своју политику заштите муслимана. Међутим, у Европи је анимирање савезника било знатно теже, поготову када су њихове снаге узеле учешћа у снагама УН на терену Босне. Много реалистичнији Британци или Французи оптуживани су за „перверзност“ у свом односу према ратној ситуацији на терену, па је агресивна западна пропаганда стварањем стереотипа о Србима као „лошим момцима“ добродошла за придобијање ширег западног мњења.

Мада је медијска подршка за саме муслимане била спора и невољна, била је темељита и имала је одређени ритам. Крајем 1992. године у медијима је говорено да амерички војни врхови саветују политичке кругове да се држе става да не предузимају никакве војне акције, али да се „јавно мњење од САД до Холандије покреће у правцу ка одобравању интервенције“. У 1993. години медији су предузели изузетну офанзиву и позивали на акцију: „Тајм“ је маја 1993. наводио да „за многе Американце хорор у Босни је модерни холокауст, који носи моралну обавезу да (САД) интервенишу“. Изграђивање негативног стереотипа о Србима на основу појмова „агресија“, „етничко чишћење“ и „своловање“ у току друге половине 1992. било је, пре свега, усмерено на придобијање сопственог јавног мњења. О томе сведочи објављена анкета, уз текст у којем стоји наведена реченица, на узорку од 1.000 испитаних америчких грађана, према којој је за интервенцију њихових снага у Босни било 36 одсто, а 52 одсто испитаника било је против. Следећа фаза током 1993. била је пропраћена сталним апелџма западне штампе, уз постављање питања „ко ће да заустави Србе!“ или предочавање да „ако Срби добију рат, могућност ширења рата расте“ („Тајм“, август 1993), односно да је „неопходно да се предузме силовита акција против Срба, ако они не престану са њиховим нетолерантним понашањем“, да поред „најкрвавијих напада... НАТО још увек прича...“, и да „документовани српски злочини против хуманости... остају некажњени“. Амерички новинари су ватрено критиковали политику своје државе према Босни, наводећи да је она била „серија грешака, која је довела до најгорих могућих резултата“. „Невољност“ САД и Европе само је „окрабрила српску агресију“, а Срби су остали „неимпресионирани претњама о казни“ (август 1994). Здружени српски контранапад на област око Бихаћа био је прилика да се стереотипизује „западна импотенција“ насупрот „српским нападима“.

Срби су посебно оптуживани да користе „импотенцију“ Уједињених нација. Однос са снагама УНПРОФОР-а на терену у Босни постао је

следећи стереотип, који је коришћен за стварање офанзивне кохезије на Западу. Снаге УН углавном су представљане као „лако“ или „слабо“ наоружане, под „лошом командом“ – мада су на њиховом челу били искусни официри британске или француске армије (Легија странаца), и да је много од „њихове опреме старо и неадекватно“, да су изложени „пљачки“, а Срби их често „држе као таоце“ и „киднапују“, па их, на линијама додира, осим оружјем, изазивају сталним „позивима на ракију“.

Однос САД посебно се искристалисао у 1995. години, у којој су њихове снаге кренуле у акцију ваздушних напада на Србе у Босни. Једно непотписано мишљење објављено у листу „Њу Рипаблик“, децембра 1994, сведочи о ставу Америке: „Српска војска је само српска војска, а ми смо Сједињене Државе. Ми имамо снаге да зауставимо српско напредовање, не искрцавајући америчке снаге, већ нападајући српске позиције из ваздуха, и помажући Босанце да прибаве снагу која им је потребна за њихову одбрану, и успостављањем тона за прави одговор на геноцид“. Каспар Вајнбергер је месец дана касније писао „да је потребно успоставити коалицију као и у рату у Заливу и рећи Србији да ће њени војни циљеви бити немилосрдно бомбардовани од ваздухопловстава под америчком командом, ако Србија настави нападе на цивилну популацију... Ово ће сачувати десетине хиљада живота и служиће као упозорење будућим агресорима“. Тиме као да је дефинисана акција предузета у лето 1995. године.

Да су стереотипи о негативности Срба имали улогу у припремању америчких снага које су узеле учешћа у ударима на Србе током 1995. године сведоче и изјаве америчких ваздухопловаца који су из базе Авијано, у Италији, дејствовали по српским положајима. Пилот авиона F-16, америчког 510. сквадрона, са надимком Гунз, објаснио је своју мотивисаност за нападе на српске положаје септембра 1995. године на следећи начин (у оквиру акције „Делиберејт форс“, која је била испровоцирана наводним минобацачким нападом на Сарајево у којем је страдало 38, а рањено око 100 грађана): „Циљање на невинне људе од стране српских терориста је неприхватљиво. То је тежак посао, али ми радимо оно што је право. Враћамо земљу невином народу који је био изложен терору“. Командант 555. сквадрона, у истој бази, потпуковник Стефан Хуг, у одговору на исто питање говорио је о „сталним вестима о незамисливим злочинима босанских Срба против босанских муслимана, о етничком чишћењу, грозним масакрима цивила, силовањима и тортури“ које су мотивисале његове пилоте да крену у акцију.¹⁰ У „војничком водичу“ који је израдила Команда америчких снага у Европи за своје припаднике који су од децембра 1995. стизали у Босну ради учешћа у мултинационалним снагама ИФОР-а, навођено је већ стерео-

¹⁰ Потражити на Интернету: USAF Europe, USAF Air Force News Service, извештаји од 12. септ. 1995, Aviano Continues to support Deny Flight, и од 19. септ. 1995, Pilots gets first combat experience.

тно виђење о српској „агресији“, жртвама итд., али је на специфичан начин протумачена историја нашег поднебља (између осталог, наведено је: „Аустро-Угарска је у покушају да заустави српски експанзионизам у 1914. прогласила рат Србији“. Тако су последњи догађаји постали призма кроз коју се сагледавала ранија историја.¹¹

*
* * *

Стварање медијског стереотипа о Србима испунило је своју пројектовану функцију. Америка, као глобална сила, добила је оправдање за своју војну акцију и кохезију својих европских савезника, али и за даље ширење НАТО-а на Исток. Срби су били кажњени, на опште одобравање. Улоге „жртава“, „агресије“ или „етничког чишћења“ биле су слободне за нове актере све до 1998. године. Посезање за глобалним стереотипима о Србима као негативцима, на истим моделима, дешава се поново у случају најновије косметске кризе.

¹¹ Посебну пажњу обичне али и стручне јавности привукла је књига Ноела Малколма *Bosnia, a Short History* (Кратка историја Босне), издата 1994. године. Оцењена као „прва комплетна историја Босне од постанка до данас“, „компресована и јасно писана“ „научни производ“, „један од ретких радова који су импресионалирали критичаре“ са „разноврсним изворима и јасним језиком“. Аутор је, иначе, нескривено наклоњен муслиманима, као босанском сегменту који је заточник босанске средњовековне државе. Оптужује Србе за агресију и у прошлости, на пример: наводи да су Срби по уласку у Босну 1918. „убили 1.000 људи, спалили 76 жена и разорили 270 села... Најгори су били Срби из Србије“ итд. Југословенска република БиХ посматра се кроз окоштали стереотип „мултикултурно друштво, микрокосмос југословенске федералне идеје сада је рушевина...“ Џон Б. Кели, један од англо-америчких историчара, у часопису „Нешнал Ривју“, маја 1995, написао је да ће Малколмова књига „информисати судије међународног суда да у Хагу (када дође време) суде о кривци Радована Караџића и Ратка Младића за геноцид који су спроводили у Босни“. Да би се установио историјски континуитет злочина у ратовима на Балкану, издат је, као репринт са новим предговором, *Carnegie Endowment inquiry in retrospect with a new introduction and reflections of the present conflict*, by George F. Kennan) из 1913. године, у којем су тумачени злочини који су починиле зараћене стране балканских држава, махом у односу на турско или словенско муслиманско становништво. Тиме се јавности, али и научним круговима, сугерисала вертикала злочина и насиља над (муслиманским) цивилима на Балкану.

Демографска слика и територијално одређење Косова и Метохије после Другог светског рата

УДК 314.18:323.11](497.115)“1945/1998“

Доц. др Слободан Мишовић, пуковник

Рад је свестрана анализа територијалног одређења бројног кретања и националне структуре становништва Косова и Метохије у периоду после Другог светског рата.

У чланку је разматрана величина геопростора Покрајине у односу на њену територију пре Другог светског рата. Указано је на политичке одлуке којима је мењана територија Покрајине на рачун смањења територије централног дела Србије. Аутор сматра да применом географског принципа територију треба свести на садашњих 18 општина.

Посебан део анализе односи се на разматрање промене бројности становништва Косова и Метохије у појединим периодима после Другог светског рата (пописни периоди). Компаративном методом указано је на пораст становништва Покрајине, Србије и Југославије, као и на узроке бржег раста становништва Покрајине у односу на остале делове Србије и СРЈ, међу којима посебан значај имају досељавање, исељавање и експлозиван природни прираштај становништва.

Део анализе односи се на разматрање националне структуре становништва Косова и Метохије у појединим периодима после Другог светског рата. Наглашени су значајни узроци бројчане и витално-демографске преминације шиптарског етноса и понуђена решења за те и друге проблеме Покрајине.

Бројно кретање становништва Косова и Метохије после Другог светског рата

Развитак становништва Југославије има многа специфична обележја. Демографска транзиција се јавила касније него у западноевропским и северноевропским земљама. Тај процес је на неким подручјима већ завршен, на другима је у току, а на неким подручјима (Косово и Метохија) тек је на почетку. Под основним карактеристикама демографске транзиције подразумева се следеће: опадање смртности, нарочито смртности одојчади; опадање наталитета; прелазак са неконтроли-

еаног ка контролисаном фертилитету у браковима и промене у старосној структури становништва као последица демографског процеса старења.

Веома различит демографски развитак на појединим подручјима Југославије условљен је њиховим развојем у различитим историјским, политичким, економским и друштвеним условима и тиме што је Југославија вишенационална земља. Осим тога, у последњих осам деценија, два светска и један локални рат значајно су, непосредно и посредно, утицали на развитак становништва у Југославији. После Другог светског рата многи демографски процеси су били убрзани под утицајем убрзаног економског и друштвеног развоја. Индустријализација и развој других непољопривредних делатности довели су до корених промена у економској структури активног становништва, до концентрације становништва у градским и мешовитим насељима и до просторне мобилности становништва великих размера. Ти елементи су значајно утицали и на бројно кретање становништва, које се прати на основу статистичких података из пописа становништва Југославије и виталне статистике у периоду после Другог светског рата. Промене у броју становника Косова и Метохије су сталне и изражене у свим пописним периодима. Периодичност промене бројног кретања становништва Покрајине везана је за пописе становништва (1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991), а пописни периоди су основа за анализу промене бројног кретања становништва и у међупописним периодима покрајине и за његово поређење с бројним кретањем становништва у другим деловима Србије и СР Југославије.

Косово и Метохија спадају у геопросторе СРЈ са најсложенијом етнодемографском структуром и њеним развојем. У дужем временском периоду ту су се снажно сукобљавали, прожимали и сједињавали различити друштвено-историјски, социо-економски и културно-цивилизацијски утицаји. Они су вишеструко детерминисали и ранију и садашњу бројност и етничку структуру становништва Косова и Метохије. Геоstrateгијски положај тог простора, његови природни ресурси и услови најзначајнији су чиниоци географске средине који су определили веома различита друштвено-историјска, војно-политичка и социо-економска кретања, бројност становништва и укупан етнолошки и демографски развој. Косово и Метохија спадају у геопросторе с израженом демографском експанзијом у периоду после Другог светског рата. При целомитом сагледавању бројног кретања становништва треба узимати у обзир кретање становништва у појединим условима геопростора Србије и СРЈ и, на основу тога, изводити закључке о његовом порасту или опадању. За бројно кретање становништва Косова и Метохије после Другог светског рата карактеристична су три периода: 1) период 1945–1961. година; 2) период 1961–1981. година, и 3) период од 1981. до 1995. године. Сваки тај период карактеришу одређене специфичности укупног бројног кретања становништва и бројног кретања припадника одређене етничке групе.

Бројно кретање становништва Косова и Метохије у периоду од 1945. до 1961. године

Други светски рат је утицао на неуравнотежен пораст становништва Југославије, па и Косова и Метохије. Ратни догађаји су проузроковали, поред огромних људских и материјално-техничких губитака, значајну економску и политичку емиграцију. И поред демографске виталности, ти утицаји се још увек осећају, посебно због јаке биодинамике и прираштаја становништва у мање развијеним деловима Југославије. Потпунија слика о основним утицајима на промену бројног кретања становништва, посебно на Косову и Метохији, може се добити на основу анализе наталитета, морталитета и природног прираштаја.

Основу за сагледавање бројног кретања становништва Косова и Метохије у периоду 1945–1961. година чини његова бројност пре Другог светског рата. Према попису из 1921. године, на Косову и Метохији је живело 441.000 становника, што је чинило 9,09 одсто становништва Србије (4.854.000) и 8,53 одсто становништва садашње Југославије (5.167.000). Према попису из 1931. године, на Косову и Метохији живело је 555.000 становника, што је чинило 9,66 одсто становништва Србије (5.748.000) и 9,08 одсто становништва садашње Југославије (6.109.000). Подаци из 1939. године указују на то да је на Косову и Метохији живело 657.000 становника, или 10,06 одсто становништва Србије (6.531.000), и 9,48 одсто становништва садашње Југославије (6.931.000). Уочљиво је да се становништво Косова и Метохије повећавало брже него у Србији и Југославији, а износило је: 1) у периоду 1921–1931. година 114.000 или 25,85 одсто, у Србији 894.000 (18,42 одсто) и у Југославији 942.000 становника (18,23 одсто), и 2) у периоду 1931–1939. година 102.000 или 18,38 одсто, у Србији 783.000 (13,62 одсто) и у Југославији 822.000 становника (13,46 одсто). У периоду 1921–1931. година на Косову и Метохији, у односу на Србију и Југославију, раст становништва био је већи за 7,43 одсто (7,62 одсто), а у периоду 1931–1939. година за 4,68 одсто (4,92 одсто). На такав пораст становништва највише су утицали елементи природног кретања. Наталитет 1931. године износио је на Косову и Метохији 37,5, у Србији 33, а у Југославији 32,9 промила. На Косову и Метохији наталитет је био већи за 4,6 промила, а 1939. године значајно је смањен, па је на Косову и Метохији износио 31,5, у Србији 22,6, а у Југославији 23 промила. Наталитет је на Косову и Метохији и даље био висок, већи него у Србији и Југославији за 8,9 промила (8,5 промила). Морталитет је 1931. године на Косову и Метохији износио 24,6, у Србији 19,5, а у Југославији 19,2 промила. И он је био већи у Покрајини за 5,1 промила. У 1939. години морталитет је опао, па је износио у Покрајини 17,6, у Србији 14 и у Југославији 14 промила. Природни прираштај становништва 1931. године на Косову и Метохији износио је 12,9, у Србији 13,5 и Југославији 13,7 промила. Због велике смртности становништва природни прираштај на Косову и Метохији био је мањи него у Србији за 0,6, а у Југославији за 0,8 промила. У

1939. години, због смањења смртности, природни прираштај у Покрајини износио је 13,9, у Србији 8,6 и у Југославији девет промила. Уочљиво је нагло опадање природног прираштаја у осталим деловима Србије и у Југославији као целини, док је у Покрајини чак порастао за један промил. То су основни разлози промене броја становника Косова и Метохије у периодима пре Другог светског рата.

У периоду 1945–1961. година спроведена су три пописа становништва: 1948, 1953. и 1961. године.

Табела 1

Бројно кретање становништва у периоду 1948–1961. година

Геопростор \ Пописи	1948.	1953.	1961.
Југославија	6.926.021	7.421.017	8.129.839
Србија	6.547.021	6.998.980	7.656.430
Косово и Метохија	733.002	812.965	967.353

Извор: резултати пописа 1948–1961. година, СЗС СРЈ, Београд (обрадио аутор).

На Косову и Метохији пораст становништва, према попису из 1948. године, у односу на 1939. годину, износио је 76.002 становника (11,57 одсто). У истом периоду у Србији је раст износио само 16.021 (0,25 одсто), а у Југославији се број становника смањило за 4.979 (0,08 одсто). Основни узрок таквог бројног кретања – малог раста и опадања становништва, јесу велики губици српског етноса у току петогодишње борбе у Другом светском рату. Шиптарски етнос је имао мале губитке, уз висок природни прираштај, па је због тога на Косову и Метохији релативно висок раст становништва и у том раздобљу. У 1948. години становништво Косова и Метохије чинило је 11,2 одсто становништва Србије и 10,58 одсто становништва Југославије, што показује да је повећано учешће становништва Покрајине у укупном становништву Србије и Југославије у односу на претходни период (1939).

У пописном периоду 1948–1953. година становништво Југославије и Србије достигло је претратну бројност. У том периоду Косово и Метохија имали су раст становништва од 79.963 становника (10,91 одсто), нешто мањи него 1948. године, Србија је имала раст од 451.959 (6,9 одсто), а Југославија од 494.996 становника (7,15 одсто). То показује да се становништво Србије и Југославије почело значајније опорављати од последица Другог светског рата. У тој пописној години становништво Покрајине је чинило 11,62 одсто становништва Србије и 10,95 одсто становништва Југославије, што значи да се и даље повећавало његово учешће у укупном становништву Србије и Југославије.

Пораст становништва на Косову и Метохији у пописном периоду 1953–1961. година износио је 154.388 становника или 18,99 одсто, што је за 8,08 одсто више него у претходном међупописном периоду. Исте године у Србији је раст становништва износио 657.450 (9,39 одсто), а у

Југославији 708.822 становника (9,55 одсто), што је за 9,6 одсто (9,44 одсто) мање него на Косову и Метохији, чије је становништво у тој пописној години чинило 12,63 одсто укупног становништва Србије и 11,90 одсто Југославије. То значи да је настављена тенденција већег учешћа становништва Покрајине у њиховом укупном становништву у последњих осам година.

У периоду 1948–1961. година, становништво Косова и Метохије повећало се за 234.351 становника или за 31,97 одсто, што одговара просечној годишњој стопи од 2,46 одсто. У истом периоду становништво Србије се повећало за 1.109.409 становника или за 16,95 одсто, што одговара просечној годишњој стопи од 1,3 одсто, а становништво Југославије се повећало за 1.203.818 становника или за 17,38 одсто, са просечном годишњом стопом од 1,34 одсто. Уочљиво је да се број становништва у Покрајини, у том периоду брже повећао за 85,66 одсто у односу на пораст становништва Србије и Југославије.

Основни узрок тако високог пораста становништва Косова и Метохије, јесте пораст броја шиптарског етноса који је проузрокован високим природним прираштајем у том периоду. Наиме, 1948. године Покрајина је имала наталитет од 50,6 промила, смањени морталитет за 18,7 промила и природни прираштај од 31,9 промила (веома висок). У истом пописном периоду, на пример, Србија је имала наталитет од 32,3 промила, морталитет 15,1 промила и природни прираштај 17,2 промила. Југославија је у истом периоду имала наталитет од 32 промила, морталитет 14,2 промила и природни прираштај 17,8 промила. У том пописном периоду Покрајина је имала од Србије и Југославије већи наталитет за 18,3 промила, морталитет за 3,6 промила (релативно мали) и природни прираштај за 14,7 промила, што је за 53,92 одсто веће у Покрајини него у Србији и Југославији. Ради целовитог сагледавања узрока већег пораста становништва Косова и Метохије у односу на пораст становништва Србије и Југославије значајни су елементи природног кретања становништва према пописним периодима 1948–1953. и 1953–1961. година. У 1953. години на Косову и Метохији наталитет је износио 42,6 промила, морталитет 20,6 промила и природни прираштај 22 промила. У односу на Србију они су већи: наталитет за 16 промила (60,15 одсто), морталитет за 8,5 промила (70,25 одсто) и природни прираштај за 7,5 промила (51,72 одсто). Ти параметри су приближно исти и у односу на природно кретање становништва у Југославији. У 1961. години Косово и Метохија су имали: наталитет од 41,9 промила, морталитет 12,2 промила и природни прираштај од 29,8 промила. У односу на Србију они су већи: наталитет за 21,6 промила (106,4 одсто), морталитет за 3,1 промила (34,07 одсто) и природни прираштај за 18,6 промила (166,07 одсто). Ти параметри су приближно исти и у односу на Југославију.

У првом периоду, 1945–1961. година, према наведеним подацима, највећи раст становништва имало је Косово и Метохија на основу већег природног прираштаја у односу на становништво Србије и Југославије. Но, знатније су разлике у кретању броја становника појединих делова

Југославије, које у основи чине три групе. Прву групу чини Косово и Метохија, са порастом становништва од 31,97 одсто, другу групу чини Црна Гора, са порастом становништва од 24,9 одсто, и трећу групу чине централни део Србије, са порастом од 16,5 одсто, и Војводина, са порастом становништва од 11,44 одсто. Према томе, полови популацијске динамике у разматраном периоду су Косово и Метохија (31,97 одсто) и Војводина (11,44 одсто). Подаци о кретању броја становника у краћим интервалима (међупописни периоди) показују веома значајне разлике између појединих делова земље, нарочито након Другог светског рата. Да није било демографских поремећаја и великих губитака у Другом светском рату пораст броја становника био би већи и постојанији све до шездесетих година, након чега би се смањивао. Тако би становништво Југославије, а тиме и Косова и Метохије, ушло равномерније у период демографске транзиције као функције друштвено-економских збивања.

Бројно кретање становништва Косова и Метохије у периоду од 1961. до 1981. године

Југославија је, без обзира на ратна страдања, била и остала демографски веома сложена земља, а састоји се од републичких, покрајинских и регионалних компонената. На једној страни је достигла степен терцијалне цивилизације, а на другој страни је још под теретом патријархалног живота. Заостајање појединих подручја, међу којима је и Косово и Метохија, и диференцијално демографско реаговање на друштвено-економска збивања тешкоће су у бржем остваривању демографских и других циљева целе друштвене заједнице. У тим процесима велики значај има геопростор Косова и Метохије, посебно са становишта бројног учешћа његовог становништва у укупном становништву Србије и Југославије.

Табела 2
Бројно кретање становништва у периоду 1971–1981. година

Геопростор	Пописи	1971.	1981.
	Југославија		8.996.545
Србија		8.465.691	9.331.238
Косово и Метохија		1.253.975	1.594.451

Извор: резултати пописа 1971–1981. година, СЗС СРЈ, Београд (обрадио аутор).

Други период разматрања бројног кретања становништва Покрајине захвата два међупописна периода: 1961–1971. и 1971–1981. година. Косово и Метохија у пописном периоду 1961–1971. година имали су пораст становништва од 286.622 становника или 29,63 одсто, што је за 10,64 одсто већи раст него у периоду 1953–1961. година. То је значајан

раст становништва у југословенским па и у европским размерама. У истом пописном периоду Србија је имала раст од 809.261 становника или 10,57 одсто, а Југославија 866.706 становника или 10,66 одсто. То значи да је становништво Косова и Метохије у том пописном периоду брже расло од становништва Србије и Југославије за 180,32 одсто. Највећи пораст становништва у Покрајини имао је шиптарски етнос, који је имао енорман природни прираштај и доживљавао биолошку експлозију. У тој пописној години становништво Покрајине чинило је 14,81 одсто становништва Србије и 13,94 одсто становништва Југославије, а то значи даље повећање становништва Косова и Метохије у укупном становништву Србије и Југославије за 17,26 одсто (24,45 одсто) у односу на претходни пописни период.

У пописном периоду 1971–1981. година становништво Косова и Метохије повећало се за 340.476 становника или за 27,15 одсто, што је мањи раст за 2,48 одсто него у периоду 1961–1971. година, али је и даље висок степен бројног кретања становништва. У том периоду становништво Србије се повећало за 865.547 становника или за 10,22 одсто, а Југославије за 920.722 становника или за 10,23 одсто. У том пописном периоду бржи је раст становништва Косова и Метохије од раста становништва Србије и Југославије за 165,66 одсто. Толико велики раст био је могућ због одржавања високог раста становништва шиптарског етноса на основу високог природног прираштаја. У тој пописној години становништво Покрајине чинило је 17,09 одсто становништва Србије и 16,08 одсто становништва Југославије, што је чинило даље повећање учешћа становништва Покрајине у укупном становништву Србије и Југославије за 15,4 одсто (15,35 одсто) у односу на претходни пописни период.

Становништво Косова и Метохије повећало се у периоду 1961–1981. година за 627.098 становника или за 64,83 одсто, а то одговара просечној годишњој стопи од 3,24 одсто. У односу на претходни период (1948–1961), пораст становништва је већи за 167,5 одсто. У основи је пораст бројности шиптарског етноса. У истом периоду број становника Србије повећао се за 1.674.808 становника или за 21,87 одсто, што је за 50,96 одсто више него у претходном периоду. Становништво Југославије, у том периоду, повећало се за 1.787.428 становника или за 21,99 одсто, а то је за 48,48 одсто већи пораст него у претходном периоду. Просечна годишња стопа пораста у Србији износила је, за тај период, 1,09 одсто, а у Југославији 1,1 одсто. Становништво Косова и Метохије имало је у периоду од 20 година бржи раст за 196,3 одсто него становништво Србије и Југославије. Годишња просечна стопа пораста становништва Покрајине стално је, из године у годину, повећавана и достигла је једну од највећих стопа у свету (3,24 одсто).

Природно кретање, као основни узрочник израженог бројног пораста становништва Покрајине, стално се мењало и имало је енорман раст у односу на остале делове Србије и Југославије. У 1971. години на

Косову и Метохији наталитет је износио 37,5 промила, морталитет 8,2 промила и природни прираштај 29,3 промила. У истом периоду, у Србији је наталитет износио 17,9 промила, морталитет девет промила и природни прираштај 8,9 промила. Југославија је у истом периоду имала наталитет од 18 промила, морталитет 8,8 промила и природни прираштај од 9,2 промила. У том периоду Покрајина је од Србије и Југославије имала већи наталитет за 19,6 промила (109,5 одсто), морталитет мањи за 0,8 промила (9,76 одсто) и природни прираштај већи за 20,2 промила (224,44 одсто). У 1981. години Косово и Метохија имају наталитет 30,2 промила, морталитет 6,1 промила (екстремно смањен у односу на претходни период) и природни прираштај 24,1 промила (смањен). У истом пописном периоду Србија је имала наталитет од 16,2 промила, морталитет 9,4 промила и природни прираштај од 6,8 промила. Југославија је истовремено имала наталитет од 16,3 промила, морталитет 9,2 промила и природни прираштај од 7,1 промила. У том пописном периоду Покрајина је од Србије и Југославије имала већи наталитет за 14 промила (86,42 одсто), морталитет мањи за 3,3 промила (54,1 одсто) и природни прираштај већи за 17,15 промила (246,76 одсто).

У периоду 1961–1981. година у СРЈ највећи раст становништва и даље су имали Косово и Метохија, на основу и даље високог природног прираштаја шиптарског етноса. Дакле, и даље су прву групу чинили Косово и Метохија, са порастом становништва од 64,83 одсто, другу групу чинила је Црна Гора, са порастом становништва од 23,79 одсто, и трећу групу чинили су централни део Србије, са порастом од 17,99 одсто и Војводина, са порастом становништва од 9,62 одсто. Према тим подацима, полови популацијске динамике су Косово и Метохија (64,83 одсто) и Војводина (9,62 одсто). У том периоду, у СРЈ, Косово и Метохија и централни део Србије имали су пораст становништва, а у Црној Гори и Војводини број становника је опао у односу на претходни период (1948–1961). У 1981. години становништво Косова и Метохије учествовало је у становништву Србије са 17,09 одсто, а Југославије са 16,08 одсто.

Бројно кретање становништва Косова и Метохије у периоду од 1981. до 1995. године

Трећи период разматрања бројног кретања становништва Косова и Метохије карактерише смиривање свих елемената који чине основне генераторе његовог већег пораста. Овај период обухвата два карактеристична међупериода: међупописни период 1981–1991. година и период процене становништва 1991–1995. година. За овај период, као и за претходне, потребно је анализирати и извући закључке о расту становништва и његовом основном узроку природном кретању. Све податке потребно је упоредити са претходним периодом и са подацима о кретању становништва у Србији и Југославији.

Бројно кретање становништва у периоду 1981–1995. година

Геопростор \ Пописи	1991.	1995.
Југославија	10.408.699	10.546.983
Србија	9.792.264	9.911.878
Косово и Метохија	1.967.675	2.115.020

Извор: резултати пописа и процене становништва 1991–1995. година, СЗС СРЈ, Београд (обрадио аутор).

Становништво Косова и Метохије у периоду 1981–1995. година карактерише неизлазак шиптарског етноса на попис спроведен 1991. године, па се подаци о бројном кретању и природном кретању заснивају искључиво на процени, што не чини веродостојне податке бројности становништва Покрајине. У том периоду у Покрајини се становништво повећало за 373.224 становника или за 23,41 одсто, што је мањи раст за 2,69 одсто него у периоду 1971–1981. година. Но, то је и даље висок раст становништва у односу на остале делове Србије и Југославије. У истом пописном периоду Србија је имала пораст становништва за 461.026 становника или за 4,94 одсто, а Југославија за 491.432 становника или за 4,96 одсто. То значи да се становништво Косова и Метохије брже повећавало од становништва Србије и Југославије за 372,93 одсто, што показује да је становништво Покрајине наставило експлозију пораста, а смањивало се у осталим деловима Србије и СР Југославије. У тој пописној години становништво Косова и Метохије чинило је 20,1 одсто укупног становништва Србије и 18,9 одсто становништва Југославије, што чини даље повећање учешћа становништва Покрајине у укупном становништву Србије за 17,61 одсто, а Југославије за 17,54 одсто.

Период 1991–1995. година је период процене пораста броја становника за целу територију СРЈ, па и за Косово и Метохију. У том периоду Покрајина је имала пораст становништва од 147.345 становника или 7,49 одсто, Србија 119.614 становника или 1,22 одсто, а Југославија од 138.284 или 1,33 одсто. Процентом је обухваћена половина међупописног периода, у којем су Косово и Метохија имали бржи раст становништва од Србије за 513,93 одсто и Југославије за 463,16 одсто, што чини највећи раст становништва Покрајине у односу на остале делове СРЈ у периоду после Другог светског рата. У том периоду становништво Покрајине је учествовало у укупном становништву Србије са 21,34 одсто, а Југославије са 20,05 одсто.

У периоду 1981–1995. година становништво Косова и Метохије повећано је за 520.569 становника или за 32,65 одсто, а то одговара просечној годишњој стопи од 2,18 одсто. У односу на претходни период (1961–1981), раст становништва је мањи за 20,46 одсто, а то смањење је мало јер је реч о пет година краћем пописном периоду од претходног периода. У истом периоду становништво Србије се повећало за 580.640

становника или за 6,22 одсто, а Југославије за 629.716 становника или за 6,35 одсто, што одговара просечним годишњим стопама: за Србију од 0,41 одсто, а за Југославију од 0,42 одсто. Становништво Косова и Метохије повећало се у петнаестогодишњем периоду за 424,92 одсто у односу на Србију и за 414,17 одсто у односу на Југославију.

Природно кретање становништва Покрајине и даље је било у сталном порасту у односу на остале делове Србије и Југославије. У 1991. години Косово и Метохија имали су наталитет од 26,6 промила, морталитет 4,3 промила и природни прираштај од 22,2 промила (смањен за 1,9 промила). У истом периоду Србија је имала наталитет од 14,6 промила, морталитет 10 промила и природни прираштај од 4,6 промила. Југославија је у том периоду имала наталитет од 14,6 промила, морталитет 9,8 промила и природни прираштај од 4,9 промила. У том периоду су Косово и Метохија имали већи наталитет од Србије и Југославије за 12 промила (82,19 одсто), морталитет мањи за 5,7 промила (132,56 одсто) и природни прираштај мањи за 17,4 промила (362,5 одсто). У 1995. години Покрајина је имала наталитет од 21,2 промила, морталитет 4,1 промила и природни прираштај од 17,1 промила (мањи у односу на претходни период за 9,5 промила). У истом периоду Србија је имала наталитет од 13,2 промила, морталитет 10,4 промила и природни прираштај од 2,9 промила, док је Југославија имала наталитет од 13,3 промила, морталитет 10,2 промила и природни прираштај од 3,1 промила. То значи да је у том периоду, у односу на Србију и Југославију, Покрајина имала наталитет већи за 7,95 промила (60 одсто), морталитет мањи за 6,2 промила (151,22 одсто) и природни прираштај већи за 14,1 промила (470 одсто).

У периоду 1981–1995. година највећи пораст становништва у СРЈ имали су и даље Косово и Метохија, с високим природним прираштајем шиптарског етноса. И даље је прву групу пораста чинила Покрајина, са порастом становништва од 32,65 одсто, другу групу чинила је Црна Гора, са порастом 8,37 одсто, и централни део Србије, са порастом од 1,87 одсто, а трећу групу чинила је Војводина, чије се становништво смањило за 2,3 одсто. Становништво Косова и Метохије имало је експлозиван пораст, у односу на раст становништва Србије и Југославије, у периоду после Другог светског рата. У суштини, експлозиван раст имао је шиптарски етнос, и тиме кључно учествује у израженој бројној динамици кретања становништва Покрајине. У целокупном периоду после Другог светског рата највећи утицај на пораст становништва испољио је екстремно висок природни прираштај (31,9–22,2 промила). У истом периоду становништво Србије и Југославије имало је много нижи пораст становништва и стално опадање природног прираштаја у периоду 1948–1991. година (17,2–4,6 промила). Таквим бројним и природним кретањем становништва Косова и Метохије стално је мењана његова демографска слика и повећавано учешће у укупном становништву Србије и Југославије (10,58–20,1 одсто).

Према предлогу територијалног одређења Косова и Метохије у наредном периоду, број становника Покрајине према процени из 1995. године износио би, у 18 општина, 1.326.291 становника. То је за 788.729 становника или 59,47 одсто мање становника него у садашњем одређењу геопростора Покрајине. Истовремено, становништво централног дела Србије повећало би се на 6.595.020 становника, или за 13,58 одсто. У односу на територијално одређење Косова и Метохије до 1945. године, када је геопростор покрајине чинило само 15 садашњих општина (графички приказ 1), број становника у односу на 1940. годину (671.000) био би повећан за 655.291 становника или за 97,66 одсто, што одговара просечној годишњој стопи од 1,78 одсто.

После Другог светског рата становништво Покрајине (1948–1995) повећало се за 1.382.018 становника или за 188,54 одсто, а то одговара просечној годишњој стопи од 4,01 одсто (веома висока). У истом периоду становништво Србије повећало се за 3.364.857 становника или за 51,4 одсто, што одговара просечној годишњој стопи од 1,09 одсто. Становништво Југославије, у том периоду, повећало се за 3.620.962 становника или за 52,28 одсто, што одговара просечној годишњој стопи од 1,11 одсто. У том периоду становништво Косова и Метохије чинило је 41,07 одсто укупног пораста становништва Србије и 38,17 одсто пораста становништва Југославије. На основу тога може се закључити да је становништво Покрајине, у том периоду брже расло од становништва Србије за 366,81 одсто и од становништва Југославије за 360,64 одсто, и да је чинило значајну основу при разматрању његовог мобилизацијског напретка.

Национална структура становништва Косова и Метохије после Другог светског рата

Словени су на Балканском полуострву затекли романизовано мање становништво, јер је ток романизације трајао око шест стотина година.¹ И поред повлачења испред Словена и претапања у њих, део тог становништва јавља се под именом Власи чак и у 14. веку, када је била на врхунцу моћи српска средњовековна држава, па и доцније, под Турцима. Главну масу становништва на Косову и Метохији за време средњовековне српске владавине чинили су Срби. С отварањем рудника у средњовековној Србији, на Косову и Метохији, као рудари специјалисти, појавили су се Саси. Цигани су се почели досељавати на тај геопростор још пре турског освајања Србије, па су за време турске владавине остали у православљу. После дефинитивног пада Косова и Метохије под турску власт дошло је до насељавања Турака по градовима, али их је у њима било и раније, јер су пут који води из Македоније за Босну, кроз Косово, држали Турци. Према карти о структури

¹ Атанасије Урошевић, *Косово*, Српски етнографски зборник, књига 78, „Научно дело“, ИУ, Београд, 1965.

становништва на Балканском полуострву на почетку 16. века, Турака је у Приштини било око 250, а у Вучитрну око 120 кућа. Према тој турској карти, на почетку 16. века сеоски живаљ на Косову, а и у Метохији био је у потпуности хришћански. Барски надбискуп Марин Бици, пролазећи кроз Косово 1610. године, у свом извештају помињао је само католике српскохрватског језика, док о католичким или поисламљеним Арбанасима није било ни речи. Догађајима с краја 17. и из прве половине 18. века створени су услови за велики етнички поремећај Косова и Метохије и суседних области. Због интензивних сеоба Срба 1690. и 1737. године, због ратовања и честих упада Турака и Татара, велики део насеља је напуштен. У напуштене делове геопростора Косова и Метохије почело је да се насељава друго становништво. Међу досељеницима најмасовнији су били Арбанаси. Досељавање је било интензивно и трајало је до четврте деценије 19. века, а долазак Арбанаса изазвао је јак етнички поремећај на Косову и Метохији. Скоро чисто српска област, са малобројним циганским и турским становништвом у градовима, од доласка Арбанаса Косово и Метохија су постали област мешовитог становништва – српско-арбанашка област. Због њиховог досељавања многи Срби су узмицали, сељакали се и исељавали у оближње или удаљеније делове Србије и Југославије. По завршетку Балканског рата, 1912. године, отпочело је делимично досељавање Срба из предбалканске Србије, са прекидом за време Првог светског рата, а потом је оно појачано, и то из свих крајева Југославије, до првих деценија 20. века.

Узроци досељавања шиптарског (арбанашко) становништва на Косово и Метохију били су различити, али су најчешће били привредни узроци. Због релативне пренасељености у северној Албанији био је потребан нови простор, а прилика се указала због делимичне испражњености Косова и Метохије и суседних области настале после исељења Срба према северу крајем 17. и почетком 18. века. Глас у северној Албанији о Косову и Метохији као празним областима, са много добре земље, трајао је све до првих деценија 19. века, а у трци са земљом учествовали су и Шиптари који се нису бавили земљорадњом. Социјални узрок досељавања Шиптара била је крвна освета. Међутим, било је и психолошких узрока изазваних отказивањем послушности глави породице или племена, или барјактару. Но, без обзира на узрок досељавања, досељеници су одржавали везу са завичајем и тако, директно или индиректно, повлачили за собом и рођаке и читаве друге породице. Суровост Шиптара при досељавању била је велика, па је део Срба, да би се ослободио тешког живота и зулума, прелазео у ислам или се решавао на исељење.

Шиптарски родови су се досељавали и даље од геопростора Косова и Метохије, нарочито у централни део Србије, али су се, ради већих погодности средине за живот, доцније враћали и трајно насељавали у косовско-метохијској области. Међу шиптарске повратнике спадају и шиптарски (арбанашки) мухаџари из Топлице и Јабланице. Досе-

љавање Шиптара на Косово и Метохију одвијало се преко Призрена и шарпланинског Подгора, преко Подрине и Дренице и преко северних делова Метохије и северне Дренице. У продирању на север и исток већином насилнички и освајачки, Шиптари су долазили на те просторе као исламисти, а ређе као католици, мада се из предања зна да су у матици већином били хришћани. Тако јак етнички поремећај значајно је утицао на затечено хришћанско становништво, које се због повлашћеног положаја Шиптара већином одлучивало за исељавање или примање ислама. Као последица примања ислама на Косову и Метохији дошло је до поарбанашавања Срба и других јер су Арбанаси били носиоци ислама. Тај процес се одвијао брзо јер су уз прелазак на ислам, попримали арбанашки језик и ношњу. Бројни чиниоци и новонастало стање довели су до све јаче хомогенизације, везивања за насељени геопростор и преузимања власти од стране шиптарског етноса.

Насељавање Косова и Метохије крајем 19. и првом половином 20. века, обележавају две шиптарске метанастазичке струје: малисорска и дукађинска. Малисорска струја обухватала је племена Малисора у северној Албанији, махом арбанашко-српског порекла. Та струја се рачвала у две гране: једна је ишла ка Метохијској и Косовској котлини, где је српско становништво било ретко због исељавања под притиском, а друга грана је водила, преко превоја на Проклетијама, у долину Лима, око Гусиња и Плава, и долину Ибра, између Рожаја и Рибарића. Друга грана те струје развила се на запад, до Сјенице и Новог Пазара, и асимилувала се у исламизовано српско становништво. Дукађинска струја је била значајнија. Обухватала је арбанашко становништво око Дрима, са Миридитама, и из области Маће и Лурије. Ти Шиптари су продрли све до Лесковца, у долини Јужне Мораве, чак 200 km од своје матице. Насељавали су шарпланинске жупе (Гора и Опоље), околину Призрена, Метохију и Косово. Тихо насељавање Шиптара на геопростор Косова и Метохије настављено је и у периоду после Другог светског рата, и још траје. Досељавање је, већином, било илегално, уз појачане разне притиске на неалбанско становништво, а посебно на српски и црногорски етнос. То је доводило, са једне стране, до сталног исељавања и са друге стране, до још веће хомогенизације шиптарског етноса. Тако су неплански, неекономски и неорганизовано, али смишљено и са много присила и претњи, спроведене миграције (протеравање) српског становништва из те области, која је њихово вековно огњиште.

Промене у националној структури становништва Косова и Метохије у периоду 1945–1971. година

Питање припадности одређеној етничкој групи у земљама и областима са вишенационалним саставом, какви су Косово и Метохија, спада у основна питања опстајања која утврђује и решава једна цивилизована друштвена заједница. После Другог светског рата изјашњавање је било засновано на принципу сопственог осећања националне припадности.

Национална структура се исказује степеном етничке хетерогености на одређеном геопростору. Значај разматрања етничких карактеристика Покрајине огледа се у заступљености и распореду народа и националних мањина. Различити чиниоци, током дужег временског периода, условили су шароликост и сложеност националне структуре Косова и Метохије. На неким деловима њихове територије поједине етничке групе имају релативну или апсолутну већину, што је изузетно значајно за одбрану и заштиту земље у целини. Важна одлика просторног размештаја етничких група јесу различита конфесионална припадност и релативно мања унутрашња премештања становништва.

Национална структура становништва Косова и Метохије у периоду 1945–1971. година може да се разматра на основу три пописна периода: 1948, 1953. и 1961. године, а сваки пописни период има одређене специфичности (табела 4).

Табела 4

Национална структура становништва Косова и Метохије у периоду 1948–1961. година

Национална структура	Попис 1948.		Попис 1953.		Попис 1961.	
	број	%	број	%	број	%
Срби	171.911	23,45	194.693	23,95	277.076	28,64
Црногорци	28.050	3,83	31.343	3,86	37.588	3,89
Шиптари			524.559	64,52	646.805	66,86
Хрвати	5.290	0,72	6.201	0,76	7.251	0,75
Македонци	526	0,07	972	0,12		
Словенци	283	0,04	411	0,05		
Муслимани – неопређени	9.679	1,32				
Остали Словени	520	0,07				
Несловени	516.730	70,50				
Турци			34.583	4,25	25.784	2,67
Роми					6.507	0,67
Југословени					5.206	0,54
Муслимани					8.026	0,83
Југословени – неопређени			6.241	07,77		
Остали			13.962	1,72	3.110	0,32
Непознато	13	0,002				
Укупно:	733.002	100,00	812.965	100,00	967.353	100,00

Извор: резултати пописа 1948–1961. година, СЗС СРЈ, Београд (обрадио аутор).

Према попису из 1948. године најбројнија етничка група били су Шиптари, са 59,92 одсто, а изражени су у оквиру групе „несловени“. Други по заступљености били су Срби са 23,45 одсто, који у Србији чине 73,89 одсто становништва. У том периоду значајно су били заступљени и Црногорци, са 3,83 одсто. Косово и Метохију, у том периоду, карактерише висок степен хетерогености, јер је учешће Шиптара износило 59,92 одсто. Осим тога, била је изражена етничка разуђеност, исказана бројем група које у становништву чине један одсто и више. Промене у националној структури биле су интензивне у односу на период пре Другог светског рата.

Промене у националној структури становништва Косова и Метохије у периоду 1948–1953. година показују да се повећало учешће најбројније групе Шиптара, за 4,6 одсто (са 59,92 на 64,52 одсто). У порасту је био и српски етнос, за 0,5 одсто, а веома мали пораст у учешћу имали су Хрвати, за 0,04 одсто, Црногорци, за 0,03 одсто, и Македонци, за 0,05 одсто. У том периоду муслимани се још нису појављивали као национална мањина, већ као „Југословени – неопредељени“, што је смањило етничку монолитност. У међупописном периоду процес досељавања Шиптара, посебно из северне Албаније, и даље је био интензиван, што је и довело до пораста шиптарског етноса. Истовремено, одвијао се тихи процес исељавања српског етноса под настављеним притиском, са друге стране, његовог досељавања из других делова Србије и претходне Југославије, што је и утицало на пораст учешћа тог етноса. У односу на претходни период издваја се учешћем турски етнос, са 4,25 одсто, јер је у претходном попису евидентиран као „несловени“.

У периоду 1953–1961. година у националној структури становништва Косова и Метохије и даље је била у порасту најбројнија етничка група – Шиптари, за 2,34 одсто, а највећи пораст у учешћу имали су Срби, за 4,69 одсто. У том периоду пораст у учешћу имали су и Црногорци за 0,03 одсто. У укупном становништву смањивало се учешће Турака, за 1,58 одсто, Хрвата за 0,01 одсто, и групе „остали“, за 1,4 одсто. Први пут у пописима, као засебна етничка група, појавили су се Муслимани, са 0,83 одсто, Роми, са 0,67 одсто и Југословени, са 0,54 одсто. Општа карактеристика тог периода јесте задржавање високог степена етничке хетерогености, иако је он нижи од етничке хетерогености Србије у целини. И у том периоду настављено је досељавање Шиптара и Срба, уз истовремен процес исељавања староседелачког српског и турског становништва. То потврђују и подаци да се у том периоду доселило 56.058 а иселило 72.455 становника Покрајине, или да је исељених било више за 29,25 одсто, и то претежно Срба.

Карактеристика националне структуре становништва Косова и Метохије у периоду 1945–1961. година јесте: 1) висок степен етничке хетерогености становништва; 2) наставак процеса досељавања Шиптара и тихог исељавања нешиптарског становништва, посебно Срба, Црногораца и Турака; 3) пораст учешћа најбројније етничке групе Шиптара за 11,58 одсто и Срба за 5,19 одсто; 4) смањење учешћа турског етноса за 59,18 одсто; 5) висок природни прираштај становништва шиптарског етноса – 38,9 промила, а Срба 12,7 промила, што је, поред досељавања, основни узрок повећаног учешћа тог етноса у укупном становништву Покрајине, и 6) појављивање засебних етноса у националној структури, као што су Југословени, Муслимани и Роми. У последњем пописном периоду (1953–1961) започет је процес етничке хомогенизације шиптарског етноса на Косову и Метохији. У првом поратном попису (1948) етнички хомогену структуру² у Србији имао је само централни део Србије, али тај ниво није задржан у наредним пописима.

² Ружа Петровић, *Миграције у Југославији*, ИИЦ ССО Србије, Београд, 1987.

Промене у националној структури становништва Косова и Метохије у периоду 1971–1991. година

Национална структура становништва Косова и Метохије у периоду 1971–1991. година, може да се разматра на основу три пописна периода: 1971, 1981. и 1991. године. Специфичност је то да се шиптарски етнос није одазвао попису становништва 1991. године, већ су подаци о бројности те етничке групе засновани на процени.

Табела 5

Национална структура становништва Косова и Метохије у периоду 1971–1991. година

Национална припадност	Попис 1971.		Попис 1981.		Стање 1991.	
	број	%	број	%	број	%
1	2	3	4	5	6	7
Црногорци	31.555	2,52	27.028	1,70	20.045	1,02
Хрвати	8.264	0,66	8.717	0,55	8.161	0,41
Муслимани	26.357	2,10	58.562	3,67	57.408	2,92
Срби	228.264	18,20	209.498	13,14	195.301	9,93
Шиптари	916.168	73,06	1.226.736	76,94	1.607.690	81,71
Роми	14.592	1,16	34.126	2,14	42.806	2,18
Турци	12.244	0,98	12.513	0,78	10.838	0,55
Југословени	920	0,07	2.676	0,17	3.070	0,16
Остали	15.611	1,24	13.222	0,83	22.356	1,14
Непознато	1.595	0,13	1.373	0,09	–	–
Укупно:	1.253.975	100,00	1.594.451	100,00	1.967.675	100,00

Извор: резултати пописа 1971–1991. година, СЗС СРЈ, Београд (обрадио аутор).

И у том периоду је настављено неконтролисано, али тихо и константно досељавање Шиптара из Албаније и западне Македоније, и исељавање, због све тежих услова живљења и под притиском, Срба и Црногораца. Значајан је податак да је у тој пописној години у Покрајини било етнички чистих 718 насеља (насељавају их Шиптари) и да општине које се граниче с Албанијом већински насељава шиптарско становништво: Дечане 97,6, Баковицу 93,4 и Призрен 75,6 одсто. На тај начин је настављена етничка хомогенизација шиптарског становништва на геопростору Покрајине.

У периоду 1971–1991. година промене у националној структури становништва Косова и Метохије карактерише: 1) смањење степена етничке хетерогености становништва; 2) даље досељавање Шиптара из Албаније, и даље, па и појачано, исељавање Срба, Црногораца и Турака; 3) одржавање високог природног прираштаја као главног генератора повећаног учешћа Шиптара у укупном становништву, и 4) смањење учешћа бројних етничких група. У том периоду повећано је учешће: Шиптара за 75,48, Муслимана за 117,81, Рома за 193,35 и Југословена за 233,69 одсто. У истом периоду, смањено је учешће: Срба за 83,28, Црногораца за 147,06, Хрвата за 60,98 и Турака за 78,18 одсто.

У целокупном периоду, осим досељавања, основни узрочник повећања учешћа Шиптара јесте њихов експлозиван природни прираштај.

Значајно је да су се после Другог светског рата (1945–1991) у националној структури становништва Косова и Метохије десиле велике промене. Оне се огледају у следећем: 1) заживео је процес хомогенизације становништва, јер су Шиптари најбројнија етничка група, заступљена са 81,71 одсто; 2) интензивирани су, с једне стране, досељавање и стални притисци Шиптара, а са друге стране неконтролисано и перманентно исељавање Срба и Црногораца; 3) издвојене су нове етничке групе – Муслимани, Роми и Југословени; 4) експлозиван је раст природног прираштаја код Шиптара, а стално опада код Срба, и 5) смањено је учешће више етничких група у укупном становништву Покрајине. После Другог светског рата повећано је учешће Шиптара за 266,04, Срба, за 46 година, за само 0,31, Хрвата за 54,27, Муслимана за 615,28 и Рома за 557,85 одсто. Смањено је учешће Турака за 219,09, Црногораца за 39,94 и Југословена за 69,58 одсто. У истом периоду са Косова и Метохије исељена су 286.374 становника више од досељених, од чега на Србе отпада 209.053 или 73 одсто, што показује да би пораст учешћа српског становништва у укупном становништву био много већи од приказаног (0,31 одсто). Истовремено, српски етнос, као најбројнија етничка група у Србији, имала је изражен центар досељавања на подручју централног дела Србије, где је и највећи степен концентрације тог етноса у СРЈ, и већу територијалну покретљивост.

Шиптари као етничка група Покрајине имају низак степен територијалне покретљивости јер живе у око 70 одсто случајева у месту рођења, док у мигрантском становништву доминирају пресељавања унутар исте општине³ са више од половине укупног броја пресељених. Међурегионална покретљивост им је веома ниска, свега 2,4 одсто, док је стопа емиграције из територијалног центра ниска и значајно нижа него у осталим деловима Србије и СРЈ ка територијалном центру. Осим тога, Шиптари су најмлађа етничка група, у којој деца и омладина чине више од половине становника, што утиче на умањење свих облика територијалне покретљивости, па и одлазака на рад у иностранство.

У националној структури становништва Покрајине, Србије и СРЈ следећа је заступљеност најбројнијих етничких група у укупном становништву:⁴ 1) Срби у Покрајини чине 9,3, у Србији 65,92 и у СРЈ 62,3 одсто; 2) Шиптара у Покрајини има 81,71, у Србији 17,12 и у СРЈ 16,6 одсто; 3) Црногорци у Покрајини чине 1,02, у Србији 1,42 и у СРЈ пет одсто; 4) Муслимана у Покрајини има 2,92, у Србији 2,52 и у СРЈ 3,1 одсто, и 5) Југословена у Покрајини има 0,16, у Србији 3,31 и у СРЈ 4,55 одсто.

³ Исто.

⁴ Попис становништва од 1991. године, СЗС СРЈ, Београд, 1992.

Узроци бројчане и витално-демографске преминације Шиптара на Косову и Метохији после Другог светског рата

Последњи период разматрања националне структуре и територијалног одређења и статуса Косова и Метохије обележен је у свету наглашавањем бројчане и витално-демографске преминације Шиптара без сагледавања процеса који су их условили. Због тога је потребно да се укаже на најзначајније процесе који су до тога довели и на основу тога изводити закључке о свим елементима статуса те покрајине у оквиру геопростора Србије и СР Југославије.

Миграциони егзодус Срба у време аустро-турских ратова

Масовно, сукцесивно, етапно и енергично продирање малисорских и миридитских сточарских миграционих струја, почев од краја 17. и прве половине 18. века, уследило је после великих сеоба Срба у време аустро-турских ратова. Тако јаким миграционим егзодусом Срба створен је велики простор за усељеничке струје шиптарских (албанских) сточара.

Исламизовање Шиптара у периоду Отоманског царства

Прихватање од стране Шиптара исламске религије као владајуће идеологије турског војничког феудализма довело је до идентификовања и изједначавања потлачених са завојевачем.

Освајање и запоседање територије Косова и Метохије

Специфичан је био етноцидни однос исламизованог шиптарског усељеничког становништва према преосталој српској православној раји. Наиме, шиптарски усељеници су из основа имали другачији став према раји него већина турских усељеника зато што им је била потребна земља, па су рају, истискивали, протеривали и уништавали.⁵

Социолошки феномен симбиозе патријархалне организације

са муслиманским клером и национал-шовинизмом

Родовско-племенска организација шиптарског етноса, која је стално генерисала анархију и насилништво, била је директно пропорционална слабљењу турске централне власти, стварању класе моћних феудалних главара и овладавању територијом. Наслањање на „крвне организације“, институција патријархалног ауторитета и релевантни систем вредносних норми, чинили су основу шиптарског политичког покрета који има обележја оригиналног националсоцијализма са јединим циљем отцепљења територије од Србије и Југославије.

⁵ С. Вукосављевић, *Историја сељачког друштва I*, Институт за изучавање села, књига 1, Београд, 1953.

Од аутономне области до конститутивног елемента федерације

После Другог светског рата учињено је неколико пресудних погрешних потеза у вези с демографском девастацијом Срба и Црногораца са Косова и Метохије и протекционизмом све веће албанизације те покрајине. То су: 1) забрана повратка српско-црногорским колонистима прогнаним у време владавине великоалбанске ратне агентуре (14.000 породица); 2) прихватање значајног, још неутврђеног броја албанских емиграната, који су материјално збринуте и који су се, после рата, добили утицајних политичких, културних и привредних функција; 3) подржавање отворених и перфидних сецесионистичких акција током 1966, 1968. и 1972–1974. године, крунисаних Уставом из 1974. године, када је, практично, у оквиру Србије и Југославије створена друга албанска држава. Због тога је са Косова и Метохије само у периоду 1961–1981. година емигрирао 112.631 Србин и Црногорац, док се у истом периоду у пренасељену Покрајину доселило 25.158 Шиптара из северне Албаније, Македоније и јужне Србије, и муслимана из Рашке области. Међутим, стварни демографски губитак српско-црногорске популације је знатно већи од наведеног јер они нису учествовали у репродукцији, која је тада имала високе стопе (природни прираштај 14,4–18,9 промила).

Насилништво и укоревљавање синдрома угрожености и несигурности као подлога за исељавање и отпор

Међу Србима на Косову и Метохији, после српских устанака, српско-турских ратова, Берлинског конгреса, Првог и Другог светског рата, све до садашњег времена, развијан је и генерисан синдром личне и имовинске несигурности, угрожености и привремености, који је дубоко укоревљен у њихову психу и понашање. Стога је најближа реалности оцена да се садашња криза може решити само стрпљивим трагањем за политичким и цивилизованим решењем косовско-метохијског проблема.

Исламизација и арбанашење Срба као главни чинилац десрбизације и десловенизације Косова и Метохије

Једна од основних компонената радикалног редуковања некадашњег бројно доминантног, али обесправљеног српског етноса на Косову и Метохији јесте исламизација и арбанашење староседелаца Срба. Тешко је проценити сразмеру између исељеничког покрета Срба и њиховог исламизовања и арбанашења. Исламизовање није синоним за арбанашење, јер су та два процеса у суштини различита, али између њих постоји садејство и још увек нису завршени.

Демографска експлозија шиптарског етноса и њен утицај на становништво Покрајине

Демографска експлозија, односно висока биолошка репродукција шиптарског етноса на Косову и Метохији, релативно највећа у Европи

и једна од највећих у свету, јесте биолошко-демографски чинилац који последњих деценија има највећи значај за убрзање бројчане преминације шиптарске над српско-црногорском популацијом. Висок степен албанизације већег дела Покрајине историјски је условљен знатно пре садашње критичне диспропорционалности апсолутних вредности биолошке репродукције тих двеју популација. Мора се узимати у обзир чињеница да је у катастрофалном српско-црногорском егзодусном таласу у периоду 1961–1981. година исељено 42,2 одсто свих косметских Срба, а 63,3 одсто свих Црногораца Покрајине. Последице таквог експлозивног етнодемографског тренда су дубоке и далекосежне. У вези с тим, значајни су неки показатељи према националној припадности мајке који се односе на виталне догађаје у 1990. години. Те године је укупни природни прираштај у Србији износио 51.913 становника, од чега је Срба и Црногораца било свега 2.055 или четири одсто, Шиптара 43.837 или 84,4 одсто и свих осталих етничких група 6.021 или 11,6 одсто. У централном делу Србије укупни природни прираштај износио је 7.280 становника, од чега је Срба и Црногораца било свега 908 или 12,5 одсто, муслимана 2.789 или 38,3 одсто, Шиптара 1.829 или 25,1 одсто и свих осталих етничких група 1.754 или 24,1 одсто. Према томе, чак и у централном делу Србије природни прираштај Шиптара је два пута већи од природног прираштаја у целокупној српској популацији у том делу Србије. На Косову и Метохији је укупни природни прираштај исте године био 46.961 становник, од чега је Срба и Црногораца било 2.154 или 4,6 одсто, Шиптара 42.025 или 89,5 одсто и свих осталих етничких група 2.782 или 5,9 одсто. Дакле, природни прираштај у српско-црногорској популацији на Косову и Метохији је за 2,4 пута већи од укупног природног прираштаја исте популације у централном делу Србије (Срба и Црногораца на Косову и Метохији у 1991. години било је 215.346, а у централном делу Србије 5.157.024).

Одређивање геопростора Косова и Метохије после

Другог светског рата

Са географског и геополитичког становишта Косово и Метохија чине јужни део геопростора Србије и Југославије. Они су једна од основних одредница политичко-територијалног интегритета и суверенитета Србије и Југославије са стратегијским значајем. Немају обележја хомогене територије јер су издиференцирани у физичко-географском, историјско-географском, културно-цивилизацијском, мезорегионалном и микрорегионалном, етнодемографском и етнокултурном погледу. То је, делом, гранични геопростор, према Албанији и Македонији, што му даје још већи значај са становишта осетљивости и безбедности земље у целини.

Геопростор Косова и Метохије је кроз историју мењао господаре и претенденте, и улазио, у целини или делимично, у ивичне делове њихових привремених запоседања, али га је само Србија учинила

језгром своје државе, средиштем своје демографске, економске и културне снаге. Космет је „Српска Света гора“ и „Српски Орлеан“, и зато је неопходно да се прецизно одреди његов геопростор, јер је он мењан у различитим периодима, што га је и учинило неуралгичним подручјем све до садашњих дана. Да би се целовито размотрило територијално одређење Косова и Метохије неопходно је да се сагледају три значајна периода: 1) период до 1946. године; 2) период од 1946. до 1959. године, и 3) период од 1959. године до сада. Њихова садашња територија није у правим природногеографским, историјско-географским и етнографским границама.

Територијално одређење Косова и Метохије у периоду до 1946. године

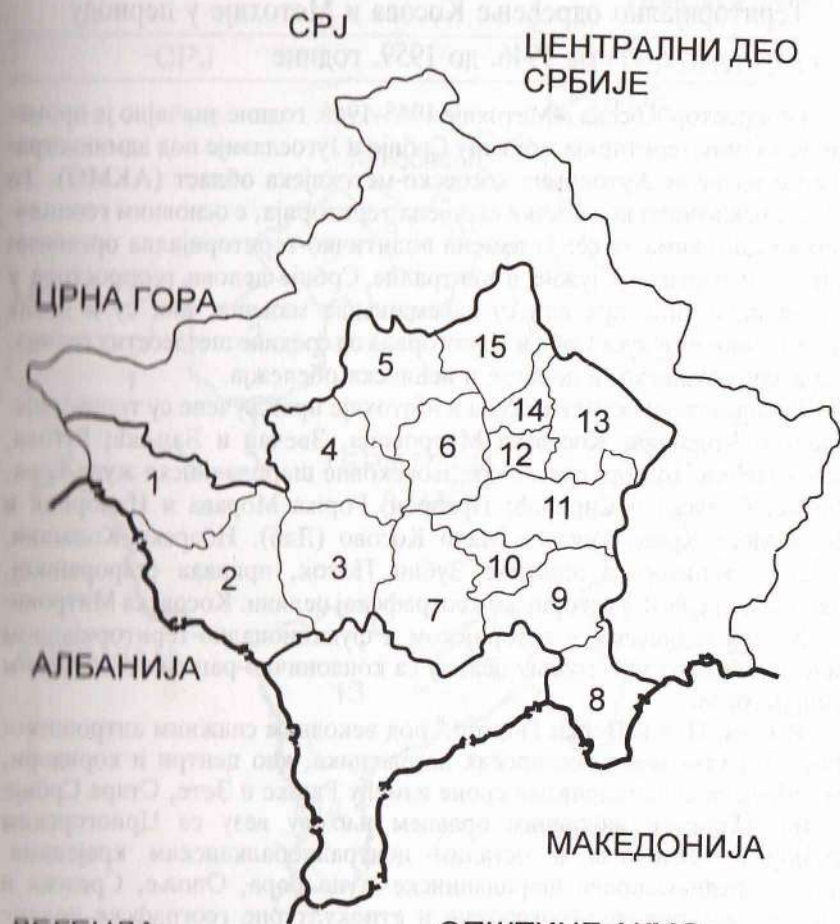
На основу географске, историјско-географске, етнографске, антропогеографске и геополитичке аргументације, применом географског и геополитичког принципа територијалног одређења геопростора, до 1946. године Косово и Метохија су обухватили геопростор следећих садашњих 15 општина:⁶ Вучитрна, Глоговца, Качаника, Косова Поља, Липљана, Обилића, Приштине, Србице, Урошевца, Штимља, Дечана, Баковице, Клине, Ораховца и Суве Реке. Површина наведених општина износи 5.156 km², са укупно 708 насеља. То је геопростор једне од најстаријих европских држава – немањичке Србије, чије се језгро налазило управо на косовско-метохијској територији и чији је историјски континуитет прекинут турском најездом, да би у новим, измењеним околностима био успостављен 1912–1913. године. Геопростори осталих општина (14) садашње територије Косова и Метохије припадали су Старој Србији. То су геопростори општина: Витине, Гњилана, Горе, Звечана, Зубиног Потока, Косовске Каменице, Косовске Митровице, Новог Брда, Истока, Пећи, Призрена, Подујева, Лепосавића и Штрбаца. Површина наведених општина износи 5.217 km², са укупно 670 насеља. Геопростор наведених општина чинили су саставни део Јужне Србије. У оквиру тог геопростора територију Косова и Метохије чинили су Косовска котлина и ужи део Метохијске котлине. Косовска котлина⁷ захвата геопростор од Качаника до Косовске Митровице (графички приказ 2), дужине око 85 km и просечне ширине око 26 km (највећа 32 km код Липљана). Метохијска котлина захвата ужи геопростор од северних падина Шар-планине до јужних падина планина Жлеб и Мокра гора, без територија Призренске котлине, Ругове, Пећке котлине и Пећког Подгора. Тим геопросторима обухваћена је и територија Дренице, од планине Црнољеве до Суве планине. Наведени геопростори Косова и Метохије су територије које су чиниле саставни део Србије и

⁶ Територија Косова и Метохије приказана је на графичком приказу 1, Едиција *Етнички простор Срба*, књига 1, Универзитет у Београду, Географски факултет, „Стручна књига“, Београд, 1993.

⁷ Атанасије Урошевић, *исто*.

Краљевине Југославије све до 1945. године. Стварањем геопростора Краљевине Југославије, статус и величина територије те покрајине нису мењани. У периоду од 1912. до 1946. године, а и раније, етничка слика

Графички приказ 1

ЛЕГЕНДА:

- Граница СРЈ
- Граница АКМО
- Граница АПКМ
- Граница општина

ОПШТИНЕ АКМО:

1. Дечани	10. Штимље
2. Ђаковица	11. Липљан
3. Ораховац	12. Косово Поље
4. Клина	13. Приштина
5. Србица	14. Обилић
6. Глоговац	15. Вучитрн
7. Сува Река	
8. Качаник	
9. Урошевац	

Геопростор Косова и Метохије до 1946. године

наведеног геопростора се стално мењала у корист шиптарског етноса, али није долазило до промене величине територије. У том периоду геопростор централног дела Србије имао је површину 61.724 квадратних километара.

Територијално одређење Косова и Метохије у периоду од 1946. до 1959. године

Геопростор Косова и Метохије 1945–1946. године значајно је променио величину територије у оквиру Србије и Југославије под административним називом Аутономна косовско-метохијска област (АКМО). То је била искључиво политички скројена територија, с основним геополитичким циљевима да се: 1) измени политичко-територијална организација, и 2) отргну од јужне и централне Србије делови геопростора у којима нема Шиптара или су занемарљива мањина, или су и после миграционог егзодуса Срба и Црногораца од средине шездесетих година, задржали мањинска, а понегде и већинска обележја.

Ранијем геопростору Косова и Метохије прикључене су територије: Ибарски Колашин; Косовска Митровица, Звечан и Бањска; Ругова, Пећ и Пећи Подгор; српске средњовековне шарпланинске жупе Гора, Опоље, Средска и Сиринић; Призрен; Горња Морава и Изморник и Новобрдска Крива Река, и Мало Косово (Јаб). Ибарски Колашин, садашња територија општине Зубин Поток, припада старорашкој, аутентичној српској историјско-географској целини. Косовска Митровица, Звечан и Бањска, у историјском и функционално-територијалном смислу, образују интегралну целину са копаоничко-рашким и ибарским геопростором.

Ругова, Пећ и Пећи Подгор,⁸ под вековним снажним антропогеографским утицајем црногорских насељеника, као центри и коридори, омогућавали су остваривање споне између Рашке и Зете, Старе Србије и Црне Горе, и најкраћим правцем њихову везу са Црногорским приморјем, Јадраном и осталим централнобалканским крајевима. Српске средњовековне шарпланинске жупе Гора, Опоље, Средска и Сиринић су природно-географске и етнокултурне географске целине које чине тампон-зону између Албаније и урошевачко-неродимског дела Косова. Жупе се налазе у јужном ивичном делу територије Србије, ексцентричног и крашничког положаја и чине једину баријеру шиптарској етничкој хомогенизацији на читавом трансферзалном геопростору између Албаније, северозападне албанизоване Македоније и Шарске планинске групе, на једној страни, и српских оаза у централном делу Косова и у басенима Горње Мораве, Изморника и Новоградске Криве Реке, на другој страни.

⁸ Милован Радовановић, *Косово и Метохија као географска и етнокултурна целина Републике Србије, СРЈ и ЈИЕ*, Едиција етнички простор Срба, књига 1, „Стручна књига“, Београд, 1993.

Призрен (Призренска котлина), на старом зетском, односно скадарско-призренском путу, средиште је српске духовности у Старој Србији. У њему су се стекле различите културе и цивилизацијске тековине. Горња Морава и Изморник и Новобрдска Крива Река, геопростори

Графички приказ 2

ЛЕГЕНДА:

- Граница СРЈ
- Граница АКМО
- Граница САПКМ
- Граница општина
- Граница АПКМ

ПРИКЉУЧЕНЕ ОПШТИНЕ:

- 1. Пећ
- 2. Исток
- 3. Зубин Поток
- 4. Звечан
- 5. К. Митровица
- 6. Подујево
- 7. Приштина 1/2
- 8. К. Каменица
- 9. Ново Брдо
- 10. Гњилане
- 11. Витина
- 12. Штрпце
- 13. Призрен
- 14. Гора

Геопростор Косова и Метохије од 1946. до 1959. године

источно и североисточно од Косова, инклинирају ка централној Косовској котлини, али имају посредничку функцију према јужноморавској удолини између Лесковачке котлине и Прешевско-кумановске повије, која спаја Моравску са Вардарском удолином. То су геопростори у којима је степен хомогенизације, односно албанизације, релативно најмањи, с обзиром на преовлађујући шиптарски етнос у метохијско-подримском, дреничком, вучитрнском и урошевачко-качаничком делу Косова и Метохије.

Геопростор Мало Косово (Лаб) смештен је између централног дела Косовске котлине и топличко-косаничког рејона, а одвојен је превојима Мердаре и Преполац. Тај коридор има геостратегијски значај јер обезбеђује најкраћу везу између нишко-топличког и косовског геопростора. Мало Косово и централни део Косовске котлине око Приштине раздваја значајно сужење – Тенешдолски теснац, између планина Копаоник и Пруговац, у долини реке Лаб. Мало Косово је типична шиптарска крајина и стална неуралгична зона све до садашњег времена.

Тако политички скројеној територији Косова и Метохије значајно је повећана величина на рачун геопростора централног дела Србије. У том периоду геопростор Покрајине је увећан са 5.156 km² на 10.373 km² (49,71 одсто), а број насеља повећан је са 708 на 1.378 насеља (51,38 одсто). На тај начин геопростор централног дела Србије смањен је са 61.724 km² на 56.568 km² (9,23 одсто), а за то с географског, историјско-географског и антропогеографског становишта није било никаквих разлога, нити оправдања. Очигледно је да је компактност геопростора централног дела Србије значајно нарушена стављањем у први план мањинске или местимично већинске присутности шиптарског етноса у појединим деловима наведених геопростора.

Територијално одређење Косова и Метохије у периоду од 1959. до 1998. године

Територијализовано, искључиво „политичко“ решење геопростора Косова и Метохије није задржано у наведеним оквирима (10.373 km²). Наиме, новоствореној територији Косовско-метохијске области из 1945–1946. године, из необјашњивих разлога, прикључена је и територија општине Лепосавић, са садашњих 539 km² и 71 насељем (графички приказ 3). Нови, геополитички непримерен геопростор Покрајине повећан је на 10.912 km² површине (за 5,20 одсто), са 1.449 насеља, (за 5,16 одсто), а геопростор централног дела Србије поново је смањен, са дотадашњих 56.568 km² на 56.029 km² (један одсто). Територија општине Лепосавић, у басену средњег Ибра, аутентична је српска⁹ старорашка, копаоничко-рогозничка целина. Она, ни по којем разматрању нити објективном резону не припада геопростору Косова и Метохије, нити

⁹ Милован В. Радовановић, *Географски простор и друштвено-историјски простор Југославије*, Центар за марксизам Београдског универзитета, Београд, 1989.

у било којој варијанти даљих политичких решења може остати у њиховом саставу, већ у саставу централног дела Србије.

У периоду од 1963. до 1974. године геопростор Покрајине, у саставу Републике Србије, носио је назив САП Косово и Метохија. Од 1974.

Графички приказ 3

ЛЕГЕНДА:

- Граница СРЈ
- Граница САПК
- Граница општина

ОПШТИНЕ САП КОСОВО:

1. Пећ	15. Штимље
2. Исток	16. Урошевац
3. Дечани	17. Качаник
4. Клина	18. Приштина
5. Ђаковица	19. З. Поток
6. Ораховац	20. Звечан
7. Призрен	21. Лепосавић
8. Сува Река	22. К. Митровица
9. Србица	23. Подујево
10. Слоговац	24. К. Каменица
11. Вучитрн	25. Ново Брдо
12. Обилић	26. Гњилане
13. Косово Поље	27. Витина
14. Липљан	28. Штрпце
	29. Гора

Геопростор Косова и Метохије
насле 1959. године

године до 1990. године исти геопростор је добио назив САП Косово. То је била „политичка територија“ која такав назив, с географског и антропогеографског становишта, није могла да носи јер је запостављен и укинут аутентичан геопростор Метохијске котлине, који означава хришћанско-православни ентитет и његов богат културно-градитељски садржај. Све до 1990. године „политичко“ повећавање територије Косова и Метохије на рачун геопростора централне Србије значило је сукцесивно распарчавање српске државе и њено свођење на некакву, никаквим релевантним критеријумима дефинисану, територију „уже Србије“. Од 1990. године геопростор Покрајине носи назив АП Косово и Метохија (Устав Републике Србије), чиме је геопростор Метохије, с географског аспекта, враћен и називом у састав Покрајине.

Постоје различита одређења геопростора Косова и Метохије у периоду после 1990. године: од свођења територије само на Косовску и Метохијску котлину, преко уже територије Косовске котлине са Дреницом и Метохије до територије Косова и Метохије у границама садашњих 29 општина. У свим разматрањима Метохија је свођена на геопростор Метохијске котлине с ободом. Геопростор Косова у различитим разматрањима имао је различиту величину и различите микроделеове као засебне целине. Разматрања су се сводила на следеће: 1) геопростор Косовске котлине од Качаничке клисуре до Косовске Митровице; 2) геопростор Косова Поља с Дреницом; 3) геопростор Косова Поља, Малог Косова и Бинача, и 4) геопростор Косова Поља, Малог Косова, Бинача и Дренице. При томе нису уважавани историјско-географски, етнографски, антропогеографски и политички аргументи територијалног одређења геопростора Косова и Метохије, већ су се разматрања и даље искључиво заснивала на политичком одређењу територије из периода 1945–1946. година па све до сада.

Садашњи геопростор Косова и Метохије, на основу географског и геополитичког принципа, треба да буде територијално диференциран. У свим даљим разматрањима морају се уважавати величина и територија Косова и Метохије пре 1945. године, нови елементи демографског и географског принципа и потреба за свођењем територије Покрајине на: централни и јужни део Косовске котлине, Дреницу, Метохију са делом проклетијског планинског обода и Призренску котлину са Подримом (графички приказ 4). То значи да се политичко-идеолошко, појмовно и територијално одређење геопростора Косова и Метохије из времена после Другог светског рата, које се по чудној инерцији провлачило све до сада, дефинитивно укине и сведе у реалне административно-територијалне границе. На тај начин би био уведен и конкретизован географски принцип територијалног одређења геопростора Косова и Метохије и његових микрогеографских целина. Територију те покрајине, у оквиру геопростора Србије и СРЈ, чинили би: 1) Косовска котлина у ширем смислу и 2) Метохија. Косовска котлина захватала би територије општина ширег дела Косова Поља без: митровачко-копаоничког рејона, старорашко-ибарских територија (Стари Колашин, Звечан и Бањска,

Лепосавић) и Малог Косова. Метохију би чинили геопростори: Метохија у ужем смислу (између Пећи, Ђураковаца и Истока, на једној, и Ђаковичког краја са Вокшом и делом Алтинске жупе, на другој страни); котлински обод Хајле, Проклетија и Мокре Горе; Дреница; Подрим и

Графички приказ 4

Предлог територијалног одређења Косова и Метохије у наредном периоду

Призренска котлина између Црнолеве, Језерске планине, Коца Балкана, Паштрика и северне подгорине Шарског масива. Таквим диференцијалним приступом геопростор Косова и Метохије смањено би се са садашњих 10.912 km² на око 6.650 km² (разграничење на терену), а геопростор централног дела Србије повећао би се са садашњих 55.968 km² на око 60.200 km². Том геопростору припадала би територија 16 садашњих општина и знатан део територија три општине. Геопростору Косова и Метохије не би припадале територије садашњих 10 општина у целини (Гора, Штрпце, Витина, Гњилане, Ново Брдо, Косовска Каменица, Косовска Митровица, Лепосавић, Звечан и Зубин Поток) и знатан део територије три општине (Подујево, Призрен и Приштина). Наведене општине припадале би геопростору централног дела Србије, чиме би се територија АП Косова и Метохије свела на праве историјске и географске оквире. Ранија разматрања и „политичка“ решења су наметала многа питања и недоумице за које су се одувек веома тешко могла наћи рационална, цивилизована, хумана и дугорочна решења.

Закључак

1) Косово и Метохија су неодвојиви и интегрални део геопростора Србије и Југославије. С историјско-географског и културно-цивилизацијског становишта, Косово и Метохија су једна од основних одредница политичко-територијалног интегритета и суверенитета Србије, изузетног геостратегијског и геополитичког значаја. Садашња територија Покрајине није у њеним правим природногеографским, историјско-географским и етнографским границама. У периоду после Другог светског рата, границе и величина Косова и Метохије кројени су на основу политички неаргументованих одлука, при чему је приоритетно узиман у обзир принцип етничке већине. Тај и сви други принципи су неприхватљиви за Србију, Југославију, па и за међународну заједницу, јер омогућавају цепање територије суверене земље и сепаратизам, нарушавају европске интеграционе процесе и стварају опасне предуслове за међунационална сукобљавања.

Применом географског принципа територијалног одређења, Косово и Метохију треба свести у стварне географске и антропогеографске границе. То значи, геопростор Покрајине би обухватао садашњих 18 општина, с укупном површином од 6.650 km², а чинили би га Косовска котлина у ширем смислу и Метохија.

2) У периоду после Другог светског рата, Косово и Метохија су имали константан пораст броја становника. То је геопростор с израженом демографском експанзијом шиптарског етноса, незабележеном на геопростору Европе, па ни света. Етничке групе заступљене на територији Покрајине, немају исте промене бројности и исти пораст становништва. У периоду 1948–1995. година становништво Косова и Метохије повећано је за 188,54 одсто, Србије за 51,48 одсто и Југославије за 52,28 одсто. То значи да је Покрајина имала бржи пораст становништва

од Србије за 366,81 одсто и Југославије за 360,64 одсто. У том периоду евидентан пораст становништва Косова и Метохије износио је 41,07 одсто укупног пораста становништва Србије и 38,17 одсто пораста становништва Југославије.

3) Највећи утицај на пораст становништва Косова и Метохије у периоду после Другог светског рата имала су досељавања и природни прираштај становништва. Досељено је 236.079 лица из суседних региона, а највише Албанаца из северне Албаније. Истовремено исељено је 522.453 лица или 286.374 лица више од досељених (54,81 одсто). Највећи утицај на пораст становништва имао је експлозиван природни прираштај становништва, који се у разматраном периоду кретао од 31,9 промила (1948) до 22,2 промила. У истом периоду у Србији је стално опадао природни прираштај, са 17,2 на свега 4,6 промила (1991). На тај начин стално је мењана демографска слика становништва Косова и Метохије и повећавано учешће њиховог становништва у укупном становништву Србије са 10,58 одсто (1948) на 20,1 одсто (1991).

4) У националној структури становништва Косова и Метохије после Другог светског рата десиле су се велике промене. Од већинског српског становништва, пре Другог светског рата, дошло се до апсолутно већинског шиптарског етноса у Покрајини. Наиме, шиптарски етнос у 1991. години заступљен је са 81,7 одсто, а српски са само 9,93 одсто. После Другог светског рата пораст учешћа Шиптара износи 266,04 одсто, а Срба само 0,31 одсто у укупном становништву Покрајине. То значи да Шиптари имају, апсолутно и релативно, огромну биолошко-репродуктивну преминацију у односу на српско-црногорско и остало неалбанско становништво.

Демографски процеси у српској популацији, на плану биолошке репродукције, имају после Другог светског рата тренд опадања који задобија особине демографског суноврата. Тај процес је проузроковао демографску регресију (бела куга) српског етноса, а то је сада општа карактеристика демографске ситуације српског народа у Србији и Југославији.

5) Најзначајнији узроци бројне и витално-демографске преминације Шиптара на Косову и Метохији су: 1) миграциони егзодус Срба; 2) исламизовање Шиптара и исламизација и арбанашење Срба; 3) освајање и запоседање територије Покрајине од стране шиптарског етноса; 4) патријархална организација шиптарског етноса; 5) прерастање аутономног статуса у конститутивни елемент федерације; 6) насилништво и укорењивање синдрома угрожености и несигурности као подлога за исељавање и отпор српског етноса, и 7) демографска експлозија шиптарског етноса. Импликације таквог експлозивног етно-демографског тренда су добоке и далекосежне.

6) Наведени, релевантни показатељи указују на то да се не сме дозволити даља десрбизација „срца српске државности“ и исељавање неарбанашког становништва са геопростора Косова и Метохије. Начини за спречавање су: 1) прецизно територијално одређење Покрајине на

изворним географским основама (предлог 1); 2) постепено планско насељавање српским становништвом, уз обезбеђење свих животних и радних услова; 3) стрпљиво трагање за мирним и цивилизованим решавањем свих, па и међуетничких проблема; 4) изналажење мера за прелазак са неконтролисаног на контролисани и плански прираштај становништва и 5) спровођење пописа становништва и утврђивање стварног броја становника свих етничких група које живе на територији Покрајине. У свим приступима, разматрањима и решењима, геопростор Косова и Метохије мора остати интегрални део Србије и Југославије.

Литература:

1. Јован Цвијић, *Метанастасичка кретања, њихови узроци и последице*, Београд, 1922.
2. Душан Брезник, *Демографија (анализа, методи и модели)*, ИЦДИ (ИДН), Београд, 1977.
3. Вујадин Рудић, *Становништво Прокупља*, Етнографски институт САНУ, Београд, 1992.
4. Слободан Мишовић, *Најзначајније карактеристике становништва геопростора СРЈ*, „Савремени проблеми ратне вештине“, бр. 28, Београд, 1993.
5. Марк Краснићи, *Савремене друштвено-географске промене на Косову и Метохији*, Приштина, 1963.
6. Петар Марковић, *Просторна покретљивост становништва Југославије (територијална миграција)*, „Економика пољопривреде“, 4/1965.
7. Сава Обрадовић, *Унутрашња миграција Југославије од 1918. до 1953. године*, „Економист“, бр. 2/1955.
8. Милица Сентић и Сава Обрадовић, *Нови извори за изучавање миграције*, „Становништво“, бр. 3/1963.
9. Пописи становништва 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године, СЗС СРЈ, Београд.
10. Саопштење СЗС бр. 024. од 30. јануара 1997. године, СЗС СРЈ, Београд.
11. *Демографска кретања и карактеристике становништва Југославије према националној припадности*, Центар за демографска истраживања, ИДН, Београд, 1978.

Др Јован Омаљев, пуковник

Информисање у Војсци Југославије има велики значај, а организује се и остварује на свим нивоима командовања ради усмеравања, мотивисања и ангажовања припадника Војске. Значајан услов ефикасног информисања (унутарвојног, интерног) јесте његова организација кроз систем. Информативни систем треба да буде високо организован, структурно и функционално јединствен и кохерентан, и да функционише као организациона и акциона целина. Аутор у чланку разматра интерно информисање у Војсци Југославије, кроз поставке опште теорије система, и утврђује особине које информативни систем треба да има да би био ефикасан. То подразумева и заштиту од непријатељевих психолошких и пропагандних притисака, будући да се у савременим условима у рату примењује формула да је бољи деморалисани и дефетизмом захваћени војник од мртвог војника. Стога, један од ефикасних начина одбране и заштите јесте добра информисаност, што подразумева унапређење система информисања, његове организације, функционисања, особина, циљева, услова, окружења итд.

Значај информације и информисања

Сваки човек има природну потребу да буде информисан о свету у којем живи, о себи и свим појавама у свом окружењу. Што су околности у којима живи теже и сложеније, та је потреба израженија, јер се осећа сигурнијим када „о нечем важном“ добије информацију.

Отуда је информисање процес планских, систематских и континуираних активности везаних за прикупљање, анализирање, израду и пласман информација до њихових корисника. Јер, информација има смисла само уколико утиче на конкретно закључивање и понашање, као и на доношење одлука. Она је претпоставка и услов делотворности људске праксе и понашања. Потпунија информисаност омогућава сазнавање услова и начина остваривања циљева функционисања сваког друштвеног система, тј. ефикасност људског деловања подразумева потпуну информисаност. Колики је значај информисања и информација у савременом свету показује беспошtedна борба за превласт у етру. Наиме, организују се праве информативне и пропагандне операције, и говори се и пише о крају индустријске и почетку информативне ере.

Информисање у Војсци Југославије често се назива интерно информисање, а информисање јавности о Војсци екстерно информисање. Интерно информисање је и у функцији командовања, као и других

активности којима се покрећу, усмеравају, мотивишу и ангажују припадници Војске. Принципи информисања су правременост, објективност, свестраност и потпуност. Оно може да буде писана, усмена, аудио и видео порука, а срачунато је на успостављање активног односа људи према садржајима информација.

Интерним информисањем постиже се редовно праћење и правилно схватање актуелних збивања значајних за изградњу позитивних ставова о одбрани земље. Организује се на свим нивоима командовања, а спроводе га, углавном, командири, команданти и помоћници команданата, нарочито помоћници за информисање и морал. У ширем смислу, у информисање су укључени сви припадници ВЈ, као даваоци или примаоци информација. Будући да је информисање целина, са својим циљевима и задацима, може се посматрати и као систем. Наиме, на њега се могу применити поставке опште теорије система у анализи, објашњавању и решавању различитих проблема у Војсци Југославије.

Информисање у Војсци Југославије кроз систем

Један од услова успешности интерног информисања у Војсци Југославије јесте његова организација као система. Систем се најчешће дефинише као уређени скуп одређених елемената (подсистеми), с одговарајућим везама и односима који функционишу сагласно неком утврђеном циљу (програм, правило) из којег произилазе и критеријуми за функционисање и организовање система. Сваки систем треба да задовољи два основна услова: прво, да је функционалан, тј. да има сврху, и друго, да је структуран, тј. институционално организован, јер се помоћу структуре остварује његова функција.

Човек настоји да на основу система повећа моћ свог деловања и оствари неке своје циљеве и потребе. У друштвеним системима примарни „елемент“ јесте човек (тако је и у информисању). Систем мора да буде високо организован и структурно и функционално јединствен и кохерентан, а ти општи захтеви и принципи важе и за интерно информисање у Војсци Југославије као систему. За изградњу интерног информисања као веома сложеног система, који је неопходан професионалној и високо мобилној војсци, потребан је висок степен организованости.

Систем интерног информисања је комплексан систем (функционише, има циљеве које остварује, своје окружење, особине итд.), телеолошког (циљног) карактера, организован да остварује конкретне друштвене и војне потребе и обавезе. Информисање је свакодневно, тј. информациони токови су свакодневно „задејствовани“, па је систем интерног информисања динамичан, а пошто се његови циљеви остварују свесним човековим деловањем, неопходно је да се њима стално управља и да се контролише његова функционалност. Управљање се остварује стручним усмеравањем.

Информативна активност у Војсци не може да се остварује без високог степена организованости, а потреба за информацијом има изузетан значај. Интерно информисање, као систем и пракса, сложене

je структуре, deluje na širokom prostoru, a funkcionalno je trajno i uspesno. Informisanje u Vojsci Jugoslavije ne moze da bude efikasno ako u praksi ne funkcioniše kao organizovan i koherentan sistem, akciono i organizaciono uređena, skladna, kompleksna i funkcionalna celina. Vojska se tako svesno organizuje, jer odbrambeni interesi samo kroz sistem mogu da se ostvare na svrsisходan i јединствен начин. Zbog toga se sistem informisanja u Vojsci „ponaša“ kao њен подсистем.

Zbog друштvenog karaktera интерног информисања као система неопходно је да се њиме (и у оквиру њега) стално руководи. Токове и процесе у њему треба непрестано усклађивати са правилима понашања и принципима концепције његовог функционисања. Као у сваком друштвеном систему, у информативном систему постоје две супротне тенденције: тенденција очувања уређености и организованости и тенденција дезорганизације и ентропије. Zbog toga se информативни систем мора стално усмеравати, а у томе најзначајнију улогу има командовање, које обезбеђује планирање будућег понашања и непосредно делује на свако конкретно стање.

Елементи у информативном систему Војске јесу јединице, команде и установе, њихови поједини делови, органи за информисање и појединци (човек се условно третира као елемент). Они су распоређени у систему функционисања, а тај распоред показује да ли је сваки елемент у структури система доведен у положај који му омогућава да на најбољи начин користи своје особине у обављању конкретних функција.

Човек настоји да сваким системом повећа моћ свога деловања и да оствари неке од својих циљева и потреба. Такви су захтеви и у информативном систему, који је систем циља. Систем у целини и сви његови делови треба да остварују заједничке циљеве. Zbog toga сваки део система треба да има циљ који је садржан у општим циљевима система. То је и услов укључивања дела у целину и његовог функционисања у оквиру те целине. Дакле, информативни систем је сврсисходан систем (то је његово основно обележје), јер задовољава изузетно значајну потребу за информисањем припадника Војске Југославије, због чега је и формиран. Циљ је полазно и крајње исходиште сваког система, на без циља и организованог и сврсисходног деловања људи нема ни информативног система. Информативне активности подређене су остваривању конкретних циљева.

Интерно информисању човек сvesно одређује циљеве и сvesно настоји да их оствари својом активношћу, а шире друштвене и војне интересе остварује, између осталог, и помоћу информативног система. На основу сvesно постављених циљева одређују се општа правила понашања и наменски усмерава укупно функционисање система. Информативни систем ВЈ треба да има следеће особине:

- 1) отвореност, јер је бројним интеракцијским везама повезан са својим окружењем. Сврха његовог формирања и јесте да информише о збивањима у окружењу, као и у самој Војсци;

- 2) сложеност, јер се састоји од бројних елемената и подсистема, међусобно повезаних у јединствену целину. Карактерише га и сложеност

функционисања, као и сложеност циљева које остварује. Његови елементи су команде, јединице и установе, али их треба условно схватити јер су, на микроивоу, самостални подсистеми;

3) хијерархијско уређење, као и војна организација у целини, јер сви елементи у њему немају исти положај и исти ранг. У ужем смислу, стручно је хијерархијски устројен, од Управе за информисање и морал ГШ ВЈ до нивоа јединица које формацијски имају помоћника команданта за информисање;

4) ефикасност, која зависи од квалитета конституисања и функционисања, као и од степена организованости. Ефикасност значи способност за непрекидно остваривање својих циљева, што је његова првенствена особина. Остваривање пожељног степена информисаности припадника ВЈ критеријум је ефикасности система информисања, а ефикасност оцењују примаоци информација;

5) стабилност, што значи способност одупирања разним сметњама. Наравно, Војска Југославије „трпи“ само високо стабилне и ефикасне подсистеме због карактеристика својих циљева и задатака, као и због природе својих уставних обавеза;

6) јединственост у идејном, организационом и функционалном погледу. Идејно јединство се заснива на јединственим интересима везаним за информисање. Организационо јединство обезбеђује субјекте – носиоце информисања, као складну целину, а јединство у функционалном погледу изражава се у способности да се на најбољи начин ангажују сви потенцијали Војске у информативним напорима. Само се тако колективни напор може слити у јединствену, оптимално усклађену акцију;

7) динамичност, јер је у непрекидном функционисању и развоју. Само се динамичношћу могу остварити циљеви због којих је систем и конституисан;

8) развојност, јер се информативна ефикасност мора непрекидно потврђивати и усклађивати са захтевима праксе. Рад на изградњи, усавршавању и развијању интерног информисања трајан је задатак: оно се никада не може коначно уобличити, већ се стално допуњује и усавршава;

9) савременост, јер стално прати (требало би да прати) достигнућа у војној мисли и пракси, актуелна збивања значајна за јавно мњење Војске, међународна и домаћа војна искуства, и слично. Дакле, интерно информисање није савршен, ни довршен систем. На њему треба стално радити и стално га дограђивати;

10) офанзивност према примаоцима информација, јер на тај начин информације обострано „теку“ пирамидом војног организовања. Офанзивношћу се обезбеђује доступност порука циљним групама и у сложеним ситуацијама;

11) трајан значај у функционисању војне организације јер није израз тренутних, већ трајних потреба. Информисаност припадника ВЈ има изузетан значај;

12) упорност, односно способност да функционише у свим условима, кризним ситуацијама и у рату. Због тога се и припрема за функционисање у рату;

13) професионалност, под чиме се подразумева да су носиоци информативне делатности одговорни, стручни и за ту врсту посла способни људи. У ВЈ, у ту сврху, команданти имају помоћнике за информисање, који треба да буду стручно оспособљени и компетентни;

14) правременост, коју систем треба да обезбеди својом пропулзивношћу и брзим реаговањем на догађаје;

15) тачност и реалност, тј. да обезбеђује веродостојне информације;

16) изврстан степен тајности, с обзиром на природу послова у Војсци, што треба да обезбеди, пре свега, заштитом података о сопственим снагама.

Целокупан живот и рад у ВЈ заснива се на информативним токовима, који формирају информативни систем. Циркулацијом информација формирају се информативни токови унутар система и између система и окружења. Информативни систем се заснива на јединственим, непрекидним, правременим и тачним информацијама. Мора да буде организован и јединствен, јер се тиме изражава степен садејства и координације свих делова система. Информативни токови нису једносмерни. Информативни систем делује преко тзв. повратне везе – спреге, која носи поруку о томе какво је стање после информисања. Давалац информација треба да прими податак од примаоца информација, при чему је значајна и контрола начина информисања и постигнутих ефеката.

У информативним токовима треба одредити пут и начин преношења информација, који треба да омогуће потребну брзину преношења информација, квалитет, тајност, приоритет информације, непрекидност токова и што краћи пут до примаоца – корисника информација. Организовање унутар војног информисања је увек конкретно, одређено постојећом организацијом и формацијом војске. Оно има конкретан облик, а засновано је на неопходним функцијама одбране и конкретним вредностима на којима се заснива и систем Војске.

Једна група чинилаца чини интерно информисање сложеним, док друга група олакшава његово организовање и реализацију. Због тога, при разматрању интерног информисања треба узимати у обзир узајамни однос тих чинилаца, који имају релативан карактер јер су у одређеним друштвеним тренуцима променљиви. Ти чиниоци, позитивни и негативни, утичу на Војску у целини.

Систем интерног информисања као заштитни подсистем Војске

Ефикасан систем информисања, у суштини, обезбеђује „имунитет“ људском чиниоцу Војске, посебно у односу на психолошке и пропагандне притиске. Јер, психолошко-пропагандно деловање је неизбежан део савремене политике и војне силе, и интегрисано је у целокупан поступак савременог војног одлучивања. Још је познати војни теоретичар Клау-

зевиц запазио да крајњи циљ рата није уништење непријатељевих оружаних снага и освајање његове државне територије, већ савладавање непријатељеве воље. Дакле, настојање да се утиче на свест непријатеља, а тиме и на његово понашање, Клаузевиц сматра суштинским обележјем и крајњим циљем ратовања.

Пропаганда је у рату једно од најјачих, нејперфиднијих и најуспешнијих оружја које један човек може да усмери против другог човека, или један народ против другог народа. Људи су у рату слуђени пропагандним порукама и притисцима и бомбардовани различитим „информацијама“, тако да губе осећај за разликовање истине од лажи, моралног од неморалног, добра од зла.

Непријатељеве психолошко-пропагандно деловање против Војске Југославије има за циљ разарање њене моралне снаге, разбијање њеног јединства, обезвређивање друштвених вредности на којима се изграђује морални чинилац одбране, стварање раздора и неповерења, обезвређивање и омаловажавање одбране и стварне борбене вредности Војске, и нагризање, на основу тога, свести о могућности успешне одбране земље.

Најбоља одбрана од непријатељевог психолошко-пропагандног деловања јесте добро обучена, информисана, мотивисана и вешто вођена јединица, јер се у садашње време у рату примењује формула да је бољи деморалисани од мртвог војника. Медији и новинари постали су четврта димензија рата. Информације се каткад бескрупулозно злоупотребљавају, а то се чини наводно у име људских права, слобода и морала. О моћи информација и дезинформација сведочи и синтагма медијски рат, која се све чешће користи у савременој војној мисли и пракси. Светски капитал се сели у моћне и утицајне информативне куће, јер је тако ближи политичким центрима моћи. Тако се на једном месту концентришу економска, политичка и информативно-пропагандна моћ.

У савременим медијима информације се пре објављивања све чешће обрађују, филтрирају и „дотерују“. Због тога информативна делатност има бројне карактеристике психолошко-пропагандних притисака. Јер, истинито информисање треба да буде објективно обавештавање, на основу којег могу да се заузимају одређени ставови и доносе одлуке. У савременим условима, међутим, информације се све чешће злоупотребљавају, тако да својеврсни баук дезинформација кружи светом. Ко располаже информацијом има моћ, и обрнуто – ко има моћ располаже информацијама. Информативни системи се користе у пропагандне сврхе и за духовно покоравање људи. Медијске манипулације су научно засноване, информације су постале својеврсна роба, која треба да донесе новац, а начини за то се не бирају.

У литератури се све више пише и о неокортикалном ратовању, а реч је, *de facto*, о савладавању противника без физичког насиља и ратног разарања. У вези с тим, кинески филозоф Сун Цу Ву је рекао да потчинити непријатеља без борбе јесте врхунац ратне вештине. У савременим условима то се постиже интензивним психолошко-пропагандним деловањем, чему се, између осталог, може ефикасно супротста-

вити правовременим информисањем. Отуда је ефикасно интерно информисање оружје против непријатељског психолошко-пропагандног деловања. Стручњаци који се баве футурологијом рата и ратовања упозоравају да ће се најважније битке у будућности водити на бојном пољу медијских средстава.

Супротстављање неоружаној агресији мора да буде организовано, непрекидно и, пре свега, превентивно. Припадници Војске Југославије треба да знају намере непријатеља и методе његовог деловања. На основу тога, свако треба на свој начин да буде активан, рационалан и да изражава заједничко и сопствено тежиште у понашању.

Живимо у време својеврсног „информативног тероризма“, којим се остварују и интереси господара мира и рата.

Масовно се користе медијски трикови у пропагандне сврхе, чиме се суптилно условљава и креира начин мишљења у планетарним оквирима. „Седма сила“, уместо да шири демократске вредности, претвара се у медијску машинерију за „интелектуални“ притисак. Због тога правовремено и истинито информисање све више добија значај као средство и начин борбе против злоупотребе информација и пропагандних порука.

Новонастала синтаagma „медијски рат“ илуструје успон масовних медија на скали утицаја на људе. Посебан значај добила је телевизија, нарочито телевизија у реалном времену (тренутна телевизија), која повећава актуелност догађаја и тако креира јавно мњење. За телевизију је бивши генерални секретар ОУН Бутрос Бутрос Гали рекао да је променила начин на који свет реагује на кризе и ратна збивања, што се на школски начин показало у рату на просторима претходне Југославије.

Још је Карл фон Клаузевиц наглашавао: „Велики део информација које се емитују у ратним приликама је противуречан, још већи део је неистинит, а далеко највећи има особину неизвесног“. На тржишту информација влада борба за тираж, слушаност и гледаност, па су у ту сврху створени прави гиганти у домену телефона, кабловске телевизије, видеа, информатике и кинематографије. Злоупотреба информација као „вредне робе“ постала је уносан бизнис.

Пропагандом се утиче на свест, осећања и понашања људи, а у војсци се помоћу ње изазивају конфузија, несигурност, дезоријентација, сумњичавост, паника и деморалисаност. Због медијског притиска, злоупотребе и манипулације информацијама, значај информисања припадника ВЈ, нарочито њеног сталног састава, непрестано расте.

Закључак

Интерно информисање као подсистем у Војсци Југославије треба да карактеришу континуитет и стабилност функционисања, посебно у условима брзих, неочекиваних и турбулентних промена у окружењу. Истовремено, у систему информисања треба да се остваре висока диференцираност и висока интегрисаност. Под високом диференцираношћу подразумева се тачно дефинисање права, дужности и одговорно-

сти субјеката система, као и њихова релативна самосталност. Висока интегрисаност значи складну, циљно усмерену и јединствену активност субјеката система.

У Војсци Југославије интерно информисање има све карактеристике система, јер има структуру, функцију, одговарајуће активности, конкретне циљеве, услове у којима функционише, одговарајуће особине, окружење, континуитет у постојању и функционисању итд. Под ефикасним информисањем у Војсци подразумева се ефикасност система информисања, па унапређење система значи побољшање информисаности припадника Војске Југославије.

Наведене потребне особине система интерног информисања треба уважавати приликом његове изградње и функционисања. Брз проток информација, конкретизација информација на услове живота и рада команди и јединица и информисање састава о питањима значајним за припаднике Војске Југославије јесу правци и путеви ефикаснијег функционисања система интерног информисања. На тај начин се обезбеђује слободан и двосмеран проток информација, као и потребна информисаност армијске јавности, која на тај начин постаје критичка и слободна. Информативни систем, циркулацијом информација, треба да мобилише и мотивише људе, и да има интеграцијску функцију.

Литература:

1. Б. Лазаревић, *Увод у информационе системе*, ФОН, Београд, 1982.
2. Група аутора, *Информацијски системи*, „Савремена администрација“, Београд, 1982.
3. М. Мирковић, *Кибернетика и систем*, ФПН, Београд, 1970.
4. М. Костић, *Елементи теорије система и информација*, Београд, 1977.
5. М. Рајков, *Теорија система*, ФОН, Београд, 1976.
6. Н. Винер, *Кибернетика и друштво*, „Нолит“, Београд, 1964.
7. Р. Тодић, С Велковић, *Основи опште теорије система*, „Савремена администрација“, Београд, 1975.
8. С. Куколеча, *Основи теорије организованих система*, ФОН, Београд, 1972.
9. *Упутство за изграђивање и вредновање морала Војске Југославије*, Генералштаб ВЈ, 1998.
10. В. Михајловић, *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984.
11. В. Мићовић, *Специјални рат и Југославија*, „Рад“, Београд, 1989.
12. Б. Тирнанић, *Психолошки рат*, ФОН, Београд, 1973.
13. Група аутора, *Савремено оперативно информисање*, ВШУП, Београд, 1994.
14. *Медијски рат против Срба*, Танјуг, 1995.
15. Група аутора, *Неоружано супротстављање агресији*, Београд, 1984.
16. *Лексикон новинарства*, Београд, 1979.
17. „Информативни билтени превода“, Центар за војнонаучну документацију и информације, Београд.
18. Т. Ђорђевић, *Теорија информација – теорија масовних комуникација*, Београд, 1979.
19. Клаузевиц, *О рату*, „Војно дело“, Београд, 1951.
20. Ђ. Лабовић, *Тајни невидљиви рат*, ГИП „Графика“, Београд, 1976.

Систем кадровског обезбеђења

Др Бошко Надовеза, пуковник

Кадровска област још увек није једнозначно термилошки-садржајно дефинисана, па нема јединственог става о томе шта је, у ствари, кадровско обезбеђење и шта га чини. Због тога је досадашњи приступ истраживањима тог проблема био парцијалан, а изнађена решења и побољшања задовољавала су само уско постављене захтеве.

Аутор сматра да је неопходно јединствено и целовито прецизирање појма и садржаја кадровског обезбеђења, чиме ће се створити претпоставке да се сваки проблем посматра у оквиру система којем припада. Само тако ће моћи ваљано да се оцени постојеће стање и да се дође до решења којима ће се целовито побољшати систем кадровског обезбеђења.

Кадровско обезбеђење је делатност усмерена на обезбеђење и располагање кадром. Управо, то су две основне функције, које се остварују кроз бројне активности и послове, као што су: планирање кадра; утврђивање извора и начина попуне; дефинисање законских решења и конкретно кадровање. У тим оквирима треба одредити што већи број чинилаца и наћи решење за егзактно мерење њиховог утицаја на кадар што је методолошки пут за тражење решења која ће обезбедити целовиту и адекватну доградњу система кадровског обезбеђења.

Увод

Војска Југославије је јединствена оружана сила која брани суверенитет, територију, независност и уставни поредак СР Југославије. Израђује се као савремена стајаћа војска, коју чине стални и резервни састав, чија репродукција мора бити сигурна, квалитетна и довољна. Зато кадровско обезбеђење, од којег зависе функционисање читавог система и обављање задатака има изузетан значај. Под кадровским обезбеђењем се подразумева делатност којом се остварују две основне функције у вези с кадром: прва се односи на добијање (прибављање) кадра, а друга на његово коришћење (располагање). Свака од тих функција се остварује кроз бројне послове и задатке, што заједно чини кадровско обезбеђење, које обухвата:

- 1) планирање кадра (прилив, величина класа у школама, одлив, могући развој кадра);
- 2) утврђивање извора и начина добијања кадра (за пријем у службу у ВЈ и за школовање) и конкретан пријем кадра;
- 3) дефинисање и законско регулисање системских и статусних питања (добијање, избор, развој, школовање);

4) доношење кадровских одлука и регулисање конкретних питања у вези с кадром.

Кадровско обезбеђење остварују службе које су задужене за стручну припрему и конкретно спровођење, као и субјекти који доносе кадровске одлуке. Свеукупна активност у вези с кадром, заједно са субјектима који је обављају чини систем кадровског обезбеђења. Дакле, кадровско обезбеђење је сложен систем који се не може ваљано сагледати, ни дограђивати, ако се не посматра комплексно. Наиме, сваки сегмент треба посматрати у оквиру читавог система и решавати интегрално. На пример, не могу се предлагати промене у области школовања и оспособљавања официра без претходног сагледавања свих питања која се односе на утврђивање тражених профила кадра, односно на избор начина добијања и развоја кадра. Конкретно, ако би се кроз претходно урађене студије дошло до закључка да до највиших чиновна не треба водити све офицере, то би јасно опредељивало став да све офицере одређеног рода (службе) не треба школовати на исти начин (према истом програму и исти број година). Исто тако, ни одређена законска решења (дужина задржавања у чиновима и на дужностима) не могу бити адекватна ако су дефинисана без узимања у обзир података до којих се дошло (прорачуном) у току израде плана кадра. То су подаци о броју и структури формацијских места од којих директно зависе неке прорачунске временске величине (време провођења на формацијским местима и чиновима). То значи да свако питање (проблем) треба посматрати у оквиру система, који чине функције, подфункције, регулатива, критеријуми, одлуке и сплет међуутицаја чинилаца који се, у крајњем, одражавају на кадар. Само тако се може урадити ваљана анализа постојећег стања и доћи до решења која могу осигурати одговарајуће побољшање кадровског обезбеђења.

Анализа стања и решења која треба преиспитати

Постојеће стање и решења у систему кадровског обезбеђења могу се целовито преиспитати на основу сагледавања три основна сегмента: планирања, кадрована и законског регулисања. Сваки тај комплекс треба рашчланити уз одређивање чинилаца и њихових утицаја на кадар. Међуутицаје и ефекте треба измерити и, на основу тога, оценити ваљаности и потребне измене. При томе, сваки проблем треба посматрати у оквиру система кадровског обезбеђења. Анализу треба започети сагледавањем планирања кадра, с обзиром на то да оно има кључну улогу у интеграцији елемената кадровског обезбеђења и да је основа планирања укупног развоја. У оквиру планирања кадра сагледавају се многи елементи развоја Војске, науке, технологије, доктрине и других чинилаца, и према томе се планирају и регулишу развој и обезбеђење кадра. То значи да се одговарајућим планирањем кадра стварају реалне претпоставке за интегрисање елемената кадровског обезбеђења у јединствену целину.

Анализа досадашњег планирања кадра показује да је било одређених проблема и потешкоћа. То се првенствено односи на поступак утврђивања и мењања формацијских потреба, које су полазиште у планирању кадра. Основни проблем је у томе што формацијске потребе нису планиране дугорочно, а често су мењане, тако да приликом планирања кадра није било потребних елемената. Зато је настајао „раскорак“ између формацијских потреба и постојећег кадра, и нису правовремено предвиђани нови ВЕС-ови и специјалности. Све то се негативно одражавало на постојећи кадар, јер се јављао „вишак“, који се решавао престанком службе или закаснелим оспособљавањем за друге дужности. То је код људи изазивало несигурност и нестабилност, а повратио је негативно утицало и на одзив младих за војну службу. Осим тада, долазило је до повећаног одлива кадра, било зато што се командовање по скраћеном поступку решавало „вишка“ кадра или зато што су старешине подносиле захтев за престанак службе. У сваком случају, такав одлив се није могао на време планирати, а самим тим ни плански надокнадити. За попуну тако упражњених места планиран је нови кадар са закашњењем од неколико година уз ризик да се у међувремену поново измене формацијске потребе.

У Војсци Југославије дошло је до великог одлива кадра само у 1993. и 1994. години. Део кадра је отишао јер није био задовољан материјалним положајем војске и личним примањима, док је део кадра морао да оде јер радом, стручним и другим квалитетима није могао да одговори захтевима професионализације. Међутим, отишло је и много младог и стручног кадра, а то је озбиљан проблем јер је реч о кадру који се дуго ствара и тешко замењује.

Неправовремено и неодговарајуће утврђивање формацијских потреба (број и структура) знатно ограничавају могућност квалитетног планирања и припреме кадра. Уколико се кадар планира на основу тренутних потреба, уз изостанак развојне димензије, настају бројни проблеми који се морају накнадно решавати. Без правог и потпуног методолошког решења проблема предвиђања развоја формацијских потреба и одговарајуће уградње тог сегмента у процес планирања кадра нема ни интегралног планирања ни повезивања елемената у оквиру система кадровског обезбеђења. До сада тај проблем није у потпуности решен првенствено зато што не постоји адекватно решење за квантификацију утицаја чинилаца који делују на развој кадра. Због тога се не може утврдити ни узрочно-последична зависност између законских решења која се разматрају и предлажу и величина до којих се дође прорачуном у току израде плана кадра, па се дешава да се нека законска и нормативна решења донесу а да нису егзактно проверена (време ношења чинова или задржавања на дужности), што изазива тешкоће у њиховој реализацији.

У тесној вези с утврђивањем формацијских потреба јесте и дефинисање ВЕС-ова, односно специјалности и образовних профила. У пракси се показало да се све озбиљније испољава проблем непостојања ВЕС-ова

за официре који обављају неке послове и задатке (персоналне, организацијско-мобилизацијске, контакт са јавношћу итд.), који се све више усложњавају а за које се кадар посебно не школује и не оспособљава. На те послове се преусмерава кадар који је планиран и припреман по основу личног ВЕС-а за дужности у конкретном роду, односно служби. Дакле, с једне стране су послови и задаци који се не сагледавају у оквиру студија развоја, а са друге кадар који није припреман да обавља те задатке. Зато се све више усложњава питање обављања тих послова и задатака за које се тражи високостручан кадар. Конкретно, осећа се недостатак кадра у домену савремених захтева везаних за информације, морал, пропаганду и односе с јавношћу, затим кадра за квалитетно обављање персоналних и организацијских послова, као и кадра који ће подићи обавештајно-безбедносне послове на ниво савремених захтева. У оквиру тога се поставља и питање генералног става о томе какав нам треба официр, односно подофицир, и шта у вези с тим треба мењати.

Несумњиво, све је очигледнија потреба да се за подофицире, а делимично и за официре нижих чинова, „уситњавају“ занимања којима ће се бавити у већем делу свог радног века. Понуђени предлози нису прихваћени због преовлађујућег схватања да све официре конкретног рода треба спремати за све дужности, а да подофицир мора да буде „мини“ официр. Сматрало се да подофициру треба дати широка, а не уско специјализована (стручно-занатска) знања. Међутим, захтеви у пракси су очигледно другачији: све су потребније занатлије за одређене специјалности. Уосталом, за професионализацију су потребни специјалисти, врхунски стручњаци за оно што треба да раде (ужи круг послова и задатака), па кадар треба школовати и оспособљавати зависно од тога какав се став заузме у вези с тим проблемом.

У сегменту обезбеђења кадра основни проблем је одзив кандидата за војне школе, јер се на тај начин обезбеђује 70–80 одсто потребног кадра. Тај задатак се све теже реализује будући да опада интерес младих за војну службу (то је тенденција у целом свету), па се, на основу података, смањује и одзив кандидата за војне школе, тако да се све теже обнавља планирани кадар. У таквим условима не може се решити проблем раније настале непопуњености формацијских места, а тешко се одржава и садашњи ниво попуње кадром, посебно основних командних дужности.

Тренутно је највећи проблем одзив кандидата за војне академије посебно за ВА ВЈ, која треба да обезбеди командни кадар. Напори који се чине у ВЈ на побољшању таквог стања (обнављање конкурса, додела стипендија, држање стално отворених конкурса за пријем у службу итд.) дају само ограничене резултате, јер се углавном обезбеђује већи пријем официра за поједине службе и „атрактивније“ родове (веза, ЕИ ПЕД). Према томе, све озбиљније се поставља проблем обезбеђења кадра за основне родове (пешадија, артиљерија, ОМЈ итд.), односно за командне дужности. Официри се из допунских извора (по уговору, из резерве, стипендисти итд.) обезбеђују у релативно скромним оквирима. На

основу анализе и процене, у постојећим условима (првенствено финансијским) и не може да се обезбеди знатније повећање прилива из тих извора. С друге стране, опредељење је да се повећа пријем баш из допуских извора. Наиме, школовање официра служби у ВТА мора се редуковати на рачун повећања пријема лица из грађанства. То значи да једно од опредељења треба да буде повећање броја стипендиста, па за те потребе треба обезбедити сигурна финансијска средства. За стипендисте се јављају добри студенти (просек оцена је 8,00), тако да се на тај начин добија квалитетан старешински кадар. До сада су за потребе служби стипендиране две генерације студената на више од десет разних факултета.

Подаци о одзиву кандидата за средње војне школе и специјалистичко школовање за подофицирске дужности потврђују да је увек био већи интерес младих за те школе него за војне академије. То се није ни сада променило. Међутим, проблем је у томе што ни тај одзив није довољан, јер обезбеђује око 80 одсто тренутних потреба. Ако се томе дода да се планира повећање броја формацијских места подофицира, повећава се проблем мањка подофицирског кадра. То значи да је потребан много већи одзив подофицира да би се задржао постојећи ниво популе. У садашњим условима допунски извор за добијање подофицира јесте, углавном, пријем лица по уговору. Тако се годишње добија око 20 одсто потребног броја подофицира, што је максимум у постојећим условима. Отуда је специјалистичко школовање добар и економичан извор за добијање подофицира, што потврђује и досадашња пракса школовања и добијања тог кадра, као и квалитет обављања задатака.

Одзив кандидата за војне гимназије је већ годинама одличан. Сада за једно место у Војној гимназији конкуришу два-три углавном одлична кандидата. Војна гимназија обезбеђује око 35 одсто планираног броја студената за војне академије, и зато је веома важна за популу академија, посебно у условима слабог одзива из грађанства. Нема сумње да би Војна гимназија могла да обезбеди чак 50 одсто потребног броја студената за војне академије, што би било и пожељно у садашњим условима. Међутим, за то су потребни одређени услови везани за смештај кадра и финансијска и материјална средства. Заговорници укидања Војне гимназије наглашавају да је то прескуп начин обезбеђења студената за војне академије и да треба тражити економичнија решења. Међутим, занемарују чињеницу да би се војне академије у овој години, да није Војне гимназије, попуниле са свега 20 одсто и да се из свих постојећих допунских извора може обезбедити 25-30 одсто потребног кадра. То значи да у овом тренутку нема одговарајућег извора којим би могла да се замени Војна гимназија (стипендирањем се може обезбедити око осам одсто планиране квоте за популу војних школа). Осим тога, учача се изузетно мали интерес војника на одслужењу војног рока за позив старешина, односно за пријем на дужност по уговору. Исто тако, ранија истраживања су показала да је релативно мало учешће деце војних лица на конкурсима за војне школе. То

показује да се они који више знају о тежини и специфичностима војне службе теже одлучују за позив старешине.

Законска регулатива у кадровској области временом се мењала ради праћења и промена које су настајале у свеукупном развоју друштва, науке и војске. Међутим, дешавало се да је при дефинисању неких решења у новим прописима задржан суштински смисао ранијих решења упркос намери и потребама. Стога су та решења била неадекватна, па су критички преиспитивана и чешће мењана. У систему кадровског обезбеђења одређена ограничења условљавају решења која су рецидив прошлости или нису ваљано осавремењена према потребама професионализације и трансформације војске. То су првенствено решења у којима је пренаглашена социјално-заштитничка улога, због које настају проблеми неефикасности и спорог и неодговарајућег решавања постављених захтева. Таква су решења која омогућавају задржавање раније стечених права и остварених припадности, знатно ограничавају постављења на формацијска места нижег чина и положајне групе, и штите оне који стекну један од услова за пензију, остављајући да сами одлуче о томе када ће отићи. Исто је и са решењима која не прате захтеве професионализације у погледу стварања високооспособљеног и мотивисаног кадра.

Новим законом о ВЈ и подзаконским прописима предвиђена су решења која би требало да одговарају захтевима професионализације. Суштина је у томе да се старешине постављају на формацијска места на којима могу да задовоље високо постављене захтеве. У складу са тим, знатно су смањене могућности постављења официра на место подофицира (и обратно) или у други род или службу. Будући да ће због професионализације бити потребан врхунски обучен кадар, законска решења морају да буду усклађена с тим. При томе, мора се уважити и тренутно стање у вези с кадром како се не би дошло у ситуацију да се законска решења не могу испоштовати. На пример, ако се зна да постоји већи број „неадекватних“ постављења, не могу се донети законска решења која би тај проблем још више усложнила. Ако се већ морају донети нова решења, онда се мора предвидети неки прелазни период и треба узети у обзир очекиване промене формацијских потреба. Није спорно да треба мењати законска решења према захтевима професионализације, али је неопходно да се претходно целовито изанализира стање и процене формацијске потребе и кадар. Садашњи систем унапређења кадра садржи решења која треба преиспитати с аспекта захтева нових поставки у кадровању. То значи да треба истовремено преиспитати постојећа кадровска опредељења и дефинисати нова, и према њима утврдити законска решења. Прва дилема коју треба решити у вези је са ставом и условима којима се омогућава готово сваком официру да стигне до чина потпуковника, а већини и до чина пуковника. Тако се стално повећавао број официра виших чинова на рачун смањења броја официра нижих чинова. У условима ограничених буџетских средстава то је утицало на смањење распона у платама, тако да је минимална

разлика у плати између два суседна чина. Чин пуковника добијали су официри с великом разликом у степену стручне спреме (од доктора наука до више или, чак, средње стручне спреме), што потврђује да су тражене разне могућности да се што више официра унапреди у чин пуковника и тако добије макар и минимално повећање плате. Прекомерно отварање формацијских места високих чиновова довело је и до тога да се на неким местима пуковника обављају послови и задаци мале сложености. Могућности за унапређење су толико велике да готово нема формацијских ограничења, услед чега изостаје потребна селекција кадра. Ако се томе дода пракса појединих субјеката да наменски померају и постављају кадар (померање онога ко је већ добио чин) јасно је колико су велике могућности за унапређење у више чиновове.

Систем вођења је такав да се велики број старешина проводи кроз неколико сасвим различитих група дужности (персонални и оперативни послови, наставничке дужности, командне дужности итд.). То је у супротности са захтевима професионализације и развоја науке за уско специјализованим стручњацима за конкретне области. То никако не значи залагање да током целог радног века треба обављати само један посао и постати уски занатлија. Наиме, потребна су шира знања (зависно од чина) и пракса која се стиче на већем броју дужности, али је важно да се обезбеди да вођење кадра буде у функцији потреба службе, а не захтева појединца да стигне до највиших чиновова по сваку цену. Уз све то, мора се онемогућити превремено повлачење кадра с основних командних дужности и из трупе.

Институција задржавања стечених права на основу обављања послова и задатака на формацијском месту вишег чина и веће положајне групе има често социјалну одредницу (да се не би смањила ионако недовољна плата). Слична ситуација је и с основним опредељењем да се сваком старешини (са позитивном оценом) омогући да стекне пуну пензију и остане у служби и након што оствари 40 година пензионог стажа. Неоспорно је да се старешинама мора обезбедити одређена сигурност, али то се не може чинити без обзира на потребе службе и уз ограничавање командовања да се „ослобађа“ кадра који није у стању да одговори захтевима који се стално усложњавају. Остајањем у служби кадра који „броји дане“ до пензије или калкулише с могућим одласком у превремену пензију ствара се група немотивисаних старешина, који не прихватају ново и „затварају“ простор другима.

Тражење нових решења

С обзиром на улогу и значај планирања кадра у систему кадровског обезбеђења, тражење нових решења ради побољшања треба започети у оквиру те основне функције. При томе, оријентација мора да буде на стварање услова за интегрално планирање кадра, јер се тако може осигурати повезивање свих елемената система кадровског обезбеђења. Интегрално планирање претпоставља адекватно методолошко дефини-

сање читавог процеса планирања, правовремено и потпуно утврђивање формацијских потреба и јасно постављање основних опредељења у кадрованој и регулисању статусних питања. Адекватно планирање је оно које у методолошком смислу обезбеђује јединствено постављен и заокружен процес планирања кадра (планирање потреба за кадром, планирање развоја кадра, усаглашавање потреба са кадром, уз уважавање основних кадровских решења и опредељења. Таквим планирањем остварује се спој између планирања организацијско-формацијског развоја и планирања кадра (у сегменту планирања потреба за кадром). Битна одредница интегралног планирања јесте да се потребе за кадром утврђују на основу комплексно сагледаног развоја основних чинилаца (научнотехнолошки развој, доктринарна решења, модернизација итд.) и њиховог утицаја на формацијска места. Таквим приступом се обезбеђује правовремено и целовито предвиђање свих захтева који се одражавају на дефинисање профила и припрему кадра, а управо то је претпоставка за одговарајуће и правовремено дефинисање нових специјалности и конкретних ВЕС-ова. Уједно, то је гаранција да ће се јасно и детаљно дефинисати захтеви за свако формацијско место и да ће потребе за кадром бити стабилне онолико колико је то објективно могуће.

Треба тражити таква решења која ће обезбедити да се планирањем оствари интегративна улога. У оквиру тога треба решити основно питање – стварање могућности да се квантификује утицај основних чинилаца који делују на развој кадра. Треба утврдити како на развој кадра утичу промене организацијско-формацијске структуре, а тиме и формацијских потреба, затим промене у постојећем стању кадра, као и основна законска решења (дужина ношења чинова, и слично). Само тако се може остварити веза између процеса планирања кадра и поступка дефинисања конкретних законских решења у вези са његовим статусом. За процес планирања кадра изузетно је значајно да се на време, у целини и на прави начин дефинишу основни принципи кадрована, а онда да се из тога изведу одговарајућа статусна решења за кадар. Битно је да се унапред прецизира какав је развојни пут потребан за конкретне категорије и групе старешина, односно за одређене дужности. У оквиру тога треба дефинисати како треба водити и унапређивати кадар уз претходно одређивање одговарајућих критеријума за избор кадра (за школовање, пријем у службу, унапређење итд.) и мерење успеха у раду старешина. Где год је могуће, нова решења треба заснивати на егзактним проценама. Само тако се могу створити претпоставке за остварење онога што је предвиђено и унапред замишљено и регулисано.

Успешно кадрована подразумева дефинисана основна кадровска опредељења, а у оквиру њих прецизирана кључна начела која се односе на регулисање статуса кадра. Све то треба да претходи детаљној разради закона и подзаконских прописа. Када је у питању дефинисање развојног

пута и опредељења у вези с развојем кадра, неопходно је да се прво утврде неке полазне одреднице. Због тога је неопходно да се официри поделе по групама, зависно од тога како ће се водити у службу и до којег нивоа, а самим тим и школовати и унапређивати. У оквиру тако постављених група треба утврдити подгрупе старешина које ће се различито водити према дужностима. На тај начин би се ближе груписале сличне дужности, што би био оквир за усмерено вођење кадра. За сваку вишу дужност требало би утврдити развојни пут који би официр морао да прође да би постао кандидат за постављење на одређено формацијско место. У вези с тим је и питање одговарајућег структурирања формацијских места и утврђивања дужности по нивоима командовања, јер се тако директно опредељује однос између виших и нижих чинова и даје оквир за могуће свођење бројног стања кадра према чиновима и будућем развоју. Зато је важно да се обезбеди одговарајући бројни и структурни однос потреба и на основу тога, одреди дужина ношења чинова и задржавања на дужности.

Развој доноси нове послове и нове специјалности за које су потребни врхунски обучени стручњаци, који треба да буду на време планирани и припремљени. Једна од суштинских претпоставки да се то оствари јесте јасна спецификација ВЕС-ова и одређивање матичне управе за сваког старешину (према ВЕС-у). Свака тако одређена управа треба да буде обавезна да изради студију развоја и да, према виђењу развоја свога рода – службе и делатности, планира и припрема кадар. Дакле, очигледно је да треба дефинисати све образовне профиле који су потребни војсци и оредити оне које треба добијати кроз систем војног школовања. Након тога, треба разрадити занимања у оквиру сваког профила који ће се школовати у Војсци, као што је то урађено за факултете у грађанству.¹ Нешто слично је урађено у Војсци за ВТА, тако да постоји могућност поређења тих образовних профила са онима који се школују у грађанству. Упоредна анализа показује да постоји истоветност неких образовних профила у Војсци и цивилству, тако да се може поставити питање оправданости школовања кадра у ВТА за неке службе (за кадар у целини или делимично). То значи да постоји могућност обезбеђења кадра из извора који су економичнији, и то без последица по квалитет. Нешто слично треба урадити и за ВА ВЈ, где упоредо са дефинисањем образовног профила треба решити статус официра родова (дипломирани официри или дипломирани официри ратне вештине). То питање је отворено и за официре служби, где постоји дилема да ли су то дипломирани инжењери, економисти и финансисти чина официра или су то дипломирани официри инжењери, економисти и слично (није у питању игра речи, већ то питање има суштински значај за профил официра). Када се разреши питање образовних профила у ВА разјасниће се и многа питања око њиховог вођења и усавршавања у струци.

¹ У публикацији *Пронађите себе* (Просветни преглед, 1996) прецизно су наведени сви образовни профили, као и занимања која се стичу у средњим школама у Србији. За факултете у грађанству су тачно дефинисани образовни профили стручњака који се школују у тим институцијама.

На пример ако се утврди образовни профил дипломираног официра рода или дипломираног официра ратне вештине, разјасниће се и одредити начин њиховог даљег усавршавања у струци. Кроз то ће се недвосмислено доћи и до закључка да ли се такав кадар мора школовати искључиво у ВА Војске Југославије.

Из наведеног се може закључити да, пре свега, нема потребе да сви официри неког рода – службе стичу високу стручну спрему и да се воде на исти начин до највиших чинова и дужности. Сигурно је да део официрског кадра треба да се школује и оспособљава за обављање дужности нижег чина, а део изузетно способних и креативних појединаца треба водити до виших дужности. Било би добро да се кадар нижих чинова задржава у служби док је у могућности да квалитетно и успешно обавља основне и командне дужности (на пример, до 40 година старости). Најидеалније би било да након тога том кадру престане професионална војна служба уз пристојну отпремнину. Тиме би се обезбедио квалитет и омогућило подмлађивање кадра на тим основним дужностима. Наравно, то питање је повезано с реалним финансијским могућностима државе и Војске. До виших чинова треба да стижу само најбољи, тзв. каријерни официри, који би остајали у служби целокупан радни век. Што се тиче подофицира, од њих треба стварати праве занатлије, а не „мини“ офицере. То морају да буду уски специјалисти, који су оспособљени за рад на једном или на два средства или оруђа. Стечена знања им морају обезбедити да високо професионално обављају дужности а не да им преваходно омогућују даље школовање ради преласка у офицере. Наравно, то никако не значи да подофицирима треба ускратити напредовања у офицере, али то мора бити могућност само за најбоље, уз захтев да се школују у академијама (према потпуном програму за офицере).

Нова решења, свакако, условила би и промену садашњег система школовања официра. Пре свега, требало би увести двостепено школовање, као и друге форме школовања и усавршавања. Вишу стручну спрему би стицали официри скромнијих способности и мањих амбиција, а високу само најбољи појединци. У тим оквирима, уз одређене корекције и прилагођавања, организовала би се и друга школовања и оспособљавања према стварним потребама. Подофицирски кадар не треба школовати у војним школама четири године, већ преузимати из грађанства и оспособљавати кроз краћа специјалистичка школовања и курсеве.

Полазећи од јасно дефинисаних образовних профила треба анализирати постојеће изворе попуне и, на основу тога, тражити одговарајуће и сигурне изворе за добијање потребног кадра. При томе, мора се узимати у обир чињеница да је и садашњи одзив за војне школе и пријем у службу недовољан и да се новим решењима не сме ићи на даље смањивање. С друге стране, једно од опредељења јесте да све профиле кадра који се могу добити из школа у грађанству не треба школовати

у војним школама.² При томе, треба проширивати изворе за добијање кадра који су се показали као добри. Свакако, то је стипендирање студената на факултетима, будући да се на тај начин може обезбедити део попуне кадром служби. Треба подржати праксу већег и чешћег преузимања кадра из грађанства у свим чиновима који би се, након одређеног броја година проведених у служби у Војсци, враћао у предузећа и институције у грађанству. Треба задржати праксу добијања подофицира кроз једногодишње специјалистичко школовање, јер се показало да је то сигуран и економичан начин попуне. С обзиром на застој до којег је дошло у пријему лица по уговору, јасно је да треба преиспитати постојећа и тражити нека нова решења. Треба размишљати о могућности да се том кадру обезбеди већа отпремнина по престанку службе јер им се једино тако може надоместити оно што им се ускрађује (могућност добијања стана, нестабилност, и слично). Било би добро да се обнови пријем резервних официра (који немају високу стручну спрему) на школовање ради стицања више стручне спреме.

Неспорно је да у постојећим условима треба задржати гимназију, јер је то извор сигурне попуне у условима када је одзив за војне академије из грађанства недовољан. Њено гашење треба условити обезбеђењем сигурног прилива кадра из постојећих, односно из нових извора попуне. С обзиром на постојећу ситуацију, треба размишљати о томе како да се у периоду док мора постојати Војна гимназија створе услови да се обезбеди још већи број студената за војне академије.

Законска решења у области статуса кадра треба да буду заснована на прихваћеним основним опредељењима и да се уважава оцена о раду и квалитету старешина. Уз то, регулатива мора да буде крајње поједностављена, тако да се може лако тумачити и применити. Након дефинисања основних опредељења треба операционализовати подзаконска решења. Основна опредељења требало би да буду следећа:

1) свако прима плату на формацијском месту на којем тренутно ради (нема задржавања положајне групе на основу оцене и времена коришћења раније групе);

2) за лица на располагању (због немогућности да се нађе одговарајуће формацијско место) треба одредити плату у висини од 85 одсто последње примљене плате;

3) лица која имају службену оцену „одличан“ стимулисати кроз повећање плате за одређени проценат (на пример, пет одсто);

4) не ограничавати могућност постављења на формацијска места нижег чина или ниже ПГ ако је то потребно због службе;

5) за сва ванредна унапређења у миру прописати као обавезу: а) да је кандидат постављен на формацијско место вишег чина и б) да поседује потребну школску спрему;

6) омогућити да, по потреби службе, професионална војна служба може престати лицу које стекне један од услова за било коју пензију.

² Студентима на факултетима се плаћа годишње око 12.000 динара, што је седам пута мање од трошкова школовања у војној академији.

Кадровско обезбеђење, као комплексан систем, може се ваљано сагледати и целовито побољшати само уколико се посматра системски. То значи да се сваки проблем мора разматрати у систему чија је структура позната. При томе, планирање је назначено као фундаментално питање јер се преко њега могу интегрисати сви елементи у оквиру кадровског система. Претпоставка за то је да планирање буде интегрално, а то значи да се обједине процеси планирања потреба за кадром с процесом планирања развоја кадра. То омогућују решења помоћу којих се може квантификовати утицај одређених чинилаца на кадар уз унапред дефинисана кадровска опредељења (добивање, вођење и коришћење кадра) и одговарајућа законска решења. Полазећи од тога, понуђена су одређена решења или дата усмерења за тражење побољшања која треба да омогуће превазилажење постојећих проблема и задовољење захтева везаних за професионализацију и укупни развој. Суштина тих решења је прихватање стварности, која не трпи универзалност и једнообразност, већ је неопходна савремена класификација према потребама службе. Решења која се нуде треба да афирмишу став да статус кадра треба да зависи од потреба службе, рада, резултата рада и укупних квалитета. Све то упућује на закључак о неопходности да се кадровски систем целовито истражи при чему унапређење не треба тражити само у побољшању постојећих већ и у увођењу нових решења.

Литература:

1. Ј. Брекић, *Развој кадрова и кадровске функције*, Загреб, 1977.
2. Ј. Брекић, *Увод у кадровологију*, „Светозар Марковић“, Београд, 1983.
3. С. Ђамиловић, *Послови и организација кадровске функције*, „Привредна штампа“, Београд, 1982.

Могући облици неоружаног угрожавања Савезне Републике Југославије

УДК 327.8(497.1)

„Оно што је стварно важно јесте име које
успеш да наденеш чињеницама, а не чиње-
нице саме.“

(Коенов закон)

Александар Савић, пуковник

Вероватно је излишна запитаност да ли СР Југославија убудуће може бити изложена (само) неоружаној или (само) оружаног агресији. Неоружана агресија увек претходи оружаног агресији и њен је нераздвојни пратилац. Неоружана агресија према СРЈ је већ на делу, њен континуитет није споран, само се интензитет и модалитети притисака, према ситуацији и потребама моћника – агресора мењају. Последице таквог деловања су разорне: тзв. бела куга, „одлив мозга“ и сличне негативне појаве и тенденције, систематски и дугорочно, без убијања, утичу на квантитет и квалитет демографског потенцијала СРЈ, а сиромашење земље, низак друштвени производ и технолошко заостајање, и без оружаних сукоба и разарања, слабе њене одбрамбене потенцијале.

У чланку су обрађени неки облици неоружаног угрожавања безбедности СРЈ: 1) Обавештајно-субверзивно деловање; 2) Психолошко-пропагандно обликовање јавног мњења; 3) Политички притисци – интернационализација унутрашњих питања и „превентивна“ дипломатија, и 4) Економске санкције. Указано је да се обрадом само тих облика не могу обухватити сви аспекти и чињенице који су неопходни за потпуно дефинисање целине и садржаја појаве неоружаног угрожавања СРЈ, али се у оквиру (и на основу) њих на довољно поуздан начин може говорити о појави неоружане агресије на СРЈ и потреби за организовањем ефикасне одбране.

Савремени међународни односи („најновији нови светски поредак“), њихова основна својства и последице које производе, предмет су бројних и различитих теоријско-научних елаборација и политичко-практичних схватања и понашања. Ипак, извесно је да, посматрано из перспективе малих држава, постоји мање-више јединствено становиште да се на међународној сцени све више обликује модификовани систем потчињавања применом разноврсних облика неоружане агресије и „легаллизованог“ међународног интервенционизма.

Политичка, економска и војна ситуација у СРЈ и њеном окружењу указује на чињеницу да се о облицима неоружаног угрожавања СРЈ може говорити и као актуелним и реалним, а не само као о могућим. Јер, СРЈ је већ дуже време изложена агресији по моделу сукоба ниског интензитета, и према њој су примењени скоро сви облици силе и притисака. Кризом (изазваном) на Косову и Метохији отпочео је „нови круг“ притисака и уцена тзв. међународне заједнице.

Циљ тих притисака, иза којих, без обзира на формалног носиоца, стоји најмоћнија сила савременог света¹ и њен интерес, јесте „инсталирање послушне власти“ у СРЈ, и даље уситњавање и мрвљење њеног простора, одвајањем Србије и Црне Горе и територијалним сакаћењем Србије.

Комплекс облика неоружаног угрожавања СРЈ је вишезначан и подразумева различите сфере деловања: политичко-дипломатску, економску, психолошко-пропагандну, информативну, културолошку, обавештајну, субверзивну, психотронску, војну и др. Ти се притисци, као вишеслојни и координирани, примењују у различитим областима друштвеног живота. Пример санкција које су УН својевремено завеле према СРЈ о томе јасно говори: то је био комплекс мера примарно политичке и економске природе, који је своје реперкусије имао и на људске делатности, као што су наука, култура и спорт, и које би етички посматрано, морале бити изван визуре и домаћаја таквих мера.

Из теоријских, али и практичних методолошких разлога, у оквиру овог текста, посебно ће бити анализирани само неки од облика неоружаног угрожавања СР Југославије. Треба, наравно, имати у виду да се обрадом одабраних облика не могу обухватити сви елементи и чињенице који су неопходни за потпуно дефинисање целине и садржаја појаве неоружаног угрожавања СРЈ, али се у оквиру (и на основу) њих на довољно поуздан начин може говорити о појави неоружане агресије на СРЈ и потреби за организовање ефикасне одбране.

Обавештајно-субверзивно деловање

Спровођење обавештајне делатности се *de facto* сматра легитимним одбрамбеним правом државе, које је, на посредан начин, дозвољено и Повељом УН у делу који се односи на рат, одбрану и безбедност држава. Међутим, поједине државе ову могућност користе да, под привидом сопствене одбране, а стварно ради остварења својих хегемонистичких интереса, агресивно обавештајно-субверзивно делују према другим државама у свом окружењу или широм света. У том смислу, обавештајне службе се сматрају главним снагама за „извођење специјалних и тајних политичких операција“. Типичан пример за то је реализација стратегије сукоба ниског интензитета САД.

¹ О тајним и полутајним организацијама као стварним центрима моћи који „из сенке“ управљају светским пословима детаљније видети: Смиља Аврамов, *Трилатерална комисија*, Идиј, Ветерник, 1998.

Угрожавање СРЈ различитим облицима неоружане агресије реализује се непрестано, од момента њеног стварања до данас и нема индикатора да ће та тиха, подривачка делатност у догледно време престати. Напротив, треба очекивати да ће се те активности наставити, а, као и до сада, обавештајно-субверзивно деловање ће бити *spiritus movens* свих таквих настојања. Јер, уопште посматрано, „правовремено прибављање државном руководству земље – интервента података о земљи – жртви... незамисливо је без ваљане обавештајне делатности, а њен врхунац је предвиђање развоја догађаја у земљи – жртви, посебно управљање тим догађајима према политици властите земље“.²

Обавештајна делатност обухвата низ послова: планирање, прикупљање, проверавање, обраду и достављање обавештајних података на коришћење.³ То је непрекидан и свеобухватан процес, са израженим тежиштем и приоритетима. Чини га комплекс планских и организованих мера и активности које предузимају обавештајне службе и други носиоци ради стварања увида у стање, могућности и намере објеката обавештајног интересовања (државе, њихове оружане снаге, други одбрамбени потенцијали и др.), коришћења прибављених података за унапређење сопствене ефикасности и за припрему и извођење „неконвенционалних дејстава“ и „специјалних операција“, односно, у конкретном случају, за успешније планирање и спровођење осталих облика и садржаја неоружаног (и евентуално, оружаног) угрожавања СРЈ. У складу са тим претпоставкама „обавештајна делатност се не може посматрати одвојено од политике, она треба да омогући влади да према противнику води спољну политику на граници између дипломатских оквира и отворене интервенције“.⁴

Субверзија, односно субверзивно деловање, у самој је природи обавештајне делатности. У појму „субверзија“⁵ садржан је и циљ обавештајног деловања према СРЈ, који се, логично, дедукује из општер циља неоружане агресије, а увек усклађује са реалним могућностима и могућим методама обавештајног рада. Субверзивну делатност „синхронизовано предузимају обавештајно-безбедносне организације... и други носиоци једне државе против друге државе, покрета или властите државе. То се постиже на разне начине: пружањем савета и услуга, слањем агената, тајним финансирањем појединих субјеката, ширењем лажних вести, извођењем терористичких акција, компромитовањем значајних личности, итд.“⁶

² Милан Мијалковски, *Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима*, Војно дело бр. 4–5/95, Београд, стр. 76.

³ Специфичан прилаз обавештајном „радном циклусу“ види у: Милан В. Петковић, *Тајни ратници*, Тетра ГМ, Београд, 1996. године, стр. 21–22.

⁴ Исто, стр. 79.

⁵ Субверзија (фр.) јесте организована подривачка делатност из иностранства против политичког и друштвеног уређења неке државе и њених политичких, друштвених, економских или правних установа. Забрањена је правилима међународног права (*Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981. године, стр. 594).

⁶ Милан Мијалковски, исто, стр. 77.

Главни носиоци обавештајне делатности против СРЈ су обавештајне службе држава које у окружењу и на територији СРЈ имају своје интересе, а сматрају се довољно моћним да те интересе и реализују. Обавештајне службе ⁷ тих земаља су бројне, са развијеном агентурном мрежом и јаким аналитичким тимовима. По правилу, располажу великим финансијским средствима и одговарајућом техничко-технолошком и информатичком подршком.⁸ У обавештајној делатности учествују, или је чак непосредно организују, дипломатски и војно-конзуларни представници, а рат на просторима претходне Југославије је показао да су припадници страних обавештајних служби били укључени и у састав разних међународних и хуманитарних организација. Не треба сумњати да је оспособљеност за обавештајни рад један од битних критеријума при избору чланова таквих организација, а, сасвим извесно, и при избору чланова Верификационе мисије ОЕБС на Косову и Метохији, тај критеријум није изостао.

Прикупљање, односно прибављање података, као кључни део комплекса обавештајних послова, начелно се реализује следећим методама: легалним (метод без ризика) и илегалним (ризици метод). Избор метода је у непосредној вези са односом према земљи – жртви, а у оквиру ње са карактером и могућношћу приступа конкретном објекту обавештајног интересовања. Легалним се сматра метод анализе садржаја отворених информација, метод опсервације (осматрањем из ваздушног простора и прислушкивањем) може се сматрати делом легалним, а делом илегалним – нискоризичним, а илегални – ризични метод је прибављање обавештајних информација путем агентуре.⁹

Удео легалних метода у обавештајном деловању према СРЈ није занемарљив, а њихова примена олакшана је чињеницом да због своје међународноправне заснованости представља уобичајени начин „комуницирања“ међу земљама. Овај метод се, иначе, тежишно заснива на претпоставци о недовољној безбедносној дисциплини релевантних политичких и других представника земље која се обавештајно истражује, праћењу јавних публикација, телевизијских и радио-емисија и мукотрпном слагању у мозаик различитих парцијалних, на први поглед не нарочито битних, информација о објекту обавештајног интересовања.

Прибављање података о СРЈ осматрањем из ваздушног простора (коришћењем посебно опремљених авиона, хеликоптера и беспилотних летелица) и путем сателита интензивно се спроводи још од почетка југословенске кризе. Актуелном осматрачком мисијом изнад Косова и Метохије (операција „Орлово око“), која је званично уведена ради

⁷ Обавештајна служба је специфична организација државе, која има задатак да прикупља, изучава, обрађује и користи обавештајне податке о другим државама, и да реализује друге делатности субверзивне (подривачке) природе. (Према дефиницији у: *Војна енциклопедија*, друго издање, ВИЗ, Београд, 1975. година, књига 6, стр. 215).

⁸ Детаљно види: Милан В. Петковић, *исто*, стр. 16–17.

⁹ Аутори различито виде удео информација обавештајног карактера добијених илегалним, најним методом у односу на укупну масу информација: обично 20 до 30 одсто.

контроле поштовања Резолуције 1199 СБ УН, ови послови су само интензивирани и, у извесној мери, легализовани. Слично је и са прислушкивањем радио, радио-релејних, телефонских и других веза, с тим што се, у овом случају, дисциплинованим коришћењем веза могу битно осујетити намере носилаца обавештајне делатности према нашој земљи.

Познато је да обавештајне службе настоје да се инфилтрирају у највише органе државне власти, релевантних политичких странака, у научне и културне институције, у средства информисања (нарочито телевизију, радио, штампу),¹⁰ а у деликатније послове спадају настојања да се продре у војну и обавештајну структуру.¹¹ Тако конципираном делатношћу обавештајне службе настоје да искористе своје легалне државне и друге политичке органе и организације, економске, трговинске, научно-образовне и културне установе и институције како би, „у процесима сарадње“, прикупиле податке из свих сфера живота, а посебно оне које су значајне за процену политичког расположења и социјалног стања преовлађујуће масе становништва или одређених „циљних група“ у земљи и за процену њене политичке, економске и војне стабилности и моћи. У тим процесима, у којима није јасно уочљива разлика између легалног и илегалног, настоје да створе основу за реализацију једног врло значајног аспекта илегалног обавештајног рада – стварање агентуре, посебно у органима и институцијама СРЈ, посредством које покушавају да утичу или чак и усмеравају збивања у СР Југославији. Две чињенице су пресудне за агентурну делатност: прво, да се ни најсавременијом техником која се користи за прибављање података „не могу открити воља, намере и планови“ противника и, друго, извођење евентуалних „специјалних операција“ на територији земље – жртве није могуће без ослонаца на сараднике у њој самој.

Процес стварања агентуре и јачање њених позиција у земљи – жртви захтева плански, упоран и високопрофесионалан рад. Извршни органи страних обавештајних служби (обавештајни центри, потцентри, пунктови и самостални оперативци) проналазе, врбују и припремају поједине грађане СРЈ за обавештајни рад против сопствене земље. Придобивају се на основу политичког или верског убеђења, националне припадности, затим уценама и новцем, који је или примарни или секундарни мотив (пратилац) ангажовања.

¹⁰ Када су потпредседници Владе Србије јавности представили документ ЦИА о планираној финансијској подршци појединим политичким странкама и средствима јавног информисања у Србији, део „наше“ јавности није полемисао са истинитошћу тих навода, није упутио ни реч протеста против мешања САД у унутрашње ствари наше земље већ је инсистирао на томе да тај докуменат није тајна, него да је јавно публикован!

¹¹ Чињеница је да је у време распада претходне Југославије обавештајним службама „заинтересованих“ страних држава тај продор био знатно олакшан објективно вишенационалном структуром државног и војног апарата. У последње време, због бојкота сопствене државе, број припадника националних мањина, нарочито Шингара и муслимана, у државним службама, Војсци Југославије и МУП, драстично је смањен, што „менторима“ сепаратиста знатно отежава обавештајни продор.

Зависно од циљева земље – интервента, дефинисаног начина и задатог времена за његово остварење, настоји се оформити агентура од грађана различите социјалне и образовне структуре и из различитих области друштвеног живота. При томе је основни циљ створити „агентуру од утицаја“. „Агенти од утицаја“ су, по правилу, личности из политичког, економског или културног естаблишмента, а њихови задаци су да, зависно од личне позиције и околности, делују деструктивно у врло важним областима друштвеног и политичког живота: при јавним расправама о важним друштвеним и државним питањима, при заузимању битних политичких ставова, при доношењу системских решења, законске и подзаконске регулативе и сл.

У новије време спорадично се јавља један нови појам за стару појаву. Наиме, тзв. „корисни идиоти“ се не би могли сврстати у класичну агентуру, а сами су, најчешће, далеко и од помисли да раде послове за „страног наручиоца“. Међутим, овде се ради о још једном од суптилних начина „избора“ кадра који се, у одређеним околностима и фазама, припрема за „самостално деловање“. Будућем „свом човеку“ намећу се сопствени ставови и мишљења, тако да их он доживљава као своје и настоји му се обезбедити позиција за наступ и промовисање „сопствених“ идеја.

Носиоци обавештајне делатности против СРЈ врбују и друге агенте за прикупљање података, психолошко-пропагандно деловање, извршење саботажа и терористичких аката. Овакав „спектар“ делатности проистиче из самог карактера обавештајних служби, наглашава субверзивни карактер обавештајног деловања и његову тесну повезаност са другим облицима неоружаног (и оружаног) угрожавања, пре свега у сфери политичких притисака, информативног рата и психолошко-пропагандног деловања.

Актуелна ситуација на Косову и Метохији потврђује те ставове. Финансијска помоћ, наоружавање, обука и војно организовање шиптарских сепаратиста теку под будним надзором западних и других обавештајних служби.¹² На северу Албаније, у рејонима градова Кукс и Бајрам Цури, налазе се терористичке базе у којима се, под надзором страних војних инструктора, обучава више хиљада терориста. Покушаји продора терориста из тих база на Косово и Метохију (Војска Југославије успешно је спречила најмасовније покушаје: 24. априла, 16/17. јула и 14. децембра 1998. године), који се могу третирати само као агресија на СРЈ са територије Албаније, не наилазе на осуду светске јавности. Чак, организације колективне и регионалне безбедности и најмоћније државе Запада не упућују ни реч озбиљнијег прекора Албанији. Те и сличне систематски спровођене субверзивне делатности усмерене су на стварање ситуације која се светској јавности може приказати као „праведна борба за опстанак и људска права“, давање сепаратистичкој,

¹² У Координационо-верификационом центру операције „Орлово око“ („Eagle Eye“) у Куманову, налази се око 140 обавештајних стручњака из САД и земаља западне Европе.

тив. ОВК, статуса „стране у сукобу“, подизање интензитета конфликта до нивоа стања „које СРЈ не може контролисати“, наметање политичког („мировног“) споразума и, наравно, довођење снага НАТО на Косово и Метохију као „гаранта споразума и очувања мира“. При томе се подразумева да би НАТО настојао да „чистих руку“, без испалењеног метка, практично окупира део суверене територије СРЈ.

У складу са таквим опредељењима и актуелна обавештајна операција према СРЈ, у низу „нератних операција“, представљала је први корак и пратилац је свих даљих облика неоружаног и оружаног угрожавања СРЈ. Обавештајна операција планира се детаљно, уз учешће највишег државног и војног руководства земље – интервента, а реализује усклађеним активностима цивилних и војних обавештајних служби. Разрађује се на основу обавештајних студија,¹³ у којима „се непрекидно ажурирају подаци о готово свим сферама државе и друштва – политици, економији, војсци, науци, култури, историји, обичајима, те досијеи о најзначајнијим државним, војним и партијским личностима“.¹⁴

Сматра се да према СРЈ у овом тренутку обавештајно-субверзивно делују обавештајне службе тридесетак држава,¹⁵ а ниво њихове активности, односно агресивности, зависи од развоја ситуације, пре свега на унутрашњем плану. У новије време се све чешће крши основни принцип обавештајног рада, који подразумева да обавештајна служба објективно информира доносиоца одлуке о објекту истраживања. Наиме, поједине обавештајне службе су „државе у држави“, отуђени центри моћи, који усмеравају акције своје владе,¹⁶ или је од надлежних обавештајној служби наложено какав „извештај“ се очекује, што има посебан значај уколико се на основу њега доноси став релевантне организације колективне или регионалне безбедности.¹⁷

У сваком случају, посматрано са аспекта ових чињеница, перспективе за мале земље нису повољне. Али, у свету у коме је интерес и политички прагматизам толико доминантан над правдом и правом, другачије тенденције тешко се могу очекивати. Ослањање само на праведност и принципе међународног права неће бити адекватан одбрамбени одговор. Извесно је да ни ефикасно контраобавештајно деловање, само по себи, иако неопходно, неће моћи да отклони све опасности које

¹³ Обавештајне службе земље (земаља) – интервента воде их за сваки регион света и за сваку земљу појединачно.

¹⁴ Детаљно види: Коста Догу, *Операције новог светског поретка – маскирање правих намера*, Војска бр. 302, Београд, стр. 36.

¹⁵ Обавештајне службе се најчешће ангажују за потребе своје државе, али и за потребе наднационалних организација, као што је нпр. НАТО, који често усклађује њихове напоре и, на тај начин, битно повећава могућности обавештајног продора.

¹⁶ ЦИА је више пута помињана у контексту „операција које су биле изван контроле“ државне администрације САД.

¹⁷ Рад и извештаји Инспекције УН (под непосредном контролом САД) за истраживање и контролу недозвољеног наоружања Ирака, креирање „догађаја“ и извештаја о кризи на простору претходне Југославије и актуелни „извештаји“ Верификационе мисије ОЕБС на Косову и Метохији чита су илустрација оваквих настојања.

из таквог угрожавања проистичу. Спремност свих државних и друштвених структура за свестрано супротстављање овако перфидним и безочним начинима угрожавања безбедности неопходност је времена у којем живимо и услов опстанка државе.

Психолошко-пропагандно обликовање јавног миљења

Савремена теорија и пракса ратовања (ратне вештине) више се не може замислити без разматрања активности усмерених на психу човека – појединца, етничких група и људских заједница, најчешће у оквиру прецизно одређене државе – објекта дејства. Те активности се, зависно од преовлађујућих начина деловања, третирају као психолошки рат,¹⁸ психолошко-пропагандна дејства, психолошке операције, психотронске операције, информативно деловање или информативни рат, или неокортикални рат и др.

С обзиром на циљ деловања – дејстава, психолошки рат је, очито, општи амбијент у којем се наведене активности (дејства, операције, рат) дешавају. Јер, психолошки рат представља скуп организованих мера и поступака које једна или више држава предузимају према становништву и оружаним снагама друге земље, како би утицале на свест, мишљење, схватање, осећања и понашање људи у миру и рату и тиме допринеле реализовању политичких, војних и других циљева.¹⁹

Уобичајена синтаagma „психолошко-пропагандна дејства“ вероватно је утемељена како би се истовремено исказала тесна повезаност психолошких дејстава као целине и пропаганде као једног од кључних метода, односно дела таквих дејстава – ратовања. Пропаганда²⁰ је, дакле, део психолошког рата, а психолошки рат је саставни део сваког ратовања. Из тога логично следи да је пропаганда, односно психолошко-пропагандна делатност, неминовни и све значајнији пратилац ратовања у свим његовим димензијама.

Пропаганда (лат. propaganda – ширење утицаја) јесте организована делатност у ширењу идеолошких, политичких, научних привредних, религиозних и других идеја, мишљења, знања и ставова.²¹ То је систематизован покушај манипулисања људским веровањима, ставовима, или акцијама, који се, применом различитих средстава, планира и усмерава тако да искористи неке од основних психолошких чинилаца који

¹⁸ Непрецизно је преведена синтаagma „psychological warfare“ – психологијско ратовање, као „психолошки рат“. У овом тексту биће ипак коришћен уобичајени појам – „психолошки рат“.

¹⁹ Према: *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981. године, стр. 478. У америчким војним приручницима, на пример, психолошки рат је дефинисан као „планско коришћење пропаганде“ и „експлоатација других активности“.

²⁰ Пропаганда је добила име по имену организације „Congregatio de Propaganda Fide“, коју су основали римски католички кардинали 1622. године ради мисионарског рада (пропагирања католичанства) широм света. Екстремни облици такве пропаганде познати су као „језуитизам“. Мало је познато, међутим, да је стара Атина водила панхеленску пропаганду, коришћењем, за своје противнике, термина „варварин“, супротно термину „Хелен“.

²¹ *Војни лексикон*, исто, стр. 456.

одређују понашање људи у различитим ситуацијама: перцепцију (опажање), мотивацију (или жеље, аспирације), стрес (фрустрација, конфликт, притисак) и ставове.²² У амбијенту психолошког рата битне карактеристике пропаганде су њена агресивност и деструктивност.

Генерално посматрано, психолошко-пропагандна дејства усмерена су ка постизању политичког циља. Она често имају обележја грубог мешања у унутрашњу политику земље – објекта дејства, а њихов садржај или нераздвојни пратилац су обмањивања, дезинформације, шпијунажа, тероризам, економски притисци, демонстрација силе, разне парасихолошке активности, злоупотребе средстава јавног информисања и др. Психолошко-пропагандна дејства се, у оквиру стратегије сукоба ниског интензитета (или специјалног рата), сматрају релативно самосталним обликом дејстава, али, истовремено, „све остале активности специјалног рата садрже и намеру изазивања одређених психолошко-пропагандних ефеката“.²³ Обично се реализују у оквиру психолошке операције која подразумева планску и организовану активност пропаганде и психолошких акција у миру и рату, усмерену ка спољном непријатељу, пријатељима и сопственој јавности, како би се утицало на ставове и понашања ради постизања националних политичких и војних циљева.²⁴ За реализацију психолошке операције одговорни су стручни органи владе земље – интервента, а најчешће министарства одбране, иностраних послова и информисања. У непосредној реализацији учествују владине организације, владине агенције за информативне делатности (нпр. у САД – чувена USIA), различите друге институције, као што су тзв. „невладине организације“, затим агенције, тзв. „слободни медији“, верске секте и други, мање или више, специјализовани органи, организације и појединци.²⁵ При томе се користе различите методе помоћу којих се испољава утицај на емоције, ставове, систем вредности аудиторјума, намеће сопствени систем вредности и утиче на modele понашања аудиторјума.

Јавно мњење обликује се различитим притисцима у различитим сферама: политичкој, идеолошкој, националној, етничкој, верској, економској, војној, културној, спортској и др. Увек је интересно оријентисано, а његови носиоци настоје да при томе искористе моћну медијску машинерију, којом, по правилу, располажу. Психолошко-пропагандне

²² Интересантно је да наша земља и народ трпе притиске, овако разрађене и усмерене, већ годинама, а остаје утисак да се у јавности СРЈ сматра да је неморално да она примењује такве мере, чак и према носиоцима њеног угрожавања. Објашњење за то, ако је ова теза тачна, можда се налази у специфичном карактеру православаља.

²³ Д. Вилић, Б. Тодоровић, *Разбијање Југославије 1990–1992*. ДИК Књижевне новине, Београд, 1995, стр. 165.

²⁴ *Приручник КоВ САД, FM 33-1* из 1987. године („Психолошке операције“).

²⁵ Шпигарске сепаратистичке политичке партије су ангажовале, по угледу на Хрватску и муслиманско руководство БиХ, специјализовану (америчку) агенцију за односе са јавношћу „Рудер Фин“. Значајну помоћ у медијској промоцији њихових интереса пружа им удружење Албанаца и Американаца албанског порекла NAAC – National Albanian-American Council (према П. Кнежевић, *Оркестрирана кампања*, Војска, бр. 342).

кампање, вођене путем медија, имају пресудну улогу у препарирању светског јавног мњења. Успешност утицаја, пак, непосредно зависи од чинилаца који обликују односе у међународном комуницирању: од моћи, у кључним облицима њеног испољавања, поседовања снажних медијских предузећа и технолошке опремљености која омогућава пренос порука широм светског комуникацијског простора. Логична последица тога су тзв. регулативна моћ и моћ утицаја на прихватање „сарадње“ испод државног нивоа,²⁶ које даље повећавају успешност утицаја и смањују мисаони, психолошки и практично-делатни простор за пружање делотворног отпора. У тим оквирима, психолошко-пропагандно обликовање јавног мњења се, најчешће, реализује различитим „доктринама манипулације“, помоћу којих се настоји да се створи тачно одређена представа о неком питању – проблему: у јавности земље жртве, у сопственој јавности и јавности савезника, као и у неутралној светској јавности.²⁷ Овакав „образац“ се примењује и у актуелним настојањима светских центара моћи да питање унутрашњег устројства СРЈ и, посебно, Косова и Метохије „реше“ у складу са својим интересима.

Према СРЈ се већ дуже време и континуално, с обзиром на циљеве креатора новог светског поретка, предузимају комплексна психолошко-пропагандна дејства.²⁸ При томе се настоји искористити лоша економско-социјална ситуација (изазвана и њиховим деловањем) и нестабилно унутрашњеполитичко стање, да би се у јавности СРЈ створио отпор према власти, представа о њеној неспособности да решава питања вођења земље и њеној корумпираности. Наглашава се одговорност власти Србије и СРЈ поводом акција њихових легитимних органа према терористичко-сецесионистичким снагама на Косову и Метохији, подржавају се „реформске“ снаге у земљи и подстиче политички сукоб на релацији Београд – Подгорица, актуелне власти Србије и СРЈ се оптужују за ауторитарност и државну репресију, за доношење закона којима се „гуши аутономија универзитета и слобода медија“, сугерише се грађанству да је „некооперативна позиција званичног Београда“

²⁶ Према М. Радојковићу, у: М. Милутиновић, *Пропаганда у протеклом рату*, излагање на стручној расправи „Психолошко-пропагандни рат“, ЦВШ ВЈ, Београд, 1998. стр. 93.

²⁷ Нови системи медија стварају паралелну слику, „фиктивни свет“, на који јавно мњење и владе држава реагују као да је стваран. Наравно, не одустаје се ни од „класичних“ средстава, тако да се на простору СРЈ примењују: непосредна комуникација, лична и групна, у различитим подручјима и различитим облицима људског интересовања: од слободног дијалога, вица и гласине, преко других неформалних и формалних контаката, до верских секти, астролога, хипнозе и црне магије (човек се користи као средство – преносилац пропагандног садржаја); писани материјали: од поштанске марке, летка и плаката, преко јавних публикација до књижевности и науке; радио и телевизија и с њима компатибилна, аудио-визуелна средства; различити културни садржаји (музика, филм, слике, скулптуре, итд.); пословне и друге комуникације; „Интернет“ и друге сличне мреже великих информативних кућа и др.

²⁸ Њени штетни ефекти данас су најуочљивији у развоју кризе на Косову и Метохији. О томе детаљно: Милан В. Петковић, *Психолошко-пропагандна агресија на СРЈ – Овладавање људским душама*, Војска од 2. 4. 1998. године, стр. 8–9.

основни кривац за пад животног стандарда и опште нестабилно стање у земљи. Настоји се да се становништво доведе у ситуацију да „сумња у све и свакога“, да изражава неповерење и пружа пасиван отпор свом државном руководству, да се покрене на демонстрације, штрајкове, изражавање грађанске непослушности, да одбија извршавање својих обавеза у одбрани земље, итд. Истовремено се спроводи систематско застрашивање, уз настојање да се становништво демотивише за одбрану. Ради тога се акције усмеравају ка деморалисању становништва, ка сламању његове воље за борбом или отпором и, према потреби, ка предочавању погодности „пожељног“ одређивања према неком, најчешће политичком, питању или проблему, а магловитим обећањима и реализацијом политике „штапа или шаргарепе“ настоји се изазвати расцеп и хаос у свим сферама друштвеног живота у СР Југославији. При томе се води брига о ефектима дејстава таквих порука на сопствену јавност и јавност савезника.

У сопственој јавности и јавности савезника ствара се одбојност према СРЈ, посебно према српском народу у Србији,²⁹ манипулише се информацијама о „стању људских и етничких права“ у СРЈ, о стварном карактеру захтева шиптарских политичких партија и њихове продужене руке – терористичке организације на Косову и Метохији, избегава се јасна осуда терористичких акција тзв. ОВК која своје уточиште налази у знатном делу популације косметских Шиптара, оптужује се српска власт „за прекомерну употребу силе“ и, по угледу на начин решавања кризе у бившој БиХ, систематски се реализује „процес стварања оправданих аргумената“ за евентуалну употребу силе у решавању кризе на Косову и Метохији. Све ове поруке почивају на, у сопственој јавности, дуготрајно ствараној представи, о властитој ексклузивности, посебности, „безгрешности“ у међународним односима и оправданости и супремацији свог националног интереса.

Ка неутралној светској јавности шаљу се пропагандне поруке истог карактера као и сопственој јавности, а истовремено се, на погодан начин, упозоравају владе неутралних земаља да, уколико то буде потребно, при доношењу одлука у међународним организацијама, у односу на предложена решења у вези са СРЈ, заузму „конструктиван“, односно кооперативан став.

Процес дискредитације СРЈ тече паралелно на сва три поменута колосека. Заједничке карактеристике поступака који се при томе примењују су: „а) оптужба за недела (злочин); б) хиперболична инфла-

²⁹ У операцијама управљања кризама посебно место заузима метод стварања „нових људских подврста“ – псеудоспецијација. То је оружје психолошког ратовања усмерено ка „искривљавању слике субјекта – појединца или групе/нације пред одабраним аудиторijумом, тако да се субјекат види као мање људска особа или раса, мање вредна људских права, љубазности, схватања или третмана. Ово се предузима ради изолације појединца – групе – нације, чиме се омогућава реализација циљева операције... Очит пример псеудоспецијације јесте претходна Југославија, где су Срби, посебно из БиХ, приказани као геноцидан и неурачуњив народ“ (Драган Ђукић, *Снаге САД за специјалне операције*, Друга управа ГШ ВЈ, Београд, 1996. године, стр. 7).

ција улога (глорификација властите и минимизација противникове улоге); с) дехуманизација противника; d) поларизација: 'ако није са нама, противник је'; е) позив на бојну (међународну) казну, и f) дискредитација (метапропаганда) противникове пропаганде".³⁰ Сваки од ових „кључева ума“ користи масовне медије „како би усталасали масовне емоције у масовним друштвима“.³¹ При томе, „замагљивање ситуације“ и неистина се институционализују и уграђују у одговарајуће доктрине и званична правила понашања.³²

Суптилније психолошко-пропагандно деловање у сфери обликовања, односно својеврсног „препарирања“ јавног мњења СРЈ или његовог дела („циљне групе“), реализује се мање агресивним методама, које се не спроводе кампањски, систематичне су и дуже трају. Једна од темељних претпоставки за овакво деловање је монопол у сфери информација који поседују моћне и богате земље Запада.³³ Последице таквог деловања, које је усмерено на придобијање јавности СРЈ и поремећај система вредности, посебно у културолошкој, идеолошкој и образовној сфери, могу бити погубне. Овде је пресудан утицај „независних медија“, разних агенција, фундаменталистичких цркви и верских секти. Зависно од профила носиоца, основни задаци таквог деловања су: одустајање угрожених народа од сопствених аутентичних вредности и прихватање туђих (нпр. амерички начин живота, вредности западне демократије), негирање властитих културних и цивилизацијских достигнућа, потцењивање традиција, посебно културе и традиције и прихватање култа и идеологије материјалног благостања. Деловањем верских секти настоји се психички дезорганизовати што већи број младих људи.³⁴

Под утицајем америчких комерцијалних филмова (али и због немања рационалних одговора на кризу у којој живимо) знатан број младих људи покушава да формира сопствени паралелни, криминалом оивичени „свет“. Традиционалне моралне норме су под снажним ударом западне пропаганде и њиховог начина живота (негативном моралном тренду доприноси лоша економско-социјална ситуација и присиљеност знатног броја људи да се, ради обезбеђења средстава за живот, бави пословима који су на граници дозвољеног). На удару су и тако суптилне

³⁰ Божидар Форца, *Стратегија моћника у новом светском поретку – Инверзија ума и разума*, Војска од 4. 12. 1997. године, стр. 10–11.

³¹ Алвин и Хајди Тофлер, *Рат и антират*, Пандеа, 1998, стр. 195–197.

³² У „Протоколима сионских мудраца“ пише: „Да би се јавно мњење дохватило у руке, треба га довести у недоумицу изношењем са разних страна толико противречних мишљења, све дотле док се Гоји не изгубе у том лавиринту“, што се подудара са америчким доктринарним ставом да се „команданти морају сналазити у условима конфузије и нереда, а да их истовремено морају стварати“ (према: Светозар Радишић, *Неокортикални и тотални рат*, Школа националне одбране, Београд, 1998).

³³ Тиме се онемогућава равноправна размена културних и духовних вредности, а према мањим и сиромашнијим земљама ствара се једносмерна комуникација. Детаљно види: Војислав Мићовић, *Специјални рат и нови светски поредак*, „Дечје новине“, Г. Милановац, 1994. стр. 89–90.

³⁴ Сматра се да у овом тренутку на територији СРЈ делује око 60 различитих верских секти.

категорије унутрашњих кретања и развоја, као што су природни прираштај становништва и посебно, интегритет, статус и ауторитет породице као ембриона људске заједнице, што пресудно утиче на формирање младих људи. Све то, кумулативно, утиче на промену сопственог и прихватање туђих система вредности.

Очекивана резултанта овог комплекса делатности јесте да ментална матрица моћника освоји ум и разум преовлађујућег дела јавности СР Југославије.³⁵ Са становишта одбране посебно је значајно и опасно настојање да се увећају трвења и несагласности између различитих националних, етничких, верских, друштвених, политичких и других формалних и неформалних група у СР Југославији. Ово подручје деловања је и иначе једно од примарних у психолошко-пропагандној делатности, а о његовој ефикасности довољно илустративно говори пример разарања претходне Југославије и актуелна ситуација на Косову и Метохији.

Савремено доба и „ера информатике“ пружили су креаторима новог светског поретка неслућене могућности, а њихови планери користе резултате многих научних области и посебних дисциплина у креирању облика психолошких притисака и пропаганде. Свет је постао „глобално село“ и више нема начина да се физички заштити простор појединих држава од утицаја информација „са стране“.³⁶ Процеси глобализације, који су на сцени, не дозвољавају никоме да се, затворен у свој простор, дистанцира од утицаја окружења. Међутим, утицаји окружења који се не спроводе природном флукуацијом људи, идеја и добара, већ се, због користи земље – интервента, намећу неистинама, полуистинама, манипулацијама и сваковрсним притисцима, налажу, ради очувања слободе људи и државног суверенитета, адекватан одбрамбени одговор целокупног друштва. Питање одбране од деструктивне психолошко-пропагандне делатности³⁷ једно је од кључних одбрамбених питања, не само у актуелном, и иначе за СРЈ тешком времену, већ је то и питање могућности одржања одбрамбене воље, пре свега младих људи, као кључног одбрамбеног ресурса земље у будућности. То је, дакле, дугорочно, стратегијско питање, којим се у различитим облицима морају бавити органи, организације и институције државе и друштва.

Политички притисци – интернационализација унутрашњих питања и „превентивна дипломатија“

Историја односа између држава и других облика организовања људских заједница говори да су се ти односи кретали у простору између две крајности: међусобног уважавања и равноправности (сарадње) и настојања да се наметне властита воља и интерес без уважавања

³⁵ Војидар Форца, *исто*.

³⁶ Наравно, свако такво затварање, и да је могуће, водило би назадовању а не прогресу.

³⁷ Не треба заборавити да је војска један од основних објеката психолошко-пропагандних дејстава, те да савремене армије развијају специјалне саставе којима је психолошко-пропагандно деловање основни задатак.

интереса и воље другог (сукоби). Извесно је да смисао и суштина политике „као вештине могућег“ и јесте у томе да се ове крајности или помире или сведу у границе у којима је коегзистенција различитих људских заједница и могућа и обострано корисна. Установљавање конструктивних политичко-дипломатских односа, у том смислу, и услов су и последица хармоничног развоја и сарадње различитих држава.

Савремени свет је, међутим, далеко од идиличног схватања политике и дипломатије. Светском политичком сценом доминира изразити прагматизам и политичко понашање у складу са старом изреком да је „човек човеку вук“. Актуелне глобалистичке тенденције и политика са позиције силе, уз снажну подршку добрим делом инструментализованих организација колективне и регионалне безбедности, посебно су уперени против независних и „непослушних“ нација и земаља. Сувереност се, као појам и као политичка пракса, напада из свих политичко-дипломатских (и других) оруђа.

Политичко-дипломатски притисци су првенствено, или бар у прво време, тајни, али ако не уроде плодом на сцену ступа јавна дипломатија која жестоко притиска руководство непослушне државе. Паралелно с тим процесом шаљу се одговарајуће „поруке и подстицаји“ према одабраним циљним групама у тој држави (политичким, етничким, верским), чијим се подстицањем на грађанску непослушност, штрајкове и друге облике бунта (и оружаног) против руководства матичне државе остварује својеврстан притисак.

У оквиру политичких притисака најчешће примењиване мере и поступци су: осуда од међународних организација и институција, суспензија или прекид дипломатских односа, наметање и пружање тзв. „добрих услуга“, суспензија или искључење из међународних организација, односно статус тзв. „празне столице“ у одређеној међународној организацији, захтеви и ултиматуми, захтеви за промену устава, захтеви за стварање система власти у складу са интересима великих центара моћи, уцене, изазивање криза и др.³⁸ Ослањајући се на старо политичко-теоријско питање како отклонити или умањити могућност неконтролисаног (и понегде стварно нехуманог) вршења власти, промовисана је синтагма „заштита људских права“. У то име, под неспорним вођством САД и покровитељством УН, у међународним односима развија се снажан покрет, подржан политички, економски, медијски и на сваки други начин, којим се настоји да се реално ограничи суверенитет појединих (не само малих) земаља, створе услови за мешање у њихове унутрашње проблеме и превенцију потенцијалних, како међународних, тако и унутрашњих проблема.

Сматра се природним да моћне земље могу успостављати интересне сфере, те да без релевантне осуде воде политику двоструких стандарда, мешају се у унутрашње ствари других земаља и подржавају

³⁸ Логичан наставак оваквих мера могу бити различити облици неоружаних и оружаних притисака. Тероризам на Косову и Метохији је очити пример за то.

сепаратистичке покрете и снаге. Карактеристична је улога ЕЗ (ЕУ), КЕБС (ОЕБС), НАТО и УН, уз водећу улогу САД и њених сателита – регионалних сила, у развоју југословенске кризе и распаду претходне Југославије, а актуелна су настојања да се проблеми на Косову и Метохији решавају по истом моделу или рецепту.

Школски пример интернационализације унутрашњих питања је управо инволвираност страног чиниоца у кризу на тлу претходне Југославије почетком деведесетих година, која је накнадно прерасла у сецесионистички, међуетнички и верски рат. Страно мешање је отпочело у форми „пружања добрих услуга“, формирањем посредничких група и комисија,³⁹ које су врло брзо, с обзиром на то да, како се и очекивало, актери кризе (републике – чланице СФРЈ) нису могли да постигну договор, почели да намећу решења у складу са својим интересима. Та решења проглашена су званичним, иза њих су стале међународне организације и отпочели су притисци ради њихове примене. То што су та решења била неправична и правно неодржива није битно утицало на крајњу последицу: Србија и Црна Гора, накнадно СРЈ, биле су подвргнуте све снажнијем притиску и гуране у све дубљу изолацију. Међународна осуда и завођење санкција против СРЈ, уз сталну претњу оружаном силом, логично су пратиле такав развој догађаја. Карактеристично је да се у „решавање“ кризе на њеном почетку нису одмах директно укључиле УН, већ су „носиоци прљавог посла“ првобитно били ЕЗ и КЕБС, који (посебно ЕЗ) немају директне надлежности у очувању мира на начин предвиђен Повељом УН. Ту је, међутим, искоришћена могућност, предвиђена Повељом, да се одређени послови, у том смислу, могу поверити некој регионалној организацији.⁴⁰ Тиме су, наравно, широм отворена „врата“ за упад НАТО у процес решавања југословенске (и, вероватно, сваке будуће) кризе, путем наметања, а затим и контроле тако наметнутог мира.

Актуелни проблеми на Косову и Метохији и други потенцијални унутрашњи проблеми СРЈ представљају, свакако, захвалан амбијент, али и ослонац спољним покушајима њихове интернационализације. Земље Запада, Турска, Албанија и земље ОИК пружају неприкривену политичку и (или) материјалну подршку шиптарским сепаратистима и терористима, игноришући при томе елементарне норме које би морале важити у комуникацији међу државама. Посебан пример двоструких стандарда јесте одсуство јасне осуде тероризма, чак и од оних држава

³⁹ У првој половини 1991. године, када је ЕЗ почела да се бави случајем Југославије, у саставу прве групе, тзв. „тројке“ били су министри иностраних послова Италије – Бани де Микелис, Луксембурга – Жак Пос и Холандије – Ханс Ван ден Брук (припремили Брионску декларацију 7. јула 1991. године). Састав „тројке“ се мењао – сваких шест месеци по један члан. Следило је сазивање Мировне конференције о Југославији у Хагу, па Арбитражна (Бадинтерова) комисија, итд.

⁴⁰ Члановима 52. и 53. Повеље УН допушта се формирање „регионалних споразума или установа ради одржавања међународног мира и безбедности“, а предвиђена је и могућност да се Савет безбедности користи њима „ради спровођења принудне мере која се предузима по његовом налогу.“

код којих доминира уверење о припадности ексклузивном клубу родоначелника и предводника борбе против те опаке појаве савременог доба. Извесно је, наравно, да посредовање у виду „пружања добрих услуга“ од међународних организација (ЕУ, ОЕБС), Савезној Републици Југославији не доноси ништа добро. Тзв. Хиллов план, који је наметнут као документ – платформа за преговоре државних органа Србије и СРЈ са шиптарским политичким представницима, затим притисци на нашу делегацију на преговорима у Рамбујеу,⁴¹ још су једна актуелна потврда тог сазнања. Све то се мора имати у виду при суочавању са „кризним жариштима“⁴² која могу задесити нашу земљу.

Активности Савета безбедности УН и усвојене резолуције са позивањем на Главу VII Повеље УН, у периоду од 1990. године до данас, говоре да су тим резолуцијама, еластичним тумачењем одредаба садржаних у чл. 39. Повеље УН на основу којих може бити „утврђено постојање претње миру“, у највећем броју случајева санкционисани сукоби – кризна стања унутар појединих држава.⁴³ Дакле, Повељу УН, чији је основни смисао садржан у идеји очувања територијалног интегритета држава спречавањем могуће спољне агресије, Савет безбедности УН данас примењује на разне врсте унутрашњих криза појединих држава, и тиме *de facto* преузима њихове суверене надлежности, односно дерогира и саму Повељу. Ако је већ уочено да Савет безбедности УН поприма све јасније обресе „светске владе“, остаје отворено и спорно (не само филозофско) питање: ко ће контролисати тај орган „коме... моћ даје и привилегију“⁴⁴ да врши „упад“ у суверене послове држава? Друго важно питање, на које до одговора није тешко доћи, своди се на готово априоран став: онај ко има највећу моћ, ко финансира и контролише Савет безбедности УН, логични је, потенцијални и реални носилац интернационализације унутрашњих питања и проблема других земаља. За то већ постоје опробани механизми у виду операција „изазивања криза“, њиховог праћења, односно „контроле“ и операција „наметања мира“ и „очувања мира“.

Појам „превентивна дипломатија“ афирмисан је у Декларацији Првог самита чланица Савета безбедности УН, који је одржан крајем јануара 1992. године. Превентивна дипломатија је требало да омогући приврженост „колективној безбедности, стварању и чувању мира, разоружању и контроли оружја, као и потреби за стварањем глобалног

⁴¹ Том приликом је, у снажној дипломатској иницијативи, прихватајући документ – принципе тзв. Контакт групе, наша делегација избила из руку САД и НАТО „већ виђене“ аргументе о „некооперативности“ и „подривању преговарачког процеса од стране СРЈ“.

⁴² Како ће се у том погледу ствари одвијати, у доброј мери зависи од нас самих. Не треба се заваравати да би се, евентуалним успехом на Космету, тзв. међународна заједница задовољила – притисци би се вероватно наставили.

⁴³ Карактеристичан је период од 1990. до 1993. године: усвојено је 58 резолуција, а осим мера предузетих према Ираку све друге су се односиле на предузимање мера поводом унутрашњих сукоба.

⁴⁴ Обрад Рачић, *ОУН у постхладноратовској ери*, Међународна политика бр. 1034-5, Београд, стр. 4.

система међународних односа“.⁴⁵ Нешто касније, у Агенди за мир, тадашњи генерални секретар УН Бутрос Бутрос Гали је истакао: „Поштовање њеног (мисли на државу, прим. аутора) основног суверенитета битно је за било какав заједнички међународни поредак. Ипак, доба апсолутног и искључивог суверенитета је прошло“.⁴⁶

Пракса функционисања међународних односа и посебно одлучивања о мерама из Главе VII Повеље УН, која је најчешће у функцији интереса сталних чланица Савета безбедности УН,⁴⁷ у комбинацији са оваквим схватањем суверенитета и *ad hoc* дипломатијом, која почива на компромису базираном на односу снага и која, често, нема много везе са правдом и правом, доводи нас до суштине проблема. Наиме, у таквим околностима „превентивна дипломатија“ може да значи само легализацију међународног интервенционизма, односно да све више личи на кажњавање „делинквентних“ народа и држава. Независно од тога, неспорно је да су порекло и изворно значење „превентивне дипломатије“ већ садржани у Повељи и другим програмским документима УН. Применом „превентивне дипломатије“ реafirмисана је идеја о „предупређивању рата и других облика сукобљавања“ и легализовано право на превентивну интервенцију као ново начело односа УН према својим чланицама, па и државама које то нису. То начело је у тесној вези и са интернационализацијом унутрашњих питања држава.⁴⁸ Њиме се обезбеђује „право на интервенцију“ у унутрашње и спољне послове суверених држава већ тада када се оцени да збивања у тој држави „могу да угрозе мир и безбедност у региону“. Ова недовољно прецизна формулација допушта да Савет безбедности УН за сваку нову ситуацију установљава „нове“ критеријуме, па онда није чудно да поједина његова решења личе на „гашење ватре бензином“. То, наравно, није случајно, јер врло често циљ уплитања и „превенције“ великих сила (оличених у Савету безбедности УН) и јесте одржавање стања „контролисане нестабилности“ у којем се њихови интереси најбоље остварују. Због тога, неспорне проблеме које СРЈ има на Косову и Метохији треба сагледавати не само са становишта интереса шиптарске политичке врхушке која настоји да изврши сецесију дела територије Србије и СРЈ већ и са

⁴⁵ Види: Момир Стојковић, *Утврђивање елемената (не)постојања „новог светског поретка“*, излагање на научном скупу „Нови светски поредак и политика одбране СРЈ“, Београд, 1993. године.

⁴⁶ Детаљније види: Обрад Рачић, *Повеља УН и унутрашњи сукоби*, Међународна политика, Београд, 1996. године, бр. 1043, стр. 4.

⁴⁷ У новије време Савет безбедности УН делује на основу промењеног глобалног односа снага, деловањем ванправних елемената, а не због тога што су му уредно спроведеним поступком ревизије Повеље УН дата шира овлашћења. Очито је да је Савет безбедности напустио принцип „легалитета“ и „транспарентности“ (одлуке се често припремају, а делом и доносе, тајно), а то сигурно не може да допринесе ни извесности, а камоли сигурности, како ће се СБ УН понашати убудуће. (Детаљније види: Обрад Рачић, *Реформа УН: о потреби поделе „власти“*, Међународна политика бр. 1061, Београд, стр. 35–37).

⁴⁸ То потврђује пример збивања и учешћа страног чиниоца на тлу претходне Југославије и актуелна збивања на Косову и Метохији.

становишта интереса њихових страних ментора.⁴⁹ У вези с тим учава се да се „политиком преседана“ и учешћем у кризама ствара „сам по себи разумљив“ повод за редефинисање улоге међународних организација, посебно НАТО, који је већ успео да подручје свог деловања прошири ван територије земаља чланица, а настоји и да „стратегијом војне патње“ створи себи простор за војно ангажовање и без одлука Савета безбедности Уједињених нација.⁵⁰ Такав приступ треба да омогући моћницима да ефикасније остварују комбиноване политичко-војне притиске, посебно у ситуацијама када, као у случају актуелне ситуације на Косову и Метохији, не иде све у складу са њиховим намерама.⁵¹ То је димензија која даље компликује позицију Србије и СРЈ и отежава реализацију њихових легитимних права на одбрану сопствене територије.⁵²

Колико год да творевина власти и инструментарија твораца „новог светског поретка“ изгледа стабилно, у међународној заједници тихо, али упорно, нараста отпор „прагматички редукованом схватању превентивне дипломатије“. Јединој светској суперсили, чији интереси и јесу исходиште оваквих надлежности Савета безбедности УН, није више ни тако лако, ни тако једноставно, да обезбеди праћење и разумевање своје прагматичне политике утемељене на крајње непоузданим, двозначним стандардима и селективним критеријумима. Концепција одбране СРЈ извесно ће се заснивати на ослањању искључиво на сопствене снаге и тражењу заједничких додирних тачака са интересима других држава, у напору да се, кроз поузданије и правно (и праведно) утемељене критеријуме, сузбије садашње, међународноправно легализовано, насиље над државама које немају „силу заштитницу“ у међународним организацијама.

Економске санкције

Једна од основних карактеристика савременог света је велика међузависност земаља. Због тога су међусобна сарадња, усклађивање

⁴⁹ САД, као носилац „кризног менаџмента“, планира да, инсталирањем снага НАТО на Космету, оствари: даљу експанзију НАТО, истовремену контролу тзв. „зелене трансверзале“ и комуникација из Европе ка северу Африке и Блиском истоку, приближавање Каспијском басену односно границама Руске Федерације, дугорочно спречавање „инсталирања“ руских интереса на Балкану, минимизирање улоге ЕУ у „вођењу европских послова“.

⁵⁰ Извесно је да ће овај „нови стратегијски концепт“ доминирати на предстојећем Самиту НАТО у Вашингтону, у априлу 1999. године. Реално, НАТО је усвајањем „активирајуће наредбе“ (ACTORD) поводом косметске кризе, већ покушао да преузме надлежности СБ УН. Ипак, везивањем овог акта за Резолуцију 1199 СБ УН, НАТО показује да му је стало до каквог-таквог легитимитета свог деловања.

⁵¹ „Подршка“ политичким захтевима тзв. међународне заједнице, односно притисак на СРЈ, остварује се и путем припремљених војних операција „Одлучна снага“ („Determined Force“), у којој би требало да учествују поморске и ваздухопловне снаге НАТО и „Заједнички гарант“ („Joint Guarantor“) – снаге („за извлачење“) за ову операцију, око 1800 људи, распоређених на територији Македоније.

⁵² Иако сада не изгледа тако, извесно је да ни Црна Гора неће бити поштеђена притисака за отцепљење делова њене територије и присаједињење Албанији.

и надопуњавање услов изградње складних и рационалних односа у свим сферама живота људске заједнице, а у привреди је то од највећег значаја. Привредно, односно економско повезивање је неминовност и без њега нема напретка. То је нарочито битно за мање и неразвијене земље које немају ни довољно сировинских ресурса ни потребан технолошки ниво за производњу роба и средстава неопходних за квалитетан живот савременог човека и развој у целини.

Велике и моћне земље давно су училе могућност да, путем економских односа, мање земље држе у потчињености или макар одређеном степену зависности. То посебно долази до изражаја у савременим међународним односима. У постојећем односу снага, веће, економски моћније и богатије земље, настоје, знајући колика је и каква економска зависност сиромашнијих земаља, да ове релације искористе за „остваривање сопствених интереса и наметање воље“.⁵³ При томе им иде на руку то што међузависност која проистиче из односа у економској сфери утиче и на остале друштвене односе (политику, право, културу и др.). То је разлог да се економски суверенитет сматра темељним суверенитетом „који предодређује димензије и интензитет испољавања свих видова суверенитета“.⁵⁴ Дакле, велика међузависност земаља и инструменти система међународних економских односа користе се као инструменти спољне политике. Посебно место у томе има спољна трговина. Применом ових спољнотрговинских мера напада се „економска размена једне земље са иностранством, њена природна богатства и укупна економска независност“.⁵⁵ Мере и притисци економским средствима су, притом, усмерени и на човека – појединца и његово политичко расположење и мишљење, али су тежишно усмерени на политичку независност и спољнополитичку оријентацију земље, односно „на земље као државне организације, њихов суверенитет, независност и самосталност“.⁵⁶ У томе се крије и крајњи циљ ових мера, јер, економске мере се ретко предузимају искључиво ради економских циљева. Економске мере предузима, прикривено и јавно,⁵⁷ једна или више држава или међународних организација.⁵⁸ Најчешће коришћене (и јавне и прикривене) економске мере су: ограничења везана за трансфер технологије, условљавање давања кредита, увоза или извоза роба, форсирање трке

⁵³ Милинко Стишовић, *Примена силе у међународним односима*, лекција, Школа националне одбране, Београд, 1996.

⁵⁴ Никола Петровић, *Одбрамбено-економски аспекти трансфера технологије*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1990. стр. 25.

⁵⁵ Никола Петровић, *исто*, стр. 18.

⁵⁶ Шире видети: Војислав Мићовић, *Специјални рат у Југославија – примат идеја над силом*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987.

⁵⁷ Не треба изгубити из вида да: „Примена одређених мера може имати искључиво економски карактер: ограничавање увоза... смањивање дефицита трговинског биланса и степена девизне задужености према иностранству, смањивање извоза...“ Те и такве мере обично се не најављују и сматрају се легитимним. Видети: Никола Петровић, *исто*, стр. 19.

⁵⁸ Вероватно ће ускоро и мултинационалне компаније, користећи доминацију у одређеној области, јавно заводити одређене економске мере, па и санкције према „непослушним“ земаљама.

у наоружању, затварање извора снабдевања, изазивање несташица на тржишту, криминалне или тзв. полулегалне активности усмерене на одлив капитала из земље, економска шпијунажа, царине, робне листе и увозно-извозне дозволе, забрана извоза – ембарго, забрана увоза – бојкот, потпуна забрана увоза и извоза – блокада и др.

Последњих година у међународним односима доминира политика и пракса коришћења економских (и других) санкција за наметање решења појединих међународних спорова или проблема, а све чешће су и унутрашња питања и проблеми повод за увођење економских санкција усмерених ка томе да се прихвате решења која намеће тзв. међународна заједница. Институција „економских и других невојних мера за очување и поновно успостављање међународног мира и безбедности“ установљена је чланом 41. Повеље Уједињених нација (УН).⁵⁹ При томе се сматрало да тако схваћена и примењена економска сила представља „први степен“ за примену војне силе предвиђене у члану 42. Повеље.

Индикативно је да, у недостатку прецизније регулативе, Савет безбедности УН сам одређује да ли постоји „угрожавање или нарушавање мира, односно агресија“, што само по себи не би морало бити лоше. Међутим, пракса деловања Савета безбедности, поред формално привилегованог положаја и заштићених виталних интереса његових сталних чланица,⁶⁰ оптерећена је у новије време и политиком „двоструких стандарда“. У том смислу су и економске санкције реално постале већ омиљени елемент примене силе и дисциплиновања „непослушних земаља“ у релацијама и по критеријумима „новог светског поретка“. У досадашњој пракси УН економске санкције су, према више различитих земаља,⁶¹ примењиване у различитим облицима. Најчешће су то биле економске мере ограничења спољнотрговинске размене, односно мере усмерене на забрану економског и другог повезивања и комуницирања са светом.

Свестране економске санкције имају озбиљно дејство на живот и здравље цивилног становништва. Јасно је да се ради о намерном наносењу штете невиним људима (којих је у земљи – жртви, чак иако је политички врх одређене земље „крив“, највише), па је такво понашање „неморални акт“ и „може се упоредити са терористичком мером“. ⁶² Такав вид колективне казне није спојив са начелом индивидуалне одговорности. Појам колективне кривице читавог народа или државе, уведен арбитрарном одлуком једне или више земаља, озваничен одлукама Савета безбедности УН, противан је и изворним принципима и циљевима УН. Оваква инструментализација УН у служби интереса,

⁵⁹ Дакле, овде није коришћен термин „санкције“. Накнадно је, 1979. године, овај појам покушала да дефинише Комисија за међународно право УН у Нацрту чланова о одговорности држава.

⁶⁰ Сада су то САД, Руска Федерација, Кина, Француска и Велика Британија.

⁶¹ Према објављеним подацима под ударом санкција УН нашло се више од 10 земаља.

⁶² Hans Kehler, *Етички аспект санкција у међународном праву*, Међународна политика бр. 1036/95, Београд.

најчешће, једне велике светске силе, даље компромитује улогу УН у савременом свету.

Савезна Република Југославија изложена је економским санкцијама у већем или мањем обиму већ дуже време. Санкције УН заведене против СРЈ поводом босанско-херцеговачке кризе су формално прво суспендоване, а затим укинуте,⁶³ али је још увек на снази тзв. „спољни зид санкција“, који нема утемељење ни у једној резолуцији Савета безбедности УН. Поводом ситуације на Косову и Метохији већ су уведене и нове економске санкције.

Санкције су се до сада показале неефикасним у решавању проблема због којих су уведене, али су земљи, према којој су примењиване, наносиле велике штете.

Извесно је да покретачима увођења санкција према СРЈ циљ и није био правично решење проблема,⁶⁴ већ настојање да се СРЈ и српски народ у Републици Српској што више изнуре и ослабе, како би се лакше могла наметнути сопствена решења, односно „наметнула сопствена воља“. Механизам санкција погодио је све категорије становништва, а грађани СРЈ су се нашли у некој врсти „модерног логора“.⁶⁵ Учинак санкција био је погубан: допринеле су руинираниости привреде, паду природног прираштаја становништва, порасту стопе смртности, деградацији интелектуалних делатности, губљењу морала, одласку високообразованог кадра из земље⁶⁶ и др.

Очито је да су економске санкције део једног комплексног, агресивног политичког понашања, усмереног ка рушењу независности и територијалног интегритета, односно „десуверенизацији“ суверених земаља. При томе се влада земље – жртве налази „између чекића и наковња“: спољног притиска у виду санкција и сопственог становништва и дела јавности који, без обзира на то, траже од владе обезбеђење бољег стандарда и услова живота. Не треба изгубити из вида, такође, да земља – жртва под санкцијама не слаби само економски, већ се те последице протежу на науку, технологију, образовање, па и на културу и спорт. Економске санкције стварају плодно тле за сваковрсна тзв. „сналажења“ (послови на ивици законитог), како би се обезбедила елементарна средства за живот, а све то подрива систем вредности и снижава моралне критеријуме и појединца и друштва. Посебно је опасна појава организованог, тешког криминала који се у оваквим ситуацијама неминовно јавља. Све то доприноси повећаној криминализацији друштва, издвајању

⁶³ Уведене су резолуцијама СБ УН бр. 713 из 1991. године, бр. 757 и 787 из 1992. године, бр. 820 из 1993. године, суспендоване су резолуцијом бр. 1022 из 1995. године, а укинуте резолуцијом бр. 1074 из 1996. године.

⁶⁴ У конкретном случају – рат у Босни и Херцеговини.

⁶⁵ Економске санкције биле су праћене и блокадом у таквим областима живота као што су наука, култура, забава, спорт. Детаљније: Зоран Аврамовић, *Да ли ће неправда санкција икада бити осуђена*, лист „Политика“, 14. април 1998. године, Београд.

⁶⁶ Сматра се да је у овом периоду земљу напустило око 200.000 људи, међу њима и значајан број млађих стручњака различитог профила. Из тзв. „одлива мозгова“ неке земље на Западу извлаче велику корист.

мањег слоја богатих и формирању масовног слоја сиромашних, што даље може водити социјалним немирима и стварању све већег јаза између власти и народа. Наравно, у таквим условима тешко функционише тзв. морални закон,⁶⁷ што може имати озбиљне последице на одбрану земље. Посебан проблем је недостатак средстава за финансирање послова одбране, који, чак и у релативно кратком периоду, може изазвати катастрофалне последице по одбрамбену способност земље, што је управо један од кључних циљева иницијатора и креатора санкција.

Запажа се да интензитет политичких притисака на СРЈ поводом ситуације на Косову и Метохији није праћен и „одговарајућом“ економском пресијом. Извесно је да су значајније економске санкције изостале због растућег отпора у свету – све већи број земаља отворено се декларише против такве врсте „комуникација“ у међународним односима,⁶⁸ али и због чињенице да претходни „круг“ санкција није сломио одбрамбену вољу СРЈ. То не значи да су економске санкције одбачене, оне остају већ „проверен“ метод притисака и уцена. Због тога је врло значајно да се у ово време релативног мира даље трага за ефикаснијим решењима, којима би се у највећој могућој мери утицало на спречавање доношења одлуке о санкцијама, а у случају њиховог увођења предупредиле негативне последице које оне носе.

*
* *

Очигледно је да је у односу на нашу земљу на делу вишедимензионална агресија која се, корак по корак, реализује по правилима стратегије ниског интензитета. Реално неповољно геополитичко, војностратегијско и свако друго окружење, проблеми унутрашње политичке стабилности и тешка економска ситуација последица су, највећим делом, досадашњих агресивних настојања великих центара моћи, који су успели да различитим облицима неоружаног угрожавања дестабилизују простор СР Југославије. Тиме је, истовремено, створен погодан амбијент за реализацију даљих агресивних (и неоружаних и оружаних) настојања.

Неоружана агресија и различити облици неоружаног угрожавања безбедности земаља су појаве које се све јасније сагледавају у јавности СР Југославије. Вероватно је излишно питање да ли ће СРЈ убудуће бити изложена (само) неоружаној или (само) оружаној агресији. Очигледно, неоружана агресија је већ на делу, њен континуитет није споран, само се интензитет притисака, према ситуацији и потребама моћника – агресора мења. Неоружана агресија увек претходи оружаној агресији

⁶⁷ „Морални закон“ представља склад између власти и народа, односно беспоговорну спремност народа да следи своје руководство. Види: Сун Цу, *Вештина ратовања*.

⁶⁸ Санкције према СРЈ доносиле су штету и земљама у окружењу. САД је, због инсталирања својих интереса у тим земљама, у извесној мери, уважио ову чињеницу.

и њен је нераздвојни пратилац. Због тога би погрешно било занемаривати ефекте таквих мера, које и јесу усмерене на то да ослабе виталност друштва и државе, односно њене одбране.

Последице различитих облика неоружаног угрожавања су разорне: тзв. бела куга, „одлив мозга“ и сличне негативне појаве и тенденције, систематски и дугорочно, утичу на квантитет и квалитет демографског потенцијала СРЈ, а сиромашење земље и низак друштвени производ не омогућавају значајнија издвајања за одбрану.

Извесно је да ће се неоружани притисци на СРЈ наставити, тим пре што је очито да САД и НАТО нису обезбедили жељени облик политичког и војног присуства на Балкану, посебно на Косову и Метохији. Ради тога ће наставити са обавештајно-субверзивном делатношћу, а најзначајнији сегмент тог деловања треба да буде усмерен на ојачање и подршку терористичким активностима тзв. Ослободилачке војске Косова. Психолошко-пропагандно деловање заузимаће и даље важно место у оркестрираном притиску на СРЈ, иако је, осмишљенијим деловањем наших државних органа, простор за такво деловање унеколико смањен. Уз задржавање постојећег облика економских санкција не треба искључити ни могућност увођења нових модалитета економских притисака на СР Југославију. Извесно је да ће политички притисци, посебно они који долазе од САД и НАТО, бити интензивирани уз могуће, већ у овој фази, проширивање „листе захтева“ и потенцирање питања унутрашњих односа у СРЈ (посебно: однос савезне државе и Републике Црне Горе), статуса Рашке области, „унутрашњих демократских процеса у Србији и СРЈ“ и, у вези с тим, „одрживости“ појединих законских решења (о медијима, о универзитету). У сваком случају, примарни циљ је слабљење позиције СРЈ и обезбеђење одређеног облика протектората над Косовом и Метохијом. Без обзира на актуелне ставове тзв. међународне заједнице, не може се сасвим искључити ни могућност давања подршке независности Косова и Метохије. Коначно, САД и НАТО неће обуставити претње оружаном интервенцијом и настојаће да за то обезбеде „оправдане аргументе“.

Очито је да, у савременим околностима, за успешну одбрану земље није довољно да само Војска Југославије буде спремна да изврши своје задатке. Кључно питање је колико су држава и друштво у целини организовани и оспособљени да ове процесе контролишу, односно да на адекватан начин парирају сталним притисцима у политичкој, економској, психолошко-пропагандној, информативној, обавештајној, културној и свакој другој сфери.

Међузависност политичке и војне стратегије

УДК 327:355.43

Др Станко Нишић, пуковник у пензији

Историјске чињенице и савремена стварност показали су да је у решавању многих међудржавних, па и унутардржавних спорова и конфликта примењивана спрега војне силе и других облика политичког насиља. То је потврдило и недавно разбијање претходне Југославије и рат у Босни и Херцеговини. При томе је, као и у већини других случајева, демонстрирана доминација политичке силе над војним решењима политиком изазваних сукоба.

Политика је одувек испољавала нестрпљење при решавању проблема у развоју друштва, па је форсирала насилна средства и тиме изазивала сукобе међу државама, народима, културама, па и цивилизацијама. То сазнање, као и показатељи да ће улога политике у решавању сукоба у будућности бити све доминантнија, определили су да у разматрању међузависности политичке и војне стратегије тежиште буде на преодминацији политичког над војним чиниоцем.

Увод

Питање међузависности политичке и војне стратегије у новом веку је веома значајно и актуелно, тим више што се више удаљавамо од времена радикалне поделе војних и политичких улога у рату. На место класичног војника ново време враћа ауторитет стратега (мислиоца), који је суодговоран за безбедност земље. У својој књизи *Оштрица мача* (1932) Де Гол је језгровито исказао оно што је заједничко и различито у функцијама политичких и војних првака, наглашавајући: „политичар води нацију – војник брани отаџбину“. Њихов заједнички интерес је, дакле, безбедно функционисање државе. Међутим, и Наполеон је закључио да „дух на крају односи победу“, чиме се исказује доминација политичке над војном стратегијом и у време класичних (витешки) ратова. И тада је равнотежа између политичара и војника често нарушавана у корист војника, који су настојали да успехе свога оружја преточе у политичке победе. С друге стране, војни неуспеси су редовно доводили до нераздевања, супротстављања, па и сукобљавања између војника и политичара. Зато је давана предност интеграцији војног и политичког легитимитета која је најуспешнија ако се стиче у једној

личности. Описујући ратна искуства, Живојин Мишић је такође наглашавао да је најбоље решење кад је владалац и главни командант војске, али је нужно да се у таквој личности обједине „дар вештог војсковође и мудрост великог државника“.¹

На основу идеје „новог светског поретка“, засноване на интересима интеграције и доминације мегакапитала, пројектоване су и институције „светске владе“ (Савет безбедности УН, светска банка – ММФ, светски суд у Хагу, светска ТВ кућа – Си-ен-ен, светска војска – НАТО), уз лидерство Сједињених Америчких Држава.² И „светска влада“ замишљена је тако да војска (НАТО) крчи пут ширењу политичке стратегије најбогатијих земаља света, чиме спрега спољне политике државе и војске жели да се преслика и на светски ниво. Међутим, упоредо са убрзаном градњом униполарног новог светског поретка, нови век открива прве последице настанка биполарне равнотеже у свету. Док је биполарни свет садржао неки устаљени ред величина, што је пружало извесну удобност и политичарима и војницима јер су знали свог противника, садашњи (не)поредак у свету изазива збуњеност, нарочито код војника. Наиме, непријатељство у свету постаје све комплексније, конфузније, те се војници, лишени непријатеља, осећају изгубљеним. Отуда грозничави напор ширења НАТО-а ради изналажења нових послова и поновног успостављања контакта с некаквим противницима.

„Нови поредак“ у свету доноси и нове сукобе, који су нерационални јер, најчешће, нису изазвани међдржавним конфронтацијама, за шта се војска углавном припремала. Она се истура на деликатне позиције које одређује политика, без праве припреме, при чему је, под изговором одржавања мира, изложена раздирању свог бића. Наиме, војсци се додељују улоге *мировних, неутралних* снага, што је неприродно. Таква улога се у пракси најчешће не може одржати, па те (беле) снаге постају *пристрасне*, или, чак, испољавају отворено непријатељство према једној (или обе) страни у сукобу.

Пројекција „новог светског поретка“ садржала је тенденцију успостављања универзалне цивилизације са, практично, тоталитарном доктрином уређења тог поретка. Претпоставка ширења једне, тзв. универзалне културе, јесте нивелисање или превазилажење (затирање) националних култура, па и култура појединих цивилизација на рачун те, у суштини, огољене материјалистичке културе западне цивилизације. Природно је да се повећава отпор таквој универзализацији планетарне културе, коју предводи мондијалистичка светска влада. Он се јавља у

¹ Живојин Мишић, *Стратегија*, Београд, 1993, стр. 717.

² Сједињене Државе су преузеле палицу водеће економске силе 1912. године, а већ 1913. формиран је Савет за иностране односе (СИО) с основним циљем градње централизованог поретка са светском владом коју подржава војна сила. Гери Ален, *Реците НЕ новом светском поретку*, „Југославија публик“, Београд, 1992. Моћници раде и на оснивању светске религије („Ну ејд“) која треба да одговара, односно да „прати“ „нови светски поредак“. Наводно, та религија је већ захватила већину поданика на европском и америчком континенту, и две трећине Американаца већ следе учење нове религије („Политика“, 20. јул 1998, стр. 5).

облику нових регионалних интеграција и полицентричног распореда светске моћи, уз задржавање корена регионалних (цивилизацијских) и националних култура, природно и историјски условљених. У таквом пројекту мултикултуралне цивилизације човечанства постоји могућност за промоцију људске цивилизације, уместо прогнозираног сукоба постојећих цивилизација због насилничке универзализације мондијалистичке цивилизације. То би значило истински почетак новог, људског, века.

Политика, стратегија и доктрина

*Стратегија (политика) одбране*³ саставни је део стратегије развоја земље (националне стратегије), а у оквиру ње се дефинишу *војна стратегија и ратна доктрина*.⁴ У рату се политика и војна стратегија потпуно прожимају, јер у садашње време стратегијска војна средства изазивају директне политичке реперкусије. Тиме се повећава непосредна одговорност политичких субјеката за војну делатност, због чега они и полажу право на то да одлучују о примени војне силе, ризикујући често да се мешају и у стручну (војнодоктринарну) страну вођења војних операција, па и тактичких борбених дејстава. Доношење одлуке о употреби војске на стратегијском нивоу, у сложеним спољнополитичким и унутрашњим условима, деликатан је посао, који изискује ангажовање тима врских политичких и војних стратега и искусних практичара.

Појам *доктрине* у војној делатности је познат у разним синтагмама, као: ратна доктрина, одбрамбена доктрина (доктрина националне одбране) и војна доктрина, која се понекад замењује и појмовима стратегија или војна наука.⁵ Међутим, суштина значења *доктрине* (у свим делатностима, па и војној) јесте да се њоме у стручној примени *конкретизују и систематизују сазнања, опредељења и ставови у градњи (војног) система у постојећим и предвиђаним условима*. Према томе, под војном доктрином подразумевају се одређења политичке и војне стратегије у конкретним условима спољњег окружења и унутрашњег стања у којима се дефинишу припрема, организација и употреба војне силе у рату и нестабилном миру.

³ Видети: *Нови светски поредак и политика одбране Савезне Републике Југославије*, Београд, 1993. Појмовна одређења политике, стратегије и доктрине у политичкој и војној делатности су довољно позната, па је у чланку тежиште на разматрању њихове међузависности у промењеним војно-политичким условима у међународним и националним оквирима. Појам доктрине се разматра само ради наглашавања разлике међу појмовима „стратегије“ и „доктрине“, без намере да се шире објашњава тај појам.

⁴ Суштину зависности војне стратегије од политике уочили су познати војни теоретичари. Бофр је дефинисао стратегију као вештину употребе силе у постизању циљева политике, а Лидел Харт је стратегију одредио као вештину о употреби оружаних снага за постизање циљева које је поставила политика. Фрунзе је стратегију сматрао делом политике чије је разумевање услов даљег сналажења војника у војној делатности (*Војна наука*, ВИЗ, Београд, 1971, стр. 409).

⁵ О односу стратегије и доктрине најновије гледање је изнето у материјалу са Симпозијума о војној науци, одржаног јула 1997. на Институту за ратну вештину.

Војна доктрина, због природе војне делатности, поред војнонаучних сазнања, садржи и извештај опсега ризичних одређења у подручју предвиђања слике будућег рата, процене противничких снага и вероватноће њихове употребе. Наравно, степен тог ризика се повећава или смањује зависно од поузданости информација (знања) на основу којих се доктрина пројектује. У градњи војнодоктринарног система могуће су и грешке, нарочито у случајевима некритичке (ненаучне) анализе спољне и унутрашње војнополитичке стварности, због чега постаје ризична и доктрина одбране земље.⁶ Брзо прилагођавање доктрине одбране променама у окружењу, без чега нема делотворног одбрамбеног система, ограничено је разним општим и посебним чиниоцима. Међу општим узроцима догматичности доктрине је и инертност, као и код сваког система која је пропорционална својој „маси“ и „енергији“. Што један систем дуже траје и има гломазнији апарат, теже и спорије се прилагођава променама.⁷ Генерал Фулер је још 1920. године указао на природу човековог инстинкта да избегава промене због „жеље да остане уз оно што је познато и што је у прошлости добро служило“. Од посебних узрока конзерватизма војне доктрине значајни су идеолошки елементи везаности војске за политички систем власти којем нису у интересу промене ни у војном систему који та власт штити.

На тактичком нивоу војна доктрина је поузданија јер се ослања на научна, практично проверена знања и вештине. Ризични елементи у тактичкој доктрини су само незнање или самовоља извршилаца, при чему је пожељна самоиницијатива ако је мотивисана одлучношћу и основном храброшћу. Међутим, главна збивања и сукоби између држава и народа све више се померају с тактичког бојног поља ка стратешком, војно-политичком подручју делатности. У таквим условима, историјски условљено војнонаучно искуство губи тло и војна доктрина се доводи у незавидну позицију – да у ходу тражи ослонац и основаност војне делатности. Међу познатим снагама агресије индустријског типа нови век већ познаје и *информатичке* и *невидљиве (минималистичке) снаге*,⁸ које користе најразвијеније земље, али их могу имати и средње, па и мале земље. Првима оне служе за агресију а друге их користе за супротстављање насилној политици светских моћника.

⁶ На ванредном 14. конгресу СКЈ, организација СКЈ у ЈНА поднела је политички реферат у којем је високо оценила функционалност КОНО (актуелне доктрине одбране), а држава је већ била пред разбијањем.

⁷ Говорећи о инерцији војне доктрине А. Тофлер је забележио: „Променити било коју војну доктрину, међутим, исто је што и покушати зауставити тенковску јединицу гађајући је чоколадним бомбонама. Војска се, као и свака огромна бирократија, опире иновацијама нарочито ако та промена подразумева снижавање категорије извесних јединица или потребу учења нових вештина“ (А. Тофлер, *Рат и антират*, Лондон, 1994).

⁸ Невидљивим минималистичким снагама креатори нових војних доктрина у веку „новог нереда“ у свету називају субверзивне и терористичке снаге, снаге отпора и побуна, верске секте итд. којих се плаше сви, и велики и мали, јер су невидљиве и јефтине. Оне могу да изазивају и финансијске колапсе моћника, а тиме и рушење њихових влада. Тако се отвара подручје нове нестабилности у свету и све више постварује долазак века нереда, уместо царства „новог светског поретка“ са лидерством Сједињених Америчких Држава.

Класични војни системи се, дакле, не могу ефикасно супротставити кризама светског нереда, стања у којем се множе нове, отворене и подмукле претње. У таквим условима предводници „новог светског поретка“, ради очувања своје економске и политичке доминације, предузимају кораке за градњу *доктрине превентивних операција*, производећи и нова средства с усмереном енергијом на регионе и земље који се опирају глобалном насиљу (односно на земље које би спречавале приступ регионима који имају витални интерес за моћнике). Организују се и распоређују и снаге за тзв. *подршку миру*, којима је циљ, у ствари, да контролишу кризе и сукобе, и да сузбијају отпоре ширењу глобалног светског поретка у којем се крије интерес апсолутне владавине светског мондијализма.

У време Клаузевица рат је био „продужење политике другим средствима“, јер је војска настављала посао који је започела политика. Постепено, политичка и „друга средства“ су се спајала, па се губила и граница између мирнодопске и ратне политике, тј. између мира и рата, првенствено у светским размерама. Тако се политика у новом веку води комбиновањем најефикаснијих средстава, међу којима су: дипломатија, економија, војска и медији (најчешћа добитна комбинација). Већ сада се наступ дипломатије комбинује с ракетним ударима, маневрима носача авиона, сателитским сервисирањем обавештајних информација и економском блокадом земље жртве агресије. У таквом галиматјасу светског (не)поретка, у којем се задржавају старе и настају нове опасности, тешко могу да се снађу и земље које су јаке у погледу безбедносне политике, стратегије и доктрине одбране суверенитета и независности. Ако над тим проблемом не бдију најспособнији и најлегитимнији национални политички, дипломатски и војни функционери, нарочито када је реч о малим земљама, не треба да буде изненађење ниједна варијанта дестабилизације, дезинтеграције, разбијања, распадања или окупације земље. Многе државе су настајале и нестајале због политичке стратегије великих сила, а наметнути или унутрашњи рат су водиле само као помоћ остваривању пројектованих циљева (бело)светских моћника. Еклатантан пример спреге тајне политике моћника и војне стратегије јесте операција протеривања Срба из Хрватске.⁹ Операцијама „Бљесак“ и „Олуја“, по угледу на америчку каубојску стратегију и тактику истребљења Индијанаца, српски народ је за неколико дана отеран са својих вековних огњишта.

Усклађивање војне доктрине са политиком државе

Основни критеријум према којем се војна доктрина усклађује са политиком државе јесте безбедносни интерес нације (државе). Заједнич-

⁹ „Зелено светло“ за „Олују“ дао је Вашингтон и обећао информативну и војну подршку тој операцији „под условом да се изведе брзо“. Мате Гранић је 6. августа 1995. изјавио: „САД су дале Хрватској савет, како да изврше масовни напад на Србе из Крајине“ (*Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 44).

ким напорима војних и политичких стратега креира се спољна и унутрашња политика у сфери одбране, анализирају спољне и унутрашње опасности и пројектује реална војна доктрина државе. У оквиру те доктрине дефинишу се задаци војне силе за сукоб са спољним агресором, односно с унутрашњим агресивним или субверзивним снагама. При избору модела војске и њене организације и планирања њене употребе, нарочито за задатке унутар земље, мора се поштовати принцип професионалне функције народне војске да, пре свега, штити интересе народа који јој је дао легитимитет.

Проблем у усклађивању војне доктрине са политиком државе настаје нарочито на релацији политичности и професионалности војних и компетентности цивилних функционера у политичким пословима државе, односно стручним активностима војске. Политичност војника огледа се у ширини познавања основних постулата државне стратегије, а под *професионалношћу* се подразумева његова *оданост народном легитимитету*. Свако везивање на посебне интересе владајуће партије, што је нижа вредност од трајне и апсолутне вредности интереса нације, може да доведе до стварања и реализовања дефектне војне доктрине. Разлози за дефектност војне доктрине те врсте првенствено могу да буду у идеолошкој сфери, најчешће због стављања интереса власти партија изнад интереса територијалног интегритета државе, па и безбедности народа. Стога може да буде веома деликатно питање поштовања принципа примарности мишљења и ставова носилаца политике у држави, у сфери њене безбедности и одбране. Такође, нереално је очекивање да војска може да неутралише политичке грешке државе у креирању нереалне доктрине одбране земље. Кад је у питању компетентност политичара за употребу војне силе, није реч само о непотпуној стручности државника за војна питања (уколико није и војни стратег). Најчешћи су случајеви спутавања или заустављања војних активности у рату након усаглашених одлука у врховној команди. Наравно, најтежи су случајеви када политика (државна или спољна) поништи резултате војних дејстава и тиме деморалише војску и демотивише народ за своје патриотске дужности.

За војнике је погубно ново мишљење западних политичара да убудуће ни на бојном пољу не треба очекивати строгу поделу улога између војника и политичара. Наводно, рат ће се одвијати без фронтва, без битака, а понекад и без војске. То даје за право политичарима да се укључе у војне акције на свим нивоима, што значи стварно крај досадашњих теорија о рату, стратегији и војној доктрини. Ратну (војну) делатност у таквим условима у великој мери преузимају политичари (цивили). Такво мишљење политичара указује управо на кризу политичке (и економске) моћи предводника светског поретка који као да више немају поверења ни у сопствене одлуке које спроводи војска.

У нормалним околностима, када постоји уређена држава, њена политика одлучује о категоријама рата и мира. Војска јој је у томе потпуно подређена. Међутим, постоје околности када војска треба да

брани државу која се распада, па јој није познат објект одбране, или кад се упоредо с одбраном народа ствара нова држава. У оба та случаја положај војске је веома деликатан и неопходно је да се посебно теоријски размотри.

У случају суверене државе (територија, народ и власт) постоје извесне константе, засноване на историјском искуству, на основу којих се одређује предмет усклађивања војне доктрине са политиком државе. То су:

- област мобилизације;
- анализа утицаја спољних чинилаца на одбрану земље;
- питање ратних савезника и однос према регионалним војним савезима;
- анализа могућности избијања унутрашњих сукоба у земљи и опасност за безбедност земље;
- структура одбрамбеног система земље у постојећим спољашњим и унутрашњим условима.

Кад је реч о СРЈ, Војска у својој доктрини мора да усагласи ставове са политиком државе о питањима која немају консензус политичких партија у земљи ако жели да одржи легитимитет у већини народа. Међу њима, главна питања су: спољно-политичка оријентација државе: сепаратистичке тежње неких националних мањина и етничких група, унутрашња демократизација државе, правац и темпо политичке и привредне реформе у држави и друго.

Значајно је сазнање да одбрана земље тежишно зависи од њеног унутрашњег стања. При томе, пресудно је да је држава стабилна и одбрањива онолико колико је спреман да је брани њен(и) народ(и), а не само политичке елите. Стога војска мора да има информације о правом стању народне воље, спремности и патриотске свести, а не само о жељеном стању које се често неосновано медијски пласира. За заснивање доктрине одбране земље такође је важно историјско искуство, скоро свих држава, да се на спољну помоћ, макар и уговором везаних савезника, може рачунати само уколико је земља способна сама да се супротстави агресији (спољној или унутрашњој).

Тенденције интеграције политичке и војне моћи у савременој стратегији доминације

Нестајање сметњи узрокованих идеолошком блоковском поделом света омогућило је експлозију у ширењу технолошких (цивилних и војних) достигнућа и до најнеразвијенијих делова света. Тако се, на основу технолошког прогреса, брже интернационализују и постају глобални сви проблеми света. Поред агресивног похода западне цивилизације на Исток, уз настојања да се она претвори у универзалну, светску цивилизацију јавља се и отпор цивилизација других региона света и других култура, попут конфучијанске, ортодоксне (православна) и исламске. Убрзавањем међусобног прожимања различитих култура

ствара се могућност за развој интегралне мултикултуралне цивилизације, а основ за процес глобалне интеграције света јесте кооперативан однос регионалних и националних култура. Свако наметање једне културе под видом универзалне, аутоматски изазива отпор других. Отуда, уместо мирних процеса интеграције различитих култура, могући су и супротни процеси – ширење сукоба међу регионима и државама на различитим основама.

Глобални сукоб супротстављених идеологија вероватно је прошлост, али то не значи да ће нестати и глобални сукоби у свету. И у време „хладног рата“ основни узрок глобалних сукобљавања био је интерес моћника за доминацијом у свету. Тај мотив је историјска константа, и он остаје трајан, само је сада више демаскиран. На површину испливавају и природне разлике у културама региона и нација, а нарочито у њиховим подкултуралним, религијским компонентама. Те разлике понекад прете да прерасту и у национална, регионална, па и глобална сукобљавања. Позната је упорност хришћанске католичко-протестантске подкултуре за доминацијом на просторима свих хришћанских земаља, што изазива затегнутост нарочито у односима са земљама православне провинијенције. Посебна опасност од сукобљавања те врсте повећава се с амбицијама радикалног, милитантног ислама, што може да доведе и до отворених сукоба између исламског и хришћанског света у случају ширења фундаменталистичког (пан)исламизма и изван исламских земаља. То може да буде и стратегија за дестабилизовање Европе, коју, поред панисламских тежњи водећих исламских земаља, може да подстиче и преостала суперсила ради слабљења њене конкурентске способности.

Водећа суперсила покушава да пронађе формулу за дестабилизацију и азијског дина – Кине, која је на путу да угрози интересе САД у региону, али и на глобалном плану. Увиђајући да не могу дуго остати у улози светске царевине, САД схватају потребу и значај новог *регионалног поретка*, у којем се, осим њих, Кина, Русија, Немачка и, евентуално, Турска виде као носиоци регионалне моћи. Зато је сада главни задатак америчке националне стратегије да тражи одговоре на *геополитику* и *војнотехнолошку трансформацију света* и њихову снажну интеракцију. Према тим променама САД мењају и своје националне интересе и безбедносне циљеве тако што настоје, због све већих унутрашњих проблема, да рационализују и коришћење војне силе изван територије земље. Стога националне циљеве сврставају у три категорије према значају и хитности.¹⁰ Схватајући потребу за успостављањем

¹⁰ У првом кварталу 21. века национална безбедност САД пројектује се на заштиту пет виталних националних интереса: 1) спречити и смањити опасност од напада нуклеарним, биолошким и хемијским оружјем на САД; 2) спречити појаву непријатељске хегемоније у Европи или Азији; 3) спречити појаву веће непријатељеве силе на границама САД, као и у области контроле над морем или космосом; 4) спречити катастрофалан колапс важних глобалних система – трговине, финансијских тржишта, енергије и животне средине, и 5) обезбеди-

светске равнотеже, САД форсирају кооперативне и партнерске односе са Русијом, померајући фронт борбе за равнотежу у односима према Азији и југу Русије, где су и највеће нафтне резерве. Сједињене Државе се прибојавају и „кинеско-руског стратегијског партнерства за 21. век“ у које би могли да се укључе Иран и Ирак, што би била одлучујућа препрека за приступ САД нафтним резервама у региону.

Спољна и војна политика САД потпуно су срасле у условима када су оне биле једна од велесила, а такве су и током трасирања „новог светског поретка“ с америчким лидерством. У организацијски и функционално усклађеним министарствима за спољну политику и одбрану припремају се и делегирају тимови за поједине регионе и земље, где им се придружује и *CIA*. У командама здружених јединица у страним земљама налази се и „политички агент“ као представник државног секретаријата. Он се редовно консултује са командантом регионалне команде и саветује га у вези с економским и политичким питањима.

Већ у садашњој етапи стварања интегралних војно-политичких снага, које остварују стратегију доминације и превенције „светске владе“, приметно је преображавање војних снага у полицијске снаге, поред осталог и кроз спровођење „мировних“ операција, чиме жели да се рационализује примена силе у микрорегионима. Тако се ствара илузија и о достизању нове етапе у изградњи светског поретка у којој се *политички поредак* (регулисан војном силом), преводи у „*правни систем*“, који се штити правним средствима (полицијом и судовима). Да би се обезбедио складан рад, војно-политичка, дипломатска, па и полицијска лица у интегрисаним тимовима заједно се припремају пре појаве криза. Елитни војници за врхунске војне функције, као и дипломате и политичари за тимове изван територије САД припремају се путем политичког образовања официра у школама, заједничких семинара о стратегијском мишљењу, као и стажирања у сарадничким институцијама. Програмима припреме обухватају се све области националне стратегије и међународних односа, што је начин да се војник и политичар заједно посвете критичкој анализи савремених проблема безбедности и да ускладе политику и војну (полицијску) доктрину.

У градњу новог поретка интензивно се укључује и Ватикан, који усклађује своје деловање са политиком светске владе. Тако се удружује најмоћнија војно-политичка сила (НАТО) с најмоћнијом духовном силом (Католичка црква). Та спрега је проткана и деловањем *CIA*, тако да је комплетирана моћ политичких, духовних, војних, обавештајних и медијских средстава у јединствену политичку стратегију Запада за његов поход на Исток. Међутим, замишљени пројекат „новог светског пројекта“, с лидерством САД, не остварује се једноставно. Поред скривених противљења и природног отпора земаља „Трећег света“ свим актима

ти опстанак америчких савезника. У другој категорији су значајни интереси које САД штите у коалицији са савезницима чим су витални интереси угрожени, а у вези с осталим, мање значајним интересима војно ангажовање САД предвиђа се само ако су трошкови мали и ако је тежиште на другим државама (из предавања Роберта Елсворта на Динкинсон колеџу, 9. априла 1997).

доминације, позната су већ и отворена супротстављања неких развијених земаља, међу којима су Француска,¹¹ Русија, Кина и друге. Француска не скрива резерве према американизацији Европе. Она предводи у незадовољству ЕУ због тога што САД не дозвољавају европским земљама барем једну стратегијску команду НАТО-а у Европи. Кина јасно ставља до знања САД да даје предност мултиполаризацији над централизацијом светске моћи. Русија предузима кораке ка стварању супарничке коалиције евроазијских земаља, а Немачка, насупротив америчкој иницијативи економске сарадње земаља југоисточне Европе (12 земаља), истиче иницијативу за сарадњу средњоевропских и балканских земаља (16 земаља).

Наведени и други отпори централизацији и активности на тешњем регионалном економском повезивању земаља ослобођених идеолошких ограничења, могу имати као резултат нове војно-политичке савезе, уз промовисање и сопствене војне доктрине, с основним геслом да свако буде „газда код своје куће“. Ако се та тенденција регионалне интеграције почне смелије ширити, постоји нада да и балкански регион откаже вековну послушност ванбалканским силама и да почне сам да одређује своју судбину, остварујући тако историјску тежњу балканских земаља.

Закључак

1) Суштина политике сваке велике силе јесте надметање са противничком страном ради доминације и њеног потчињавања, а циљ сваке војске је победа над противником. Према томе, између политике и војске постоји „природно“ савезништво. Размимоилажења могу да наступе због нереалних политичких или војних циљева, редоследа потеза у њиховом остваривању и губитка народног легитимитета неког од партнера.

У светским оквирима, политички интернационализам је у спречи са војном интернационалном силом, чиме се ствара механизам интернационалног интервенционизма, који се, на прагу новог века, организује у снаге за доминацију, али и за превентивно деловање. Тај други вид деловања војне силе „светске владе“ све је учесталији, а намењен је за регионе и земље „делинквентног понашања“, при чему се ради предупређивања опасности не искључује ни интервенција ракетама (пример Ирака).

Класична војно-политичка средства за постизање моћи и надмоћи оснажују се информатичким средствима. Тиме се ограничења физичких дејстава превазилазе информатичким дејствима која нису ограничена простором, временом и медијским утицајем. Информатичка технологија

¹¹ Де Гол је заговарао интеграцију у Европи и свету тако да она буде „конфедерација отаџбина, у којима би свака држава сачувала своју националну сувереност и имала право вета. У противном бојао се да би народи изгубили свој идентитет у корист америчке превласти“ (Марко Марковић, *Геополитичка стварност Срба*, исто, стр. 86).

може ефикасно да се употреби и за мењање улоге војне силе од физичког инструмента рата ка средству за његову превенцију или за „хуманизацију“ последица војних сукоба применом средстава за привремено онеспособљавање. Осим тога, јефтинија информатичка технологија омогућује средњим, па и малим земљама да пронађу противсредства за супротстављање глобалном или регионалном насиљу.

2) Из историје ширења свих досадашњих империја позната је њихова судбина након достизања зенита моћи. Тешко је и замислити монолитну војну снагу која би обезбеђивала светску власт у замишљеном централизованом светском поретку. Отуда је реалнија прогноза да свет улази у век нереда, него у век уређеног светског поретка. Такав хаотични „поредак“ не може да контролише никаква светска полиција, јер је хаотични отпор „притиснутог духа“ природан одговор на глобалну стратегију организованог насиља и модерног колонијализма планетарних размера.

Сједињене Америчке Државе су свесне јачања регионалних сила, које у коалицији или у догледној будућности и самостално (Кина), могу надмашити њену војно-политичку моћ. Отуда превентивно вуку потезе којима производе и одржавају конфликте ниског интензитета, балансирајући тако нестабилним односима и држећи их у стању принципијелне нерешивости, што би требало да буде разлог за њихово присуство или интервенције друге врсте (БиХ, Кипар, Израел, Кореја, Тајван, Косово и Метохија и др.).

На другој страни, повећава се број присталица изградње мултикултуралног друштва чија се врховна вредност заснива на моралу. Према њима, политички ауторитет државе требало би да се заснива на свеобухватној вољи народа, а њен суверенитет треба да буде одређен слободним опредељењем народа у степену независности и сарадње са другим државама. У унутрашњим односима, у будућем друштву предност над вредностима националног етноса требало би да има активна интеракција с припадницима мањинских народа.

3) За балканске земље и нови век ће бити оптерећен старим проблемима. Актуелно је национално питање, које се не може ни прескочити, ни решавати универзалном матрицом нивелисања (глобализације) нација, народа, култура и, посебно, религија. Постоји и могућност нових сукоба ради очувања територијалног интегритета држава, као и они засновани на историјским предрасудама о вредностима појединих народа на Балкану.

Ипак, отклањање узрока идеолошких сукоба омогућава, пре свега, економске интеграције земаља у региону, а то је основа за ширење сарадње и у другим, па и у војно-политичком подручју. На тај начин се и Балкан квалификује за укључивање у процесе европских интеграција, уз задржавање аутентичности националних култура. У вези с тим, и у СР Југославији, на националном нивоу морају да се разреше многа питања која се односе на развој, као и питања због којих може доћи до унутрашњих сукоба без чега не може бити ни стабилности земље, ни

међународног ауторитета. Стога СР Југославија мора без оклевања да промовише сопствену стратегију стабилизације и развоја земље.

У сфери одбране, такође, поред народног легитимитета, неопходна је потпуна интеграција војних и политичких чинилаца стратегије и доктрине (система) одбране и војне доктрине. Стога је неизбежно и ангажовање војних стратега у креирању политичке стратегије државе и одређења спољне политике. Одређенија интеграција војних и политичких институција неопходна је и у припреми елитних војника и политичара за војно-државне функције и војно-политичка истраживања безбедносних проблема у ширем и ужем геополитичком окружењу.

Дефинисањем стратегије националне (државне) безбедности и доктрине одбране требало би да се одговори изазовима новог века на спољњем и унутрашњем плану. Коначно, одбрамбена доктрина земље требало би да се заснива на резултатима објективне анализе прошлих и савремених збивања, као и на прогнози будућих дешавања и опасности у земљи и региону. Наравно, подразумева се укључивање и активно учешће СР Југославије у превенцији и решавању сукоба у региону, као и у регионалне и европске интеграционе процесе (укључујући и војне), за које су главни репер национални (државни) интерес.

Литература:

1. Василије Крестић, *Србија и ослободилачки покрети на Балкану 1856-1878*, Београд, 1983.
2. Јежи Вјатр, *Социологија војске*, Београд, 1987.
3. Владимир Ђоровић, *Борба за независност Балкана*, Балкански институт, Београд, 1937.
4. Лидел Харт, *Стратегија посредног прилажења*, Редакција „Војног дела“, Београд, 1952.
5. Јован Ристић, *Дипломатска историја Србије*, „Просвета“, Београд, 1986.
6. *Књига о Балкану I и II*, Балкански институт, Београд, 1936. и 1937.
7. Јован Радоњић, *Западна Европа и балкански народи*, „Матица Српска“, Нови Сад, 1905.
8. Жомини, *Преглед ратне вештине*, ВИЗ, Београд, 1952.
9. Ричард Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1991.
10. Милорад Екмечић, *Србија између средње Европе и Европе*, НИП „Политика“, Београд, 1992.

Бошко Антић, капетан бојног брода

Стратегија Сједињених Америчких Држава, једине суперсиле после распада СССР-а, званично се мења приликом сваке промене на њеном политичком врху (избор новог председника), али су у суштини, те промене веома мале и остају исти крајњи национални циљеви. У немогућности да се противник победи надмоћношћу људског чиниоца, прибегава се ослањању на технологију, у чему САД имају знатну предност. Због тога се посебна пажња посвећује коришћењу нових технологија, као што су: невидљива борбена средства и оружја, „интелигентно“ оружје, противракетна балистичка одбрана и космичке могућности. Тако САД, и поред широке примене невојних облика угрожавања безбедности малих земаља, и даље развијају борбена средства високе моћи која омогућавају смањење броја војника, али не умањују могућност вођења рата на више фронтова, односно у више региона.

Целокупну војну стратегију крајем 20. века Сједињене Америчке Државе засновале су на чињеници да се економска и војна предност заснивају на технолошкој моћи. То је била и полазна основа за разраду интегралне дугорочне војне стратегије САД од 2.000 године, познате као „стратегија селективног одвраћања“. У складу с тим и чињеницом да стратегија, без обзира на промене у администрацији, мора да буде дуготрајна и да служи као водила за развој оружаних снага и производњу наоружања и војне опреме, наоружање и опрема постају све ефикаснији, па ће се користити и у наредном веку. У међувремену, користећи политичку терминологију, уместо војне терминологије, САД наметнуле су свету своју доктрину високог, средњег и ниског интензитета, а потом и завођење мира употребом силе.¹

Многи аутори су олако прихватили америчку терминологију и тако признали појам „ниски интензитет“ или удар са дистанце, а чињеница је да је свака агресија за малу земљу сукоб највишег интензитета и да је сваки удар агресивни акт без обзира на то са које је дистанце изведен (уосталом, дистанца је увек постојала). Сједињене Америчке Државе, када је реч о војној технологији, односно примена технолошких достигнућа у војне сврхе, водећа су светска сила. Развој наоружања и опреме за своје оружане снаге заснивају на најсавременијим достигнући-

¹ Последице тих мировних операција осетили су становници Ирака и Републике Српске након напада крстарећим ракетама по циљевима који немају војни карактер.

ма, а кроз „Партнерство за мир“ и чланство у НАТО-у покушавају, под изговором унификације, да извезу оно што је застарело за њихове оружане снаге. Примена нових технологија је нераздвојиви део интегралне стратегије² и највише утиче на структуру оружаных снага, покретљивост и потребу за базама на страним територијама. Заузет је став да треба ускладити планове и снаге за широк спектар сукоба најнижег интензитета, који су и највероватнији, до оних најразорнијих, али и најмање вероватних. При томе се водило рачуна о чињеници да ће мање земље настојати да обезбеде савремено наоружање ради смањивања предности великих сила.

С обзиром на то да ће се војне технологије знатно променити у наредних 20 година, међу принципима на којима се заснива стратегија нашли су се и следећи принципи везани за технологију:

- повећање разноврсности и јачање нуклеарних снага с тежиштем на ослањање на нове технологије у управљању и обавештајном обезбеђењу, уз повећање наоружања, како би конвенционалне снаге биле способне за селективније и ефикасније уништавање непријатељевих циљева;

- треба комбиновати офанзивно и дефанзивно наоружање за конвенционалне и нуклеарне снаге ради обезбеђења функције одвраћања или реаговања на конвенционални напад;

- у конвенционалном рату космичке системе треба користити за везу и обавештајно обезбеђење, па они морају да буду жилави. Због тога треба спречити да противник слободно користи космос ради лакшег откривања и дејства по америчким снагама;

- да би се заштитили амерички интереси у земљама „Трећег света“ потребно је формирати мешовите и покретне снаге, минимално зависне од база на страним територијама, способне за извођење прецизних и контролисаних удара по удаљеним војним циљевима.

Промене у војној технологији

У наредном периоду, према стратегији селективног одвраћања, предвиђене су драматичне промене у војној технологији, засноване на искоришћавању микроелектронике, посебно за сензорске системе и обраду података, као и на развоју оружја за која се користи усмерена енергија. Много већа прецизност, повећан домет и разорност наоружања омогућиће ратна дејства на много ширим географским просторствима и учинити рат још бржим и интензивнијим, што ће условити

² Студију под називом *Селективно одвраћање (Discrimante Deterrence)* наручило је Министарство одбране, а објављена је 1988. године. Без обзира на то што је прошло већ 10 година од њеног објављивања, будући да има дугорочан значај, према њој се развијају и уводе у наоружање нова борбена средства, заснована на најновијим технолошким достигнућима. Иако заснована на стратегијским гледањима из осамдесетих година, у том сегменту се ништа није променило. У изради тог документа учествовали су истакнути политичари, војни руководиоци и научници, и треба га узимати у обзир када се сагледава америчка стратегија у будућности.

потпуно нове облике борбених дејстава. Примена нових технологија на офанзивна и дефанзивна средства проузроковаће велике проблеме у структурирању снага и процењивању могућности непријатеља.

На основу повећане прецизности, конвенционалним средствима моћи ће да се обаве задаци за које се сада планира употреба нуклеарних средстава. Посебно ће доћи до изражаја перспективна употреба „технологije смањене видљивости“ *stealth*, заједно с изузетно прецизним наоружањем и могућностима откривања и лоцирања циљева на великим даљинама. Та комбинација средстава омогућиће заустављање противника на великим одстојањима од линија фронтава.

Однос између суперсила и осталих земаља ће се променити почетком 21. века. Велике силе могу утицати на одбрамбену снагу малих земаља кроз политику снабдевања или забране трансфера и продаје савременог наоружања и војне опреме. У будућности ће то бити теже, јер ће производња наоружања и војне опреме бити много распрострањенија и теже ће се контролисати трансфер наоружања. Сматра се да ће мање земље имати респективно наоружање и војну опрему, укључујући и хемијско оружје и ракете малог и средњег домета. Осим тога, процењује се да ће се у наредних 20 година многе земље придружити „нуклеарном клубу“. Јер, због ширења технологије везане за нуклеарну енергију многе земље поседују фисионе материјале и средства за њихову производњу, па се стварају услови да неке земље изграде сопствене залихе од неколико атомских бомби. Савремено наоружање и војна опрема малих земаља довешће и до тога да војне интервенције великих сила у локалним ратовима буду ризикантније. Због тога ће америчка подршка савезницима све више долазити у питање, а када америчка интервенција буде неопходна, захтеваће се много већа сарадња са земљама „Трећег света“ у том региону.

Технологија и „Трећи свет“

Скоро сви оружани сукоби у последњих педесет година вођени су у земљама тзв. Трећег света. У њих су САД биле непосредно укључене, својим оружаним снагама, или посредно, преко пружања војне помоћи једној од сукобљених страна. У садашње време, сходно будућим токовима и ширењу војне технологије и војне силе, САД јасно одређују своје интересе и војну улогу у свим регионима света. Сматра се да би, убудуће, већина „америчке војне помоћи“ требало да буде изражена кроз набавку наоружања и војне опреме. У вези с тим је и став да сви они који приступе програму „Партнерство за мир“ треба да имају исту, тј. америчку технологију. Део наоружања је погодан за сукобе ниског интензитета, али је већина класичног наоружања, веома компликована и прескупа за мале земље, па ради задовољавања њихових захтева САД обнављају производњу неких старијих система или развијају средства посебно погодна за такву употребу.

У „Трећем свету“ САД настоје да максимално искористе своје технолошке предности. У неким случајевима биће корисна и техноло-

гија намењена за сукоб са Руском Федерацијом. Пре свега, то се односи на употребу „интелигентне муниције“ и ракетних снага којима се наносе селективни и прецизни удари по одабраним циљевима. Неке технологије могу да буду посебно корисне за јачање тактичког обавештајног обезбеђења, као:

- савремени системи за прикупљање и обраду обавештајних података, што САД и савезницима омогућава да прикупе, класификују и користе огромну количину података о „побуњеничким, терористичким организацијама или индивидуалним терористима и саботерима“;

- космички системи, извиђачки авиони и роботизована извиђачка возила, који нису прескупи, а омогућују праћење и осматрање великих зона у свим метеоролошким условима и на свим теренима;

- мреже сензора и остала микроелектронска опрема за праћење покрета непријатељевих снага;

- биосензори и микромеханички сензори, којима ће се побољшати могућности откривања експлозива и наркотика;

- квалитетни дигитални графички прикази опасних зона или подручја у која је Американцима слободан приступ омогућиће извиђање, симулационе провере ратних планова и обуку специјалних снага.

Технологија и Северноатлантски пакт

Нове технологије треба да допринесу даљем јачању и трансформацији Северноатлантског пакта.³ Најзначајније су: компјутеризовани системи за командовање и обавештајно обезбеђење, прецизно оружје за дејство с одстојања, нови системи за откривање циљева и технологија „смањене уочљивости“ за авионе и остале летелице, бродове, ракете и друга средства, побољшане балистичке ракете и системи противваздушне одбране. Уколико та средства треба да имају одлучујући значај у сукобу са Руском Федерацијом, онда се у земље НАТО-а морају увести

³ У извозу технологије и за савезнике има ограничења. У извештају председника САД Џорџа Буша америчком конгресу почетком 1990. године, објављеном под насловом *National security strategy of the United States* (Стратегија националне безбедности) наглашено је да се економска и војна снага САД заснивају на технолошкој, а не само на производној моћи. Буш наглашава да у области развоја нове технологије САД остају међу водећим земљама у свету, али да америчка предузећа морају брже да реагују у области експлоатације нове технологије уколико желе да одрже конкурентску способност на светском и домаћем тржишту. Такође, наглашава да трансфер технологије између савезника и пријатеља користи САД у области безбедности, али и у области економике. Политика отвореног тржишта и слободног инвестирања осигураће да се ограничени ресурси ефикасно искористе, али то не сме да угрози безбедност Сједињених Држава. Због тога, сматра Буш, САД морају да наставе рад са својим партнерима у Координационом комитету за контролу извоза и да спрече да осетљива технологија доспе у руке потенцијалних противника. Истовремено, мора се усвојити процедура и листа средстава која се могу користити за политичке и друштвене промене у Источној Европи. При том Буш поставља три захтева: 1) остваривање контроле Комитета над стратегијским производима и технологијама; 2) усклађивање и учвршћивање система националних патената и поступака за њихову заштиту, и 3) остваривање већег степена сарадње са земљама у развоју.

у много већим количинама него што је планирано, јер ће надоместити хиљаде садашњих „неинтелигентних“ бомби. Мања количина тих средстава била би много ефикаснија у ограниченим сукобима, посебно на крилима НАТО-а и у регионима на периферији бившег СССР-а, где је густина циљева много мања него на Централноевропском војишту. Иако та савремена средства нису јефтина, ипак би њихова цена чинила само део садашњих трошкова НАТО-а, па је њихова набавка могућа прерасподелом програма. Истовремено, САД морају да наставе развој система за одбрану од балистичких и крстарећих ракета. Дебата о тзв. рату звезда је привремено прекинута, а била је усмерена на степен савршенства система. Међутим, и делимична противракетна и балистичка одбрана може да смањи уверење противника у ефикасност ракетног напада на америчке командне центре и војне снаге.

Ранијих година су совјетске предлоге о ограничењу тестирања нових технологија често одбијале баш САД, које су настојале да одрже своју технолошку предност. Обострано ограничавање експериментисања, сматрале су САД, требало је пажљиво проценити, како би се увериле да служи њиховим интересима. Оне се ослањају на то да ће технолошком предношћу надоместити инфериорности у квантитету, тако да забране и ограничења тестирања наоружања и војне опреме ретко могу да буду у њиховом интересу. Крајњи проблем таквих забрана јесте то што оне отежавају континуиран развој нових технологија везаних за прецизност дејства. Тестирање мање разорног али конвенционалног оружја омогућава САД да смање ослањање на нуклеарна средства.

Коришћење нових технологија

После Другог светског рата америчка војна стратегија је заснивана на технолошкој супериорности. Међутим, сада САД тврде да су и неке земље „Трећег света“ постале независни произвођачи и корисници високих технологија, а да је Руска Федерација, захваљујући пре свега времену када је постојао СССР, напредовала у многим подручјима, настављајући да од Запада, легално или илегално, прибавља високу технологију и настојећи да што пре примени технолошке новости.

Због наводних буџетских ограничења, потребно је да се одређеним програмима да изврстан приоритет у дугорочној стратегији. Начелно, то су програми који јачају америчку способност да реагује на напад контролисаном и селективном употребом силе. Они треба да омогуће већу флексибилност и више варијаната председнику САД приликом одлучивања о њеној употреби. Међу програмима који задовољавају те критеријуме посебно су значајни:

- интеграција система „смањене уочљивости“ у будућу структуру оружаних снага;
- „интелигентно“ оружје (прецизно вођена муниција великог домета и високе прецизности);
- противракетна балистичка одбрана;
- коришћење космоса за ратне операције.

Технологија „смањене уочљивости“ је револуционарна. Радарски системи за откривање, праћење и дејство по циљевима у ваздушном простору и на земљи, као и на мору, релативно су јефтини и изузетно ефикасни, осим када су циљеви изграђени на основу „*stealth*“ технологије, када радари постају релативно неефикасни. Замена садашњих радара таквим системима, који ће моћи да откривају, прате и дејствују по средствима (носачима и летелицима), а који имају веома мали одраз и „слабо су уочљиви“, технички је тешко изводљива, скупа и захтева много времена (посебно због тога што је та технологија још у развоју). Технологија „*stealth*“ опасност је по руски систем противваздушне одбране, заснован на радарима, који има централну улогу. Авиони „смањене уочљивости“ могу допринети спасавању „инвазије“, како се каже у интегралној дугорочној стратегији. Допринос садашње авијације (која има велики радарски одраз) биће ограничен, пошто ће у ваздушним нападима велики део бити у потпуности употребљен за ометање и неутралисање одбране. Уколико се употребе и авиони са „*stealth*“ технологијом, број авиона у нападу моћи ће да се повећа за четири пута. Такви авиони ће омогућити и обављање бројних других задатака за које сада нема могућности, на пример, откривање и напад на ракетне положаје или на снаге чија локација није позната. Дакле, увођење тих система не значи само нову технологију. Реч је о програмима развоја нове муниције, система за распознавање својих и непријатељевих летелица и система за електронска и противелектронска дејства, као и о промени концепције у домену оперативне употребе.

„Интелигентна“ муниција, велике прецизности и домета, може допринети да се заустави напад, јер се тим средствима могу успорити снаге које нападају уз велике губитке. Концентрацијом ватре по критичним циљевима могу се онемогућити пробоји нападах снага и обезбедити време за консолидацију одбране. Прецизност тих система је изузетна. Садашња технологија омогућава нападе на фиксне циљеве на било којем одстојању с прецизношћу од једног до три метра, која омогућава високу вероватноћу уништења с једним или више пројектила тачкастих и површинских циљева и отклања потребу за коришћењем нуклеарних бојних глава. Осим тога, омогућени су напади на веома добро брањене војне циљеве дубоко у позадини противника. Аеродроми у дубини, као и системи командовања, могу да се избаце из употребе коришћењем бојних глава за дејство по инфраструктури. Мостови, ракетни положаји противваздушне одбране, обавештајне инсталације, железница, електричне централе и рафинерије постају рањивији у ери кориштења „интелигентне“ муниције. Велики домет ће посебно бити потребан на азијском и пацифичком ратишту. Пошто та различита ратишта постају све значајнија, Пентагон мора да бира системе са знатно већим дометима од оних који су потребни за европско ратиште.

Сматра се да посебно треба водити рачуна о преносним системима тих средстава. Да би се повећала производња потребно је смањити трошкове стандардизацијом, а решење је производња велике количине свега неколико различитих система, уместо сувише специфичне и

специјализоване муниције. У коначну цену наоружања урачунати су и значајни трошкови сензорских система, рачунара и компонената вештачке интелигенције. Ти подсистеми морају да буду развијени обједињено, како би се могли користити бројни типови „интелигентне“ муниције.

Проблем противракетне одбране је увек био критичан, јер је највећи конкурент САД наоружан балистичким ракетама с конвенционалним или нуклеарним главама, довољне прецизности да угрозе многе значајне циљеве. Сједињеним Америчким Државама су потребне и активна и пасивна противракетна одбрана. Пасивне мере противракетне одбране обухватају утврђивање, растресити распоред, умножавање критичних постројења и стокирање опреме за брзу оправку. Под активном противракетном одбраном подразумевају се и неки системи одбране од тактичких балистичких ракета (*АТВМ*), иако је споразумом о елиминасању ракета средњег и кратког домета донекле смањена опасност од те категорије пројектила. Модернизација садашњег система противваздушне одбране само је први корак у изградњи противракетне одбране. За ефикаснију „продужену“ противваздушну одбрану, која се изучава у НАТО-у, биће потребни савременији пресретачи и, вероватно, сензори на ваздушним платформама. Компоненте таквих система могуће је развити из постојећих технологија.

Активна противракетна одбрана, иако ограничених могућности, може да допринесе одвраћању напада на бројне циљеве унутар ратишта и војишта, као и на циљеве на територији Сједињених Америчких Држава. У САД таква одбрана, допуњена у одређеном обиму противваздушном одбраном и одбраном од крстарећих ракета, може побољшати заштиту елемената Врховне команде САД, повећати поверење и способност САД да руководе и командују својим снагама у рату, а на тај начин могу да изнуде и нуклеарни детерент.

Космичким системима могу да се открију и доставе подаци о припремама за почетак агресије, о локацији, стању и покретима противничких или савезничких снага, иза хоризонта или на великим одстојањима, и о метеоролошким приликама које утичу на борбена дејства по елементима космичких система. Америци је потребан сателитски систем који ће наставити да функционише или који се барем може успоставити, не само у миру већ и у рату, као подршка снага на копну, мору или у ваздушном простору.

При извођењу конвенционалних напада Руска Федерација би користила своје сателите, као суштинску компоненту подршке борбених дејстава. Сједињеним Америчким Државама су потребна средства за неутралисање руских сателита и стога што ће Руси користити своје сателите за прикупљање и дистрибуцију података у подршци копнених, поморских и ваздухопловних снага у нападу на америчке снаге. Исто као што су потребни тенкови и противтенковске ракете, САД потребне су активна и пасивна противсателитска одбрана и изналагање начина за њихову поуну у рату и неутралисање непријатељевих сателита. Наиме, САД у рату, не могу да рачунају на космос као на уточиште,

већ пре као на бојиште. Међутим, технологије нису једине за које је неопходан интензиван развој, али служе као снажна опомена јер указују на то колико америчка дугорочна војна стратегија зависи од инвестирања у војну науку.

Осим конвенционалног оружја и оружја за масовно уништавање живе силе, у току су истраживања, увођење и, чак, примена нових оружја која имају сасвим другачију концепцију од уобичајених армија. Према неким сазнањима, Американци су већ употребљавали оружја за психофизичко управљање интелектом у Сомалији и Ираку, а вероватно и на подручју претходне Југославије. Реч је о оружју којим се, помоћу усмерене енергије из генератора, утиче на понашање људи, при чему се они не убијају, нити се руше објекти. Генератори се могу поставити на различита места, на сателите, авионе, бродове, зграде итд. Деловањем тако ослобођене енергије код људи се изазивају страх, безвољност, главобоља, неспремност на било какве акције, и друго. Американци су два часа пре удара по Ираку, таквим дејством са једне крстарице у Заливу потпуно „разоружали“ послужиоце на системима ВОЈИН и ракетним системима противваздушне одбране.

У Сједињеним Америчким Државама у току је развој тзв. несмртоносног оружја, које је примењиво посебно за: растеривање маса, спречавање побуна и заштиту мировних снага од провокација и напада. Нека од тих несмртоносних оружја налазе се у разним фазама развоја:

- микроталасни пројектили, који пошто се испале из топа емитују микроталасни сноп велике јачине који топи осетљиве делове компјутера и друге електронске опреме;

- флеш-бомба, граната великог интензитета за ослепљивање војника и оптичких сензора, која се такође испалује из топа;

- ручна хемијска ласерска пушка за заслепљивање и привремено или трајно онеспособљавање војника;

- генератор компресор који производи снажне акустичне таласе ниске фреквенције, испод прага чујности, који оштећују ухо и центар за равнотежу, и изазивају мучнину, несвестицу и падове;

- разне лепљиве мреже које се испалују их топа на лица или возила у покрету;

- хемикалије које усисане у мотор тенка блокирају процес сагоревања;

- супер клизаве хемикалије које онемогућавају кретање на путу;

- супер каустичне киселине;

- лепљива желатинска сапуница, која избачена из пушке са даљине од 10 до 15 метара спречава кретање људи, а убачена у собу блокира вид и слух присутних;

- „паметни“ пиштољ из којег може да пуца само власник.

Оружане снаге САД израдиле су и пројекат развоја оружја за привремено онеспособљавање у „неборбеним“ операцијама. Нека од њих су:

- средства високе технологије (сензорски, електронски и електромагнетни уређаји) за неутралисање дејстава артиљеријског и тенковског оружја, извора за напајање и средстава везе;

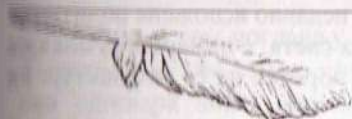
- средства за ширење непријатних мирisa и звукова, намењена за izazivanje lakog, kratkotrajnog stresa kod neprijateljevih vojnika;
- nova sredstva za elektronska ometaња и nove tehnike za psihološko-propagandna dejstva;
- hemijska sredstva и физичке препреке за smanjivanje tempa napredovanja;
- mine и granate za ranjavanje bez smrtonosnih posledica.

То је само мали део из арсенала оружја за ратовање у будућности. Технологија се све више користи у ратне сврхе, а много мање у борби за мир, како то жели да се прикаже светској јавности.

Закључак

Сједињене Америчке Државе, градећи свој лик велике светске силе, створиле су војну индустрију са којом не може да се пореди ниједна друга сила у свету. Техничко-технолошки развој и предности остварене у развоју наоружања и војне опреме омогућиле су јој да и своју стратегију суперсиле заснује на технологији. Стратези САД, а то су према студији *Селективно одвраћање* највиши државни руководиоци, схватили су да технолошка предност треба да превагне у светским односима и коначно доведе САД на чело „светског новог поретка“. Наиме, увидело се да се то не може постићи људским чиниоцем. Исти однос је заузет и према главном конкуренту – Руској Федерацији, ранијем Совјетском Савезу, према савезницима у НАТО-у и према тзв. Трећем свету.

Технологија је један од нераздвојивих делова интегралне стратегије и има највећи утицај на оружане снаге. Њена примена је омогућила smanjivanje оружаних снага и, посебно, губитке у људству у сукобима, а тиме је сигурнија подршка унутар самих Сједињених Америчких Држава. У стратегији се узима у обзир и планирани и прогнозирани развој војне технологије у наредном периоду, а највећа пажња се посвећује микроелектроници, системима за прикупљање и обраду података, усавршавању система за командовање, увођењу невидљиве технологије и средстава којима ће се само онеспособљавати људи, како би се избегла осуда светског јавног мњења, а и да би се што мање оштећивала средства која се заплењују и имају одређену борбену и економску вредност. Технологију ће САД извозити селективно, зависно од тога коме се извози, али ће у свим случајевима водити рачуна о својој безбедности. Очито је да сада извозе технологију која се замењује и да стално морају тражити нова тржишта, а то значи и izazivati кризе на новим подручјима и потребу у одређеним регионима за наоружањем и војном опремом. При томе, САД стално одржавају технолошку предност над осталим државама. Насупрот ставовима САД има и другачијих мишљења, а сигурно је да се људски чинилац не може елиминисати и да ће још дуго одлучивати у односу снага, без обзира на технолошку силу.

Нова геополитика

Др Зоран Килибарда, пуковник, и мр Јованка Шарановић

(Приказ књиге др Осмо Туомија *The New Geopolitics: The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective**)

У својој књизи Туоми нуди одговоре на питања: шта је у ствари геополитика, како се практиковала у прошлости и шта ће бити њене карактеристике у будућности. Књига *Нова геополитика: светски поредак и Северна Европа у модерној геополитичкој перспективи* има девет поглавља: „Уводна разматрања“, „Теорије у прошлости“, „Геополитичко понашање“, „Садржај нове геополитике“, „Постојећи светски систем и карактер наредних промена“, „Трендови у стварању виталних региона“, „Северна Европа: прошлост и садашњост“, „Северна Европа у неким могућим сценаријима“, „Закључна разматрања“, и садржи 141 библиографску јединицу.

Уводно поглавље

Аутор прво анализира старе теоријске и методолошке поставке, дисциплине и правилности у развоју геополитичког понашања. Анализирајући црте старе геополитике, које су још релевантне, као и најзначајније промене које су се догодиле у снагама које утичу на односе између друштва и простора, даје нову дефиницију теоријске и практичне геополитике. Аутор описује утицај „нове геополитике“ на глобалном и регионалном нивоу у контексту различитих сценарија светског

* Аутор књиге *The New Geopolitics: The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective* (Нова геополитика – светски поредак и Северна Европа у модерној геополитичкој перспективи), др Осмо Туоми је бивши поморски официр, чија је последња дужност била начелник оперативног одеака у штабу морнарице. Студирао је војне науке на Ратној школи у Шведској и политичке науке на универзитету у Хелсинкију. Сада је независни истраживач и бизнисмен. Књигу је објавио Колеџ Националне одбране у Хелсинкију. Нависана је на основу ауторове докторске тезе: *Нова геополитика: изведивост геополитичке перспективе за студију међународне политике у свету који се мења* (1996).

система, с нагласком на Европу и, посебно, на консеквенце безбедносне политике за Северну Европу, с обзиром на недавно испољене политичке и економске трендове у главним регионима света, с намером да покаже да ће сваки главни геополитички светски поредак да се рефлектује на простор северног субрегиона Европе.

Теорије у прошлости

У старој геополитици је наглашаван утицај објективне географије на просторну поделу света, сматра Осмо Туоми, и појашњава разлику између термина: „политичка географија“, „геополитика“ и „геостратегија“. Према геополитичким виђењима постоји латентно надметање између држава и региона на свету, које ће да се настави и у будућности, али да се узроци постојања супарничких региона и њихова дистрибуција не могу пратити само у географији. Нужно је да се узму у обзир све дејствујуће националне, интернационалне, регионалне и локалне снаге да би се моделовао политички пејзаж и географски условљене одлуке држава и других друштава и удружења заснованих на територијалном принципу.

Туоми у том поглављу разматра развој геополитике и геополитичког понашања у модерном значењу тих речи и прати радове неколико утицајних писаца и филозофа, као што су: Давид ван Булов, Јохан Готлиб Фихте, Фридрих Лист. Од англоамеричких аутора наводи Алфреда Махана, чије су идеје утицале на америчку експанзионистичку политику и на размишљање председника Меккинлија и Теодора Рузвелта. Најпознатији геополитички аутор био је Халфорд Мацкиндер, са теоријом да је светска историја непрекидна борба између копнених и поморских снага. Мацкиндер је касније свој стожер историје назвао *средиштем земље*. Његове тезе касније су следили Збигњев Бжежински и Николас Спајкмен.

Немачка геополитичка размишљања од краја 19. века обликована су под утицајем страха од затворене локације и преокупираности питањем довољности националног животног простора. Аутор наводи две школе: *Weltpolitic* (Светска политика) и *Lebensraum* (Животни простор), за које се везују имена политичког географа Фридриха Расела, генерала, и професора Карла Хаусхафера. С обзиром на то да је само самодовољност била важна, Хаусхафер је предвидео да ће се свет поделити на три подручја: панамеричко, паневроафричко и панасијско подручје. Геополитичари су имали утицај на политику све до почетка 1939. године, када су Хитлерове идеолошке илузије потиснуле теоријске резултате.

Историја Русије и Совјетског Савеза пружа емпиријски доказ „реалистичне“ геополитике, у којој су снага, раздаљина и експанзија повезане. Кад год је земља била јака, она је померала своје границе и сфере утицаја према вани, док се у периодима слабости повлачила са својих истурених подручја.

Аутор у том поглављу анализира фазе геополитичког понашања. У првој фази све земље морају да редифинишу своју позицију тако да она одговара новој ситуацији. Геополитичка димензија тог осећаја позиције често се назива геополитичким кодом, који означава субјективно схватање сопственог положаја, интереса, циљева, могућности и претњи. Геополитичко понашање често је било више засновано на идеолошкој компоненти геополитичког кода него на економској или стратегијској реалности. У другој фази земље, унапређујући своје позиције, промовишу унутрашњи развој да би повећале економске и друге могућности. Циљ је да се постане конкурентан, односно јачи од конкурената. Трећи корак јесте уједињавање земље у културном погледу или, барем, изграђивања духа заједништва, што је претпоставка за успех у економском, политичком или војном надметању. Ако ресурси то омогућавају, четврта фаза је геополитичка експанзија. То се може постићи уз помоћ економских предности и санкција, геополитичке и идеолошке пропаганде или политичке и војне моћи. Потом аутор наводи облике господарења над животним просторима: политичка власт, економска доминација и војна контрола. Све то чини део геополитике, под условом да постоји географски дефинисан циљ. Циљеви господарења су или заштита сопственог режима или ширење доминације и утицаја. Последица тога је снажан притисак на одговарајућу земљу да препусти део своје територије. Правдајући контролу територије, Петер Слове наводи листу од пет извора политичке моћи која стоји иза те контроле: сила, право, националност и народност, легалитет и хегемонијски легитимитет. Тој листи аутор додаје и шести разлог, који је нов али применљив на модерне трговинске блокове, а то је: *економска потреба*. Потом анализира однос између теорије и праксе, наглашавајући да између теоријских модела и реалности постоји двоструки однос. Једно питање јесте колико добро теорије описују реалан свет, а друго питање је како теорије утичу на политичке одлуке. Трећа врста односа јесте коришћење геополитичких и полугеополитичких израза и аргумената у пропагандне сврхе, да би се прикрили стварни циљеви, односно да би се делатност политике учинила прихватљивом. Туоми даље наводи да је критика старе геополитике усмерена углавном на поступак којим се комплексност света редукује на једноставну биполарну слику, без узимања у обзир стварних географских информација. Нови обрасци геополитике могли би да се обликују према подручјима која се не поклапају са територијама држава.

Садржај нове геополитике

Геополитику аутор дефинише полазећи од става да та дефиниција мора да буде кореспондентна с условима који владају у савременом свету. Сходно томе, наводи садржаје неколико сродних појмова. Тако,

на пример, *теоријска геополитика* проучава однос између физичког простора и међународне политике; развија modele за просторну поделу света на кооперативне и компетитивне делове из историјских, економских и политичких разлога, и анализира како учесници интерпретирају политичке, економске и војне последице те поделе. *Геополитика државе* или неке друге територијално дефинисане заједнице значи часно стремљење ка географски дефинисаним циљевима који су повезани са њеним економским и политичким положајем, њеном безбедношћу и културом. Према томе, *теоријска геополитика* односи се на проучавање политичке поделе, њених узрока и ефеката (последике), а *практична геополитика* односи се на интерпретацију поделе света на компетитивне политичке и економске ентитете и на унапређење циљева који су у вези са простором.

Теоми разматра питање да ли су спољна политика и национални интереси још увек значајни или се крећемо ка плуралистичком свету, којим више не управља сила држава, већ комплексни друштвени покрети. Он примећује да се надметање између држава делимично замењује надметањем између економских блокова, који би потенцијално могли да прерасту у политичке блокове. Да ли би ти блокови могли сада или у будућности да се третирају као геополитички ентитети питање је о којем ваља расправљати. Глобални економски поредак, сматра аутор, може да се посматра из две перспективе: као независна мрежа без икакве значајне политичке контроле или као интеракција између националних економија. Прво гледиште је у вези с идеологијом неолиберализма, а друго с протекционизмом и неомеркантилизмом. Питање слободне трговине или протекционизма кључно је питање за вештину геополитичког понашања и за степен на којем се оно практикује. Надметање између држава и економских блокова постало би отвореније ако би преовладао протекционизам, јер би у таквим околностима једина опција за друштво била да развија сопствене економске капацитете под заштитом својих унутрашњих тржишта. Аутор даље наглашава да просторна подела света у будућности неће бити само резултат деловања политичких аспирација и економских снага, већ ће важан извор моћи бити способност културе да ствара погодна правила и институције за међународне односе. Неки аутори, као Самуел Хантингтон, сматрају да су цивилизацијске и културолошке разлике најзначајнији чиниоци у обликовању будућних геополитичких подела. Култура је у вези с економским системима. Тако, на пример, у Русији постоји распрострањено уверење да је апсурдно и друштвено опасно да се позајмљује економски модел који не одговара културним, менталним и моралним вредностима људи. Слична веза постоји између културе и политике. Геополитички култура је коришћена за проширивање националних сфера утицаја, при чему су сродничке мањине у суседним земљама то користиле као добар изговор за примену притисака. Заједничка идеологија и кохерентна култура важне су за свако друштво и биле би важне чак и за Европску заједницу. Аутор даље наводи неке од одговора на питање шта је, у

ствари, европска култура. Тип социјалне политике који је прихваћен у Западној Европи могао би да буде једина заједничка одлика према којој се начин живота у њој разликује од оног у Америци. Или схватање према којем постоји европски културни идентитет, који се састоји од релативно заједничког историјског наслеђа и искуства схваћеног у најширем смислу, али да то не може као фотокопија да се примени на Европску заједницу.

Постојећи светски систем и карактер наредних промена

У том поглављу основни став аутора јесте да се постојећи светски систем може најбоље описати као „свет једне суперсиле“. На глобалном нивоу, геополитичко понашање које произилази из Модела једне суперсиле следи „меке“ линије нове геополитике. Светски систем је релативно кохерентан, али се моћ неравномерно дистрибуира. Значај различитих делова света зависи од њихове важности за функционисање глобалног система. Преовладава либерална парадигма, која доводи до високог система међузависности и до потчињавања историјских и културних особености економским интересима. На регионалном и субрегионалном нивоу, слободна трговина мења односе снага и изазива надметање које изван демократских индустријализованих нација поприма форму „старе“ националистичке геополитике с аспирацијама за доминацијом, експанзијом и формирањем интересних сфера. Међутим, Туоми наглашава да ће тај геополитички светски поредак остати доминантан само онолико дуго колико ће САД имати супериорне ресурсе и бити вољне да одржавају систем и поштују сопствене обавезе према осталом делу света. Релативна моћ САД смањила се и озбиљно се разматрају сценарији који се разликују од Модела једне суперсиле. Истовремено, и унутар САД спласнула је политичка воља за мешање и у послове вани, и у вези с тим је редуковање величине војне организације. У будућности, према аутору, могу се очекивати промене којима ће се смањити структурна хегемонија Сједињених Држава. Немачка, Јапан и, могуће, неке друге државе захтеваће да имају све више утицаја у УН, па ће се смањивати удео САД у регионалним организацијама и у вишим структурама светске трговине.

Аутор даље исцрпно разматра различите теорије „новог светског поретка“, наводећи теорије Самуела Хантингтона, Јохана Галтунга, Роберта Тејлора. Разлике између појединих теорија су везане за неизвесност око тога које снаге имају највећи утицај на успостављање савеза у хегемонији. Неки од њих потенцирају политику или економију, други културне разлике или географску близину. У целини, све те теорије могу да се сведу на три главне варијанте: 1) подела света на три нап подручја, при чему би степен надметања између њих варирао зависно од прихваћене економске парадигме; 2) подела света на два дела, један више поморски и други више континентални (у том случају постоје две варијанте разграничавајућих линија, преко Атлантског океана или

преко Пацифика); 3) распад садашњег светског система на неколико супротстављених делова и враћање на „стару“ геополитику, у којој су важни поседовање територије и сфере утицаја. Границе између региона у тим сценаријима не би се нужно поклапале са садашњим државним границама. Систем би могао да буде под утицајем држава, цивилизација и економских подручја, на челу с центрима посебног раста.

Трендови у стварању виталних региона

На почетку тог поглавља аутор разматра квалитете који се очекују од једне модерне силе на глобалном нивоу и наводи одговарајући ниво капацитета у следећим традиционалним категоријама: привреди, политичкој кохезији, становништву, војним ефективима на светском нивоу, физичкој бази и високом нивоу технике и обучености. При томе, као примарне војне квалификације наводи: опремљеност армије савременим наоружањем и мрежама за надгледање и командовање распрострањеним широм света; поморске способности за заштиту поморских комуникацијских праваца и за упућивање снага широм света и нуклеарно оружје као средство одвраћања. Према мишљењу аутора, једино САД испуњавају критеријуме за глобалну силу. Међутим, удео САД у укупној индустријској производњи опао је на само 20 одсто. Реално повећање националног дохотка већ деценијама је у опадању, а има и много унутрашњих проблема, укључујући инфраструктуру и неравномерно распоређено становништво. Затим су наведене три главне школе геополитичког размишљања: 1) десно крило републиканаца залаже се за изолационистичку политику; 2) друга школа подржава интернационализам у смислу глобалних интереса САД у сфери економије, војске, хуманитарних мисија и мисија очувања мира, и 3) трећа школа је за компромис, тј. за уважавање интереса држава у иностранству, али у оквиру могућности да се смањи америчко присуство. Клинтонова администрација је одредила регионе где САД треба да задрже позицију водећег партнера по питању безбедности, а то су Европа, Јужна и Централна Америка, Источна Азија, Средњи исток и Југоисточна Азија.

У Русији, као и у Америци, постоје три главне геополитичке оријентације: окретање Западу („атлантизам“), окретање Истоку („урализам“) и окретање себи („неоантиимперијализам“). Једна анкета у вези с тим оријентацијама унутар руске економско-политичке и војне елите показала је да би трећина била спремна да подржи атлантску оријентацију, трећина неоантиимперијалистичку, али да би за уралску опцију гласало три четвртине испитаника. То значи да би неки људи могли да подрже више него једну опцију и да би већина прихватила независну политику као најбоље решење. Аутор сматра да Русија пролази кроз фазу у којој мора да консолидује своју снагу и развије своје ресурсе. Како ће се ситуација одвијати зависи од тога колико ће бити повољни услови сарадње коју нуде западне земље и њихове компаније, односно

колико ће бити тражени потенцијални ресурси Русије у економској утакмици на светском нивоу.

Анализирајући стање у Азији Тооми уочава два супротна тренда: све већу привредну сарадњу, с једне стране, и све већу политичку конкуренцију и војну изградњу, с друге стране. Предвиђа се да ће Кина бити политичка војна и економска суперсила око 2020. године, али та предвиђања, вероватно, прецењују кинески развој. Што се Јапана тиче, он је далеко најјача економска сила у Азији и сада пролази кроз своју најпротекционистичкију фазу, која му је помогла да консолидује своју моћ. Индија је, такође, постала интересантна за инвестирање након што се определила за либералнију политику. Све у свему, Кина је још неколико деценија далеко од тога да постане главна глобална сила. Једине њене вредности у овом тренутку јесу њено становништво и брз привредни развој на основу страног капитала. Исто се може рећи и за Индију, док је Јапан економски гигант чија се политичка самосвест и утицај увећавају, али је осредња његова војна моћ.

На крају тог поглавља аутор разматра стање у Западној Европи. Сматра да ће геополитички најзначајније карактеристике тог подручја бити кохеренција и географски обим Европске уније, и њени односи с осталим делом света, посебно са Русијом и Сједињеним Државама. Централно питање је да ли ће се Унија развити у једну федерацију и велику силу са сопственим геополитичким кодом који би надмашивао кодове земаља чланица. Коначни циљ Уније јесте повећање конкурентности своје индустрије унутар јединственог европског тржишта, што у ствари значи систем са бројним протекционистичким и трговинским одликама. У безбедносној политици Западне Европе аутор наводи два тренда: атлантски и паневропски. Званичним изјавама настоји се да се успостави равнотежа између та два становништва, и Западноевропска унија се означава као „европски стожер НАТО-а“. Анализирајући све главне чиниоце политичке, економске и културне, који уобичајено утичу на геополитички амбијент, аутор указује на извесну поделу унутар Уније на север и југ, као и на могуће друге поделе. Будућност Уније и геополитички статус Северне Европе биће одређени природом и структуром предстојећег светског геополитичког система.

Северна Европа: прошлост и садашњост

У вези с геополитичком ситуацијом у прошлости у Северној Европи аутор констатује да су постојала два стресна чиниоца: регионално надметање за супремацију и неспоразуми између локалне владајуће силе и спољашњих поморских снага око статуса тог подручја. Садашња ситуација подсећа на ону после Првог светског рата: Русија је слаба, а Немачка је повећала своју моћ, али је још увек обазрива, док једна спољашња поморска сила са својим савезницима доминира безбедносном ситуацијом. Заједничка „европска кућа“, без чврстих граница још увек је само жеља. Политика и могућности Европске уније још увек су

вођене и ограничене старим геополитичким одликама, као што су амерички утицај, постојање НАТО-а и руски самоиницијативне силе са глобалном нуклеарном снагом. Међутим, помоћу поједностављене слике створене на основу старих геополитичких теорија биполарног света и физичке географије не може све да се објасни, с обзиром на то да су се променили општа ситуација и понашање укључених земаља.

Сви главни чиниоци, политички, економски и културолошки, који у Северној Европи промовишу геополитичко груписање, јасно су видљиви, тако да се ситуација сасвим разликује од оне у Јужној Европи. Једна од главних брига јесте садашњи статус сиве зоне балтичких држава. Ширењем НАТО-а не може да се реши целокупан проблем безбедности све док се опире Русија. А кад би Русија била пуноправни члан, за НАТО у балтичком подручју не би остао ниједан субрегионални одбрамбени задатак. Идеја о војном савезу, односно заједничкој зони безбедности, нордијских и балтичких земаља одбачена је, али би сарадња могла да се појача у многим војним подручјима. Неке мере се већ прецизирају ради координисања акција граничне страже у балтичком региону, а регионална сарадња и политичке дискусије између земаља којих се то питање тиче свакако су корисна средства ублажавања дисхармоније у Северној Европи.

Северна Европа у неким могућим сценаријима

Аутор констатује да постоје три географске концентрације између којих се углавном крећу светска трговина и инвестиције: Западна Европа, Северна Америка и Јапан са Југоистичном Азијом. Та подручја, према бројним критеријумима, припадају језгру светског система. Оно око чега ће се подручја надметати може бити лидерство, инвестиције, сировине, енергија, тржишта, патенти итд. Сваки блок би развијао сопствени идентитет, уз наглашавање заједничке историје, културе и интереса својих чланица, усвајао би сопствене концепте светског система и имао сопствене географске менталне мапе. Један део тог идентитета односио би се на политику безбедности. Сфере интереса трију блокова пресецаће се на Средњем истоку и у Јужној Азији.

Један од сценарија јесте подела света на два ривалска блока. Тенденција у правцу *Asian Pacific economic cooperation* (АПЕС) могла би коначно да доведе свет у ситуацију у којој Северни Атлантук није више уједињујући и „средишњи океан“, већ простор који раздваја две огромне коалиције: Европу са њеним савезницима и америчко-азијску коалицију. Европа би, у том случају, била изостављена из сарадње у оквиру АПЕС-а, која би укључивала земље с најбржим привредним растом у свету. Интереси Русије у Европи и Азији постали би различити. Та земља би могла да покуша да балансира између два блока или би се могла раставити на два или више делова. Кључна тачка безбедности ЕУ налазила би се у јужним и источним деловима Медитерана. Ситуа-

цију у Северној Европи тешко је предвидети, али у атмосфери сарадње са Русијом заједнички интереси могли би да учине регион сасвим мирним и проблеми безбедности могли би да буду мање изражени. Међутим, могући сценарио је и враћање политици велике силе. Наиме, велике земље би се отворено надметале, или би пронашле више или мање трајне начине за постизање консензуса. Тај сценарио је конзистентан са прогнозом кинеског руководства да ће будуће светске силе бити САД, Русија, Кина и Јапан. Успех регионалне сарадње у Северној Европи зависи би од тога за који правац би се определила Русија. Сасвим је могуће да би глобално надметање између великих сила могло да појача њене аспирације да поново успостави своју стару империју, обезбеђујући, можда, азијски фронт савезом са Кином. То би за Северну Европу значило враћање у време старе геополитике, са две велике локалне силе – Русијом и Немачком и једном поморском – Сједињеним Државама.

У закључним разматрањима Туоми наглашава да су се обрасци формирања геополитичког размишљања и понашања код свих ранијих великих сила и империја показали невероватно сличним, те да ће се, у основи, наставити исти модел, мада практични поступци могу да буду мање уочљиви. У том смислу садашња оправдања за ширење НАТО-а у ЕУ звуче веома слично. Иза залагања за мир и обезбеђивање демократског развоја постоје увек и аспирације за повећање конкурентности и утицаја и поправљање позиција.

Најзначајнији нови аспект у светском систему јесте нестајање бившег биполарног света, постепено развијање осећања заједништва између људи у демократским индустријским земљама и ослобађање економских снага. Те промене захтевају ново схватање геополитике и начина на који се она сада испољава. Политика, привреда и култура најзначајније су међусобно повезане снаге које усмеравају обликовање геополитичког светског поретка, док географија има посредан утицај, преко историје, економских услова и војних разматрања. Која је од наведених снага најутичајнија зависи од нивоа система и специфичних регионалних околности.

Аутор наглашава да је тешко указати на било коју преовлађујућу геополитичку теорију, мада свака земља има, мање или више, усаглашен геополитички код као једно од оруђа које помаже да се одреде њени основни интереси у спољашњем свету. У светском систему, који се налази у фази транзиције, ти кодови и њима придружени самоимици још увек се обликују у многим друштвима. Следствено томе, ниједан светски систем, односно њему одговарајућа геополитичка позиција Северне Европе не може се с извесношћу предвидети. На садашњу ситуацију у Северној Европи утиче и наслеђе биполарног света, и постојећи општи систем једне хегемоније. То покреће дискусију о ширењу НАТО-а као војне алијансе која пружа заштиту земљама које се осећају угроженим од Русије.

Ситуација би се знатно променила ако би се свет развијао у правцу жестоког надметања између економских блокова, са све већим поли-

тичким садржајем, закључује аутор. Већ сада, на глобалном нивоу, изгледа да су економске снаге најутицајније и да гурају свет у правцу три такмичарска панподручја. У том случају једина реална опција за нордијске земље била би пуноправно чланство у оквиру ЗЕУ, мада би једна субрегионална организација била корисна са становишта стабилности. Могло би да буде и притисака од стране ЕУ према нордијским земљама за учешће у операцијама изван Европе ради одбране интереса Уније.

Сценарио враћања на политику великих сила и надметање између држава вратило би Северну Европу на геополитички модел прошлости, у којем су две локалне силе и једна поморска сила потискивале једна другу ради ширења своје интересне сфере. Различити геополитички светски пореци захтевају и посебне приступе нордијској политици безбедности. Сарадња у региону Балтика може у сваком случају да помогне да се ублаже негативни утицаји глобалних економских и других снага на стање безбедности, и та сарадња треба да буде формализована и на подручју политичке безбедности.

External influences on Balkan countries by means of „care for human rights“

D Sc Slavoljub Šušić, Lt. General

Care for human rights acquired its constitutional form as early as in the time of the French bourgeois revolution, by the end of XVIII century, by adoption of the famous Declaration on the rights of man and citizen (in 1789). That document corresponded to the aims of the young bourgeoisie, which was dispensing with the feudal absolutism, and was based on the French philosophy of enlightenment.

Respecting or disrespecting the human rights and liberty is today spoken of on the basis of the Universal declaration on the rights of man, adopted by the General Assembly of the United Nations in 1948. This was the first instance in history where the international community adopted a comprehensive document on protection of human rights and liberty. However, the changed balance of forces on the international political scene entailed the ever increasing resorting to the arguments of force on the part of the economically most powerful and thus politically most influential metropolises seeking to preserve the existing and acquire new spheres of their influence, instead of upholding and respecting the human rights according to the provisions of the UN Charter and generally accepted declarations and international legal acts regulating matters in this domain.

International legal continuity of state

Prof. D Sc Gavro Perazić, Colonel, ret'd

Changes of basic elements of states (territory, population, authorities), caused by wars, revolutions, coups d'état, and the like, resulting in their disintegration, secession or annexation of parts of their territories, debellation or other changes of their legal status, always entailed dilemmas on whether a part of a state will enjoy continuity of the former state and retain its rights and obligations. This problem is today very actual for FR Yugoslavia, which is still being denied this right on the part of certain states.

Anti-Christian mysticism of Adolf Hitler

Prof. D Sc Vladimir Milanović

Much as they were scientifically worthless and contrary to fundamental interests of humanity, Hitler's ideas had terrible effects on the fate of individuals, groups and even entire nations, and must not be forgotten, not only because of consequences of their application but also because of the fact that some of them reappear, in new forms in changed historical circumstances. Such ideas are not only threatening the human rights and liberty but are a real danger for the existence of entire nations subjected to violence and pressures not much differing from the ones applied by Hitler.

Discussions on Christianity taking place in Hitler's Germany and Hitler's views on other related matters reveal the fact that the nazis were planning to destroy this oldest and most powerful regulator of culture and demeanour of man, using and applying the horrible methods already tested on the Jews and the political opponents of nazism. However, the views on Christianity he expressed in his close and absolutely confidential circle reveal the duplicity both of Hitler and the nazism as political organization, because they were, as was the case also with their plans for annihilation of people, political movements and nations, kept under the impenetrable veil of secrecy.

International tensions are becoming ever greater and the religious conflicts are regrettably appearing ever more frequently. Depending on their interests, the powerful factors on the international scene are either ignoring or encouraging such phenomena and developments, sometimes even applying the methods which we considered were with Hitler definitively left in history.

From the media stereotype to military intervention

M Sc Bojan B. Dimitrijević

The author analyses the creation of the negative media stereotype on the „Great Serbia“ and generally on the Serbs as negativists in the last war waged in regions of the former Yugoslavia. On the basis of an analysis of media, mostly of the press, in the 1992–1995 period, and using some characteristic instances, he presents a complex negative picture first projected by the American media for the purpose of preparation of their own public for a military engagement, of creation of necessary cohesion between the European allies, and finally of justification of offensive action undertaken against the Serbian Republic.

Demographic display and territorial determination of Kosovo and Metohija after the World War II

D Sc Slobodan Mišović, Colonel

The author presents a comprehensive analysis of the territorial determination of numerous migrations and national structure of population of Kosovo and Metohija after the World War II.

He reviews the present size of territory of the province in comparison with its territory before the war. After pointing out political decisions by which the territory of the province was changed at the expense of territory of the central part of Serbia, the author maintains that by the application of the geographic principle its territory should be kept to the existing 18 districts or communes.

A part of the analysis pertains to a consideration of change of number of inhabitants of Kosovo-Metohija in different periods after the World War II (census periods). He reviews the numerical increase of population of the province, of Serbia and Yugoslavia, and the causes of the quicker numerical increase of population of the province in comparison to such increase in other parts of Serbia and FR Yugoslavia, among which particularly significant were immigration, emigration and an explosive natural increase.

Another part of the analysis deals with the national structure of population of Kosovo-Metohija in individual periods after the World War II. Pointed out are significant causes of numerical and vital-demographic predominance of the Shquiptar (Albanian) ethnos, and solutions for such and other problems are advanced.

Model of information activities in the Yugoslav army

D Sc Jovan Omaljev, Colonel

Information activities are in the Yugoslav Army paid great attention and are organized and practiced at all command and control levels, with the aim of orientation, motivation and engagement of its members. A significant condition for the efficiency in the information activities (inter-army, internal) is their being organized within the framework of a system. The information system should be highly organized, comprehensive and coherent in structure and functions, and should work as an organizational and action ensemble.

The author reviews the internal information activities in the Yugoslav Army after the postulates of the general system theory, and points out characteristics and features of an efficient information system. One of its features should be the protection from the enemy psychologic and propaganda pressures. Having in view the formula, applied in modern war conditions, that „the demoralized soldier filled with defeatism is better than the dead one“, the most efficient defence and protection from the enemy propaganda consist of offering timely and right information to the „targets“ of the enemy activities in this domain. This entails the upgrading of the information system, its organization, functioning, features, aims, conditions, environment, and the like.

System of personnel support

D Sc Boško Nadoveza, Colonel

Since the domain of personnel service or support has not yet been definitively defined in the terminological-conceptual sense, there does not

exist a unanimous view on the personnel support and its contents. The heretofore existing approach to the research of this domain has been therefore only a fragmentary one, while the attained solutions and improvements were satisfying only requirements limited in scope.

The author maintains that the unanimous and comprehensive fixing of the concept and contents of the personnel support is indispensable, by which will be created prerequisites for seeing each problem within the framework of the system to which it belongs. Only thus could the existing state of affairs be rightly appraised and such solutions reached by which the system of personnel support will be generally upgraded.

The personnel support is an activity orientated to the availability of necessary personnel. It consists actually of two basic functions which are realized by numerous activities and procedures, such as: planning of personnel; establishment of sources and manners of manning; definition of legal solutions, and concrete personnel activities. Within these frames numerous factors should be fixed and solutions found for exact gauging their influence or impact on personnel matters. This is the methodological direction for finding out of such solutions that will ensure a comprehensive and adequate upbuilding of the system of personnel support.

Possible forms of non-armed endangerment of Federal Republic Yugoslavia

Aleksandar Savić, Colonel

Non-armed aggression is usually preceding the armed one and is its inseparable associate. Such an aggression against FR Yugoslavia is already in progress and its continuity is unquestionable. Only the intensity and modalities of pressures are being changed according to the situation and to the needs of the powerful ones – the aggressors. Effects of such actions are ruinous: the so called „white plague“, the „drain out of brains“, and similar negative phenomena and trends, systematically and in the long run have impact, without any killing, on the size and quality of the demographic potential of FR Yugoslavia, while the process of impoverishment of the country, the low level of its national product and its technological lagging behind the developed countries weaken its defence potentials even without any armed conflict and destruction.

In the article are reviewed several forms of non-armed endangerment of security of FR Yugoslavia: 1) intelligence-subversive activities; 2) psychological and propagandistic shaping of public opinion; 3) political pressures – internationalization of internal problems and „preventive diplomacy“; 4) economic sanctions. However, although the considering of only these forms cannot point out all aspects and facts necessary for a complete definition of the phenomenon of the non-armed endangerment of FR Yugoslavia, with a sufficient certainty can be within their framework (and on the basis of them) spoken of the phenomenon of the non-armed aggression against FRY, and of the need for the organization of efficient defence from it.

Interdependence of political and military strategies

D Sc Stanko Nišić, Colonel, ret'd

Historical facts and the actual reality show that a combination of military force and other instruments and forms of political pressure was applied in the solution of many inter-state and even internal disputes and conflicts. This fact was confirmed also by the recent shattering of the former Yugoslavia and by the war in Bosnia-Herzegovina. In these instances, as in many others, was demonstrated the domination of the political force over the military solutions of conflicts caused by politics.

Politics has always demonstrated impatience in the solution of problems in the development of society, introduced and applied forceful methods and instruments, thus provoking conflicts between states, nations, cultures and even civilizations. This cognition and indices showing that the role of politics in the solution of conflicts will be in the future growingly dominant have decided that in the assessment of interdependence of political and military strategies, the gravity point will be placed on the dominance of the political factor over the military one.

Strategy based on technology

Boško Antić, Captain, YN

The strategy of the United States of America, the sole super-power in the world after the disintegration of the USSR, is being changed formally after each change on the top of their administration (election of new presidents of the USA). These changes are, however, rather minor ones because the national aims of the USA remain unchanged. In the situation where it is not possible to defeat the adversary by sheer superiority of the human factor the technology is being resorted to, in which domain the USA enjoy a significant advantage. Particular attention is therefore paid to the utilization of new technologies, such as: „invisible“ or not easily detectable combat equipment and weapons, „intelligent weapons“, ballistic anti-rocket defence, and utilization of cosmic space for military purposes. Therefore the USA, in addition to a wide application of non-military forms of endangerment of security of small countries, proceed with the development of high performance equipment and weapons, which make possible the reduction of numerical strength of their armed forces while not reducing their abilities to wage wars on several fronts, i.e. in several regions, simultaneously.

Influences extérieures sur les pays des Balkans par intermédiaire de „La soucie des Droits de l'Homme“

Dr Slavoljub Šušić, General de division

Le soucie des Droits de L'Homme est devenue une forme institutionnelle dans le temps de Révolution française (1789). Le contenu de ce document a été correspondant aux objectifs de cette jeune bourgeoisie qui combattait contre l'absolutisme féodal et qui a été fondée sur laphilosophie française de l'éducation.

Dans les temps modernes on parle des respects et de l'ignorance de ces droits et de ces libertés tenant compte de la Declaration générale des Droits de l'Homme, qui a été acceptée par l'Assemblée générale des Nations Unies. C'est le premier cas dans l'histoire que la communauté internationale accepte un document tout-touchant concernant les Droits de l'Homme. Cependant, les rapports des forces changés sur la scène internationale ont provoqué l'apparition des arguments de force comme l'outil des metropoles les plus puissantes au point de vue économie et politique pour la sauvegarde de leurs propres sphères d'influence.

La continuité internationale juridique de l'Etat avec un aperçu sur continuité RSFY – RFY

Prof. dr Gavro Perazić

Les changements des éléments de base de l'Etat (territoire, population, pouvoir), provoqués par les guerres, les révolutions, les coups d'Etat etc, qui menaient vers la dissolution, sécession, annexion, débilitation et vers autres changements juridiques touchant la position d'un Etat, ont bougé toujours l'apparition des dilemmas de définition de la partie de l'ex-Etat qui a le droit de continuité de la communauté précédente ainsi que les droits et les obligations sortant de droit de continuité. Maintenant, ce problème est actuel pour la RF de Yougoslavie, car, malheureusement, il y a des Etats qui nient ce droit à la Yougoslavie.

Mysticisme anti-chrétien de Adolf Hitler

Prof. dr Vladimir Milanović

Les idées de Hitler, malgré la valeur nulle au point de vue science, contraires aux intérêts existenciaux de base de l'Humanité, ont eu les effets horribles concernant le sort des individus, des groupes, même des peuples entiers, et ne doivent pas être oubliées, non seulement à cause des conséquences provoquées mais aussi à cause du fait de répétition de nombreuses entre elles, dans les nouvelles formes et dans les conditions historiques changées. Ces idées sont non seulement une menace contre les Droits de l'Homme et des libertés, mais un danger réel pour l'existence des peuples qui sont soumis aux pressions peu différentes de ces qui ont été partiquées par Hitler.

Entretiens ayant comme thème principal l'idée de Hitler d'anéantir le christianisme, ont résultés à une découverte effroyable – c'est que les nacistes ont planifié d'anéantir la plus ancienne culture par les moyens terrifiants qui ont passé avec succès un expériment touchant les Juifs et les adversaires politiques. Déclarations concernant le christianisme, dans un cercle absolument confidentiel, découvrent le double face de Hitler, mais aussi de nacisme comme organisation politique et, également, leurs plans pour l'anéantissement des gens, des mouvements politiques et des peuples.

Maleureusement, aujourd'hui les tensions augmentent et les conflits religieux sont de plus en plus nombreux. Les puissances modernes ignorent ou accélèrent ces conflits, pareillement à Hitler, malgré que l'on a pensé que tout cela est parti dans l'histoire.

Du stéréotype médiatique à l'intervention militaire

Mr Bojan B. Dimitrijević

Dans ce texte on fait une analyse du stéréotype médiatique négatif concernant la „Grande Serbie“ et les Serbes comme les types négatifs durant la dernière guerre ravageant le sol de l'ex-Yougoslavie. Ce basant sur l'analyse des médias, en général de la presse, l'auteur donne une image complexe négative projetée par les médias américains ayant pour but les préparatifs de leur propre opinion publique à l'engagement militaire, création de cohésion nécessaire parmi les alliés occidentaux en Europe et, finalement, justification des actions offensives entreprises en 1995 contre la République Srpska.

Image démographique et détermination territoriale de Kosovo et Metohija après la Deuxième guerre mondiale

Dr Slobodan Mišović, Colonel

Cette oeuvre est une analyse complexe de détermination territoriale des nombreux mouvements et de la structure nationale de population de Kosovo et Metohija dans la période après la Deuxième guerre mondiale.

Dans l'article, on montre la grandeur de l'espace géographique de la Région par rapport à sa territoire avant la Deuxième guerre mondiale. On montre aussi les décisions politiques qui ont influencées le changement du territoire de la Région en diminuant en même temps le territoire de la Serbie. Auteur estime que l'application du principe géographique, ce territoire de Région doit être diminué et encadrée par 18 communes actuelles.

Une partie séparée de l'analyse touche l'examin de fait nombre de population dans les périodes différentes après la Deuxième guerre mondiale (les périodes des recensements) Par la méthode comparative on montre l'augmentazion permanente de population de Région, mais aussi le causes des migrations, imigrations, émigrations et le degré dangéreux de l'augmentazion de population.

Une partie de l'analyse est en liaison avec la structure nationale de population de Kosovo et Metohija dans des différentes périodes après la Deuxième guerre mondiale. On a accentué les causes significatives de domination démographique des Albanais et on a offert les résolutions de ce problème dans la Région.

Modèle d'information dans l'Armée de Yougoslavie

Dr Jovan Omaljev, Colonel

Système d'informations dans l'Armée de Yougoslavie a une importance particulière; il est organisé et réalisé dans tous les niveaux de commandement ayant pour but motivation et engagement des membres de l'Armée. Une condition significative pour avoir un système d'information efficace (système interne) est son organisation. Le système d'information doit être organisé de facon qu'il soit hautement organisé, avec une structure i fonctionnement unique et cohérent et qu'il fonctionne comme un entier organisationnel et d'action. Auteur dans cet article étudie le système d'information interne dans l'Armée de Yougoslavie à travers les postulats de théorie générale du système, détermine les propriétés qui doivent orner ce système pour qu'il soit efficace. Cela comprend la protection contre lse attaques psychologiques et de propagande et les pressions de différents types etc, étant donné que, durant les guerres modernes on applique la formule disant qu'il est mieu avoir comme adversaire un soldat démoralisé que d'avoir un ennemi mort. A cause de cela, une des facons les plus efficaces de défense est d'avoir un système d'informations bien organisé, ce que comprend la modernisation du système d'informations, son organisation, ses propriétés, ses objectifs, son environnement etc.

Système des cadres

Dr Boško Nadoveza, Colonel

Le domaine des cadres n'est pas encore défini de facon unique, ce que provoque apparition de polusieures définitions qui negligent la signification de base – suport des cadres. A cause de cela, approche de ce problème

utilisée jusqu'à maintenant a été partiel et les résolutions appliquées avaient satisfait seulement demandes strictement déterminées.

Auteur estime qu'il est indispensable de préciser de façon unique et entièrement examinée ce terme et son contenu, ce que permettrait de créer les suppositions dans le cadre examiné. C'est la seule voie de notifier l'état existante et d'arriver à une solution valable dans le système des cadres.

C'est activité dirigée vers la disposition des cadres. En effet, il s'agit des deux fonctions qui sont réalisées à travers de nombreuses activités comme: planification, détermination des sources, définition des résolutions juridiques etc. Dans cet encadrement il faut chercher et déterminer le grand nombre des faits et trouver la solution valable pour construire un système des cadres adéquat.

Les formes possibles de menace non-armée contre la République Fédérale de Yougoslavie

Aleksandar Savić, Colonel

Agression non-armée est toujours une avant-garde d'une agression armée ou son accompagnant obligatoire. Une telle agression est en application contre la Yougoslavie, sa continuité existe sans doute, seulement son intensité et modalités des pressions varient selon la situation et les besoins de la puissance en question sont changées. Les conséquences de cet action sont complètement destructives: soit-disant „pèste blanche“, „fuite des cerveaux“ et tendances pareilles, systématiquement et à long terme, sans assassinats, font influence sur la quantité et la qualité de potentiel démographique de la RFY, ainsi que la pauvreté du pays, production nationale basse et retard technologique, sans conflit armé, affaiblissent la possibilité de défense du pays.

Dans l'article on étudie certain nombre de faits de l'agression non-armée comme: (1) action subversive et exploratrice; (2) construction et changement de l'opinion publique par les actions psychologiques et de propagande; (3) pressions politiques – internationalisation des questions internes et diplomatie „préventive“; (4) sanctions économiques. On ne peut pas donner une image complète de situation actuelle mais on peut montrer la nécessité de l'organisation d'une défense efficace.

Interdépendence de la stratégie militaire et politique

Dr Stanko Nišić, Colonel en retraite

Les faits historiques et la réalité contemporaine montrent que dans le processus de résolution des conflits internationaux, on applique la force militaire et d'autres formes de violence politique. Cette constatation a été confirmée durant la destruction de l'ex-Yougoslavie et au cours de la guerre en Bosnie-Herzégovine. On a démontré la domination de force politique sur la résolution militaire des conflits.

La politique a été souvent manifestée durant la résolution des problèmes du développement de la société ce que provoquait l'application des moyens de force qui ont donné naissance aux conflits parmi les Etats, les peuples, les cultures, même les civilisations. Cela déterminait la façon de travail qui comprend une interdépendance politique et stratégie militaire avec tendance de tenir accent sur le fait politique.

Stratégie basée sur la technologie

Boško Antić, Capitaine de Vaisseau

La stratégie des Etats Unis d'Amérique, la superpuissance unique après le colapse de l'URSS, est changée officiellement à propos da chaque changement au sommet politique de l'Etat (élection d'un nouveau président), mais, en effet, ces changements sont très petits parce que les objectifs de la politique nationale ne changent pas. Dans impossibilité de prendre victoire par la majorité humaine, les EUA appliquent la technologie car dans ce domaine disposent des nombreux avantages. A cause de cela, les Américains consacrent une attention particulière aux nouvelles technologies comme: stealth technologie, armement „intelligent“, défense anti-missiles balistique, possibilités cosmiques. Ainsi, les EUA, malgré l'application large des formes non-militaires de menace de sécurité des petits pays, développent les moyens de combat de haute puissance ce que permet diminuation de nombre des soldats, mais ne diminue pas la possibilité de faire la guerre sur plusieurs fronts ou dans plusieurs régions.

Die Beeinflussung der Balkanstaaten von aussen durch die „Sorge für die Menschenrechte“

Generaloberstleutnant Dr. Slavoljub Šušić

Die Sorge für die Menschenrechte hatte ihre institutionelle Form bereits in der Zeit der Französischen Revolution (Ende des 18. Jahrhunderts) bekommen, als 1789 die berühmte Verkündung der Menschen- und Bürgerrechte angenommen wurde. Der Inhalt dieses Dokuments war den Zielen des jungen Bürgertums angemessen, welches mit dem feudalen Absolutismus abrechnen wollte und die sich auf der Philosophie der französischen Aufklärung stützte.

Heutzutage werden die Achtung und Verletzung der Menschenrechte und Grundfreiheiten mit Rücksicht auf die Allgemeine Erklärung der Menschenrechte, die 1948 die Generalversammlung der Vereinigten Nationen (VN) angenommen hatte, besprochen. Zum ersten Mal in der Geschichte hatte dann die internationale Gemeinschaft ein allumfassendes Dokument über den Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten gebracht. Die Veränderung des Kräfteverhältnisses in der internationalen militärisch-politischen Szene hat aber zur Folge, dass statt der Macht der Argumente über die Achtung der in der Charta der VN und in der allgemein angenommenen Erklärungen und völkerrechtlichen Übereinkünften behaltene Menschenrechte die Argumente der Macht immer öfter verwendet werden. Durch solche Argumente versuchen die wirtschaftlich stärksten und politisch einflussreichsten Grossmächte, die bestehenden Einflussbereiche zu bewahren und die neuen zu kriegen.

Die völkerrechtliche Kontinuität des Staates mit der Rücksicht auf die Kontinuität von SFRJ/BRJ

Oberst a. D. Prof. Dr. Gavro Perazić

Die durch die Kriege, Revolutionen, Staatsstreich u. ä. ausgelösten Änderungen der Grundelemente des Staates (Territorium, Bevölkerung und Macht), nach denen es zu dem Zerfall, der Sezession, Annexion, totalen Vernichtung und anderen Veränderungen des rechtlichen Standes des bestimmten States und seiner Teile zu kommen gepflegt hatte, verursachten während der Geschichte die Dilemmas, ob ein und welcher Teil eines solchen

Staates die Kontinuität der vorigen Staatsgemeinschaft sowie die Rechte und Verpflichtungen, die sie gehabt hatte, wahren werde. Heutzutage ist solches Problem für die BR Jugoslawien, der einige Staaten das Recht auf Kontinuität leider noch immer leugnen, sehr aktuell.

Der antichristliche Mystizismus Adolf Hitlers

Prof. Dr. Vladimir Milanović

Die Ideen Hitlers, wie auch immer sie vom wissenschaftlichen Standpunkt aus gesehen wertlos und den existentiellen Grundinteressen der Menschheit entgegengesetzt aussehen können, hatten auf das Schicksal der Einzelnen, der Gruppen, sogar der ganzen Völker die schrecklichen Auswirkungen gehabt. Diese Ideen dürfen nicht vergessen werden, nicht nur wegen der durch sie hervorgerufenen Auswirkungen, sondern auch wegen der Tatsache, dass viele solche Ideen in den neuen Formen und veränderten Geschichtsumständen wieder erscheinen. Solche Ideen sind nicht nur eine Bedrohung der Menschenrechten und Grundfreiheiten, sondern auch eine reale Gefahr für die Existenz ganzer Völker, die der Gewalt und dem Druck, die sich von diejenigen, die Hitler verwendet hatte, gering unterscheiden, ausgesetzt werden.

Hitler Gespräche übers Christentum sowie die Aussagen über die anderen Gegenstände entdecken, dass die Nationalsozialisten versucht hatten, durch Hitler und mit der Hilfe der schrecklichen, an Juden und politischen Gegnern schon erprobten Mittel, das Christentum, das älteste und stärkste Regulationsmittel der Kultur und des menschlichen Benehmens, zu vernichten. Die in der kleinen und völlig vertrauenswürdigen Umgebung gegebenen Aussagen übers Christentum zeigen das heuchlerische Wesen Hitlers und der nationalsozialistischen Bewegung als politischer Organisation. Diese Gespräche, wie auch die anderen Pläne für die Vernichtung der Menschen, politischer Bewegungen und Völker, waren absolut geheim gehalten worden.

Die zwischennationalen Spannungen steigen auch heutzutage, und die religiösen Konflikte werden leider immer öfter. Die derzeitigen Mächtigen, abhängig von ihren Interessen, ignorieren oder unterstützen solche Erscheinungen, wobei sie sich den Methoden bedienen, für die wir geglaubt haben, dass sie, zusammen mit Hitler, der Vergangenheit ein für allemal gehören würden.

Vom Medienstereotyp bis zur Militärintervention

M. Sc. Bojan B. Dimitrijević

In dem Text wird die Entstehung des negativen Medienstereotyps vom „Grossen Serbien“ und den Serben im ganzen als den Negativen im letzten Krieg, der auf dem Territorium des vorigen Jugoslawiens geführt worden war, analysiert. Auf Grund der Analyse der Medien, vor allem der Presse, von 1992 bis 1995 beschreibt der Autor durch die Beispiele ein komplexes

negatives Bild, das zuerst die Medien in den Vereinigten Staaten gebildet hatten, um die amerikanische Öffentlichkeit auf den militärischen Einsatz vorzubereiten, die benötigte Kohäsion zwischen den europäischen Alliierten zu bilden und am Ende eine Rechtfertigung für die 1995 unternommenen offensiven Aktionen gegen die Republik Srpska zu finden.

Das demographische Bild und die territoriale Bestimmung von Kosowo und Metohija nach dem Zweiten Weltkrieg

Oberst Dr. Slobodan Mišović

Diese Arbeit ist eine allumfassende Analyse der territorialen Bestimmung, der Zahl und Nationalstruktur der Bevölkerung von Kosowo und Metohija im der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg.

In dem Artikel wird die Grösse des Georaums von Kosowo und Metohija im Vergleich zum Territorium dieser Provinz vor dem Zweiten Weltkrieg erörtert. Es wird auch auf die politischen Beschlüsse, durch die das Territorium der Provinz zum Nachteil des Territoriums vom Zentralteil Serbiens geändert worden war, hingewiesen. Autor ist der Meinung, dass durch die Anwendung des geographischen Prinzips das Territorium von Kosowo und Metohija zu den derzeit bestehenden 18 Gemeinden zurückgeführt werden sollte.

Ein besonderer Teil der Analyse bezieht sich auf die Erörterung der Änderungen der Zahl der Bevölkerung von Kosowo und Metohija in bestimmten Zeiträumen bzw. während der Volkszählungen nach dem Zweiten Weltkrieg. Mit der Hilfe der Vergleichsmethode wird auf die Steigerung der Bevölkerungszahl auf Kosowo und Metohija und in Serbien und Jugoslawien sowie auf die Ursachen des höheren Bevölkerungswachstums auf Kosowo und Metohija als in anderen Gebieten Serbiens und Jugoslawiens hingewiesen. Von besonderem Belang dafür sind die Ein- und Auswanderung sowie der explosive Bevölkerungszuwachs.

Ein Teil der Analyse bezieht sich auf die Erörterung der Nationalstruktur der Bevölkerung von Kosowo und Metohija in bestimmten Zeiträumen nach dem Zweiten Weltkrieg. Es werden die wichtigen Ursachen der zahlenmässigen und vitaldemographischen Prädominanz der squiptarischen ethnischen Gemeinschaft hervorgehoben und die Lösungen für diese und andere Probleme der Provinz angeboten.

Das Modell der Informierung in der Armee Jugoslawiens

Oberst Dr. Jovan Omaljev

Die Informierung in der Armee Jugoslawiens hat grosse Bedeutung und wird auf allen Kommandoebenen realisiert, mit dem Ziel, die Angehörigen der Armee zu steuern, motivieren und engagieren. Die wichtige Bedingung für die effiziente innenmilitärische bzw. interne Informierung ist ihre Organisierung durch das System. Ein System der Informierung sollte hochorganisiert, kohärent und von einheitlicher Struktur und Funktion sein und wie eine Organisations- und Aktionseinheit funktionieren.

Durch die Grundsätze der allgemeinen Systemtheorie erörtert der Autor im Artikel die interne Informierung in der Armee Jugoslawiens und stellt die Eigenschaften fest, die ein System der Informierung haben sollte, um effizient sein zu können. Dies umfasst auch den Schutz vor den vom Feind ausgeübten psychologischen und propagandistischen Drücken, da in den heutigen Kreisen der Grundsatz, dass ein demoralisierter und vom Defetismus ergriffener Soldat besser als ein toter Soldat sei, benutzt wird. Deshalb ist eine von den effizientesten Verteidigungs- und Schutzweisen gerade die gute Informiertheit, was die Verbesserung des Systems der Informierung, aber auch ihrer Organisation, Funktionierung, Eigenschaften, Ziele, Umstände und Umgebung umfasst.

Das System der Kaderbeschaffung

Oberst Dr. Boško Nadoveza

Der Bereich des Kaders ist terminologisch und inhaltlich noch nicht eindeutig definiert, so dass es keinen einheitlichen Standpunkt darüber gibt, was die Kaderbeschaffung eigentlich ist und woraus sie besteht. Deshalb war der bisherige Zugang zu den Erforschungen dieses Problems partiell und die erfundenen Lösungen und Verbesserungen befriedigten nur die eng gestellten Forderungen.

Autor ist der Meinung, dass eine einheitliche und vollständige Präzisierung des Begriffs und des Inhalts der Kaderbeschaffung notwendig sei, wodurch die Bedingungen dafür gebildet werden werden, jedes Problem im Rahmen des Systems, zu dem es gehört, betrachten zu können. Nur so wird man der bestehende Zustand entsprechenderweise bewerten und die Lösungen, die das System der Kaderbeschaffung allseitig verbessern werden, erfinden können. Die Kaderbeschaffung ist die auf die Beschaffung des Kaders und die Verfügung über ihn gerichtete Tätigkeit. Dies sind gerade zwei Grundfunktionen, die durch die vielen Aktivitäten und Handlungen, wie die Planung des Kaders, Bestimmung der Quellen und Weisen der Auffüllung, die Bestimmung der Rechtsbedingungen und die konkrete Aufstellung des Kaders sind, realisiert werden. In diesem Rahmen sollten möglichst viele Faktoren bestimmt und die Lösungen für die exakte Messung ihrer Einwirkung auf den Kader erfunden werden, was der methodologische Weg für die Herausfindung der Lösungen, die einen umfassenden und entsprechenden Weiterausbau des Systems der Kaderbeschaffung sichern werden.

Die möglichen Formen der unbewaffneten Bedrohung der Bundersrepublik Jugoslawien

Oberst Aleksandar Savić

Die unbewaffnete Aggression geht immer vor der bewaffneten Aggression und ist ihre untrennbare Begleiterin. Eine solche Aggression gegen BRJ ist schon anwesend. Ihre Kontinuität ist unbestreitbar, nur werden die

Intensität und die Modalitäten der Drücke gemäss der Situation und den Bedürfnissen der Mächtigen bzw. der Aggressoren geändert. Die Folgewirkungen solcher Tätigkeit sind zerstörend: Die sog. weisse Pest (die Abnahme der Natalität), Brain-Drain und ähnliche negative Erscheinungen und Tendenzen beeinträchtigen systematisch und ohne Tötung die Quantität und Qualität des demographischen Potentials von BRJ, und die Verarmung des Staates, niedriges Sozialprodukt und das technologische Zurückbleiben schwächen ohne bewaffnete Konflikte und die daraus entstehenden Zerstörungen die Verteidigungspotentiale des Staates.

Im Artikel werden einige Formen der unbewaffneten Bedrohung von BRJ bearbeitet: 1) Nachrichten- und Subversionstätigkeiten; 2) Psychologisch-propagandistische Gestaltung der Öffentlichkeit; 3) Politische Drücke – z. B. die Internationalisierung der inneren Fragen und die „präventive“ Diplomatie, und 4) Wirtschaftssanktionen. Durch die Erörterung nur dieser Formen kann auf alle für die vollständige Definierung des Phänomens der unbewaffneten Bedrohung von BRJ nötigen Aspekte und Tatsachen nicht hingewiesen werden. Nichtsdestoweniger können im Rahmen und auf Grund dieser Formen das Phänomen der unbewaffneten Aggression gegen BRJ und das Bedürfnis nach der Organisation der effizienten Verteidigung zuverlässig besprochen werden.

Der Zusammenhang zwischen der politischen und der militärischen Strategie

Oberst a. D. Dr. Stanko Nišić

Die historischen Tatsachen und die Gegenwart zeigen, dass bei der Lösung vieler zwischenstaatlichen, sogar auch der innenstaatlichen Streite und Konflikte die Kopplung der militärischen Macht und anderen Formen der politischen Gewalt verwendet worden war. Es wurde auch durch die vor kurzem realisierten Zerstückelung des vorigen Jugoslawiens sowie durch den Krieg in Bosnien und Herzegowina bestätigt. Dabei, wie auch in meisten anderen Fällen, wurde die Übermacht der politischen Macht über die militärischen Lösungen der durch die Politik ausgelösten Konflikte bestätigt.

Die Politik hatte die Ungeduld bei der Lösung der Probleme in der Gesellschaftsentwicklung immer gezeigt und die gewaltigen Mittel gefördert, wodurch die Konflikte zwischen den Staaten, Völkern, Kulturen, sogar den Zivilisationen aufgelöst wurden. Dieses Erkenntnis sowie die Anzeichen, dass die Rolle der Politik in der Lösung der Konflikte in der Zukunft immer dominanter sein wird, entscheiden, dass bei der Erörterung des Zusammenhangs zwischen der politischen und der militärischen Strategie das Hauptgewicht auf die Prädominanz des politischen Faktors über das militärische gelegt wird.

Die auf der Technologie gegründete Strategie

Kapitän zur See Boško Antić

Die Strategie der Vereinigten Staaten von Amerika, der einzigen Supermacht nach dem Zerfall der Sowjetunion, wird offiziell nach jeder

Änderung ihrer politischen Spitzenstruktur bzw. nach der Präsidentenwahl geändert. Diese Änderungen sind aber im Grunde sehr gering und die wichtigsten Nationalinteressen bleiben unverändert. Wegen der Unfähigkeit, den Feind durch die Übermacht des menschlichen Faktors zu besiegen, wird Zuflucht zur Technologie genommen, worin die USA den anderen weit überlegen sind. Deshalb wird die besondere Aufmerksamkeit der Benutzung der neuen Technologien gewidmet, wie die unsichtbaren Kampfmittel und Waffen, „intelligente“ Waffen, Marschflugkörperverteidigung und kosmische Potentiale sind. Auf solche Weise entwickeln die USA neben der weiten Anwendung der nichtmilitärischen Formen der Bedrohung der Sicherheit kleiner Staaten die hocheffizienten Kampfmittel, die die Abnahme der Zahl der Soldaten zwar ermöglichen, aber die die Fähigkeit zur Führung des Krieges auf mehreren Fronten bzw. in mehreren Gebieten keineswegs vermindern.

Внешние влияния на балканские страны посредством
„заботы о правах человека“

Д-р Славолуб Шушич, генерал-подполковник

Забота о человеческих правах получила форму института еще в период Французской буржуазной революции, под конец XVIII века, после принятия Декларации о правах человека и гражданина (1789 года). Содержание этого документа совпадало с целями молодой буржуазии, расправлявшейся с феодальным абсолютизмом, причем оно основывался на французской философии просвещенности.

В настоящее время уважение или неуважение человеческих прав и свобод рассматриваются, исходя из Общей декларации о правах человека, принятой Генеральной Ассамблеей ООН в 1948. году. Это был первый случай в истории принятия международным сообществом всеобъемлющего документа о защите человеческих прав и свобод. Однако, измененное соотношение сил в международной военно-политической арене привело к тому, что, вместо применения аргументов об уважении человеческих прав, содержащихся в Уставе ООН и других общепринятых декларациях и международных юридических актах, все чаще хватает за аргумент силы, при помощи которой самые мощные и в политическом отношении самые влиятельные метрополии стремятся сохранить существующие и захватить новые сферы влияния.

Международно-правовой континуитет государства с обзором
континуитета СФРЮ – СРЮ

Проф. Д-р Гавро Перазич, полковник в отставке

Изменения в основных элементах государства (территория, население, власть), наступившие вследствие войн, революций, государственных переворотов и т. д., в результате которых имели место сецессия, аннексия, победа в войне и другие изменения в юридическом положении государства и его частей, всегда в истории вызывали дилеммы о том, какая часть этого государства сохранит за собой континуитет предшествующего государственного содружества, а также права и обязанности, которыми оно обладало. Настоящая проблема теперь является весьма актуальной для СР Югославии, которой, к сожалению, некоторые государства все еще оспаривают это право.

Идеи Гитлера, сколько бы ни были ничтожными с научной точки зрения и противоположными жизненным интересам человечества, имели ужасные эффекты на судьбы отдельных лиц, групп, даже целых народов, так что их нельзя забывать, не только из-за последствий, вызванных ими, но и потому, что они снова возобновляются в новой форме и в иных исторических обстоятельствах. Эти идеи не только угрожают человеческим правам и свободам, на они представляют собой и настоящую опасность для существования целых народов, подвергаемых насилию и давлению, мало отличающимся от тех, которыми пользовался Гитлер.

Беседы о христианстве, а также высказывания Гитлера по другим темам, свидетельствуют о том, что нацисты в лице Гитлера планировали и уничтожение христианства, старейшего и сильнейшего регулятора культуры и человеческого поведения, причем ужасными средствами, испытанными уже на евреях и политических противниках. Его мнение о христианстве, высказанное в узком, абсолютно доверчивом кругу, показывает все двурушничество не только Гитлера, но и нацизма, как политической организации, потому что их планы уничтожения людей, политических движений и народов, как и все другое, сохранялись в полной секретности.

Международные натяжения усиливаются и в настоящее время, а религиозные столкновения, к сожалению, вспыхивают все чаще. Современные сильные эти явления, в зависимости от своих интересов, игнорируют или поощряют, пользуясь при этом методами, про которые мы верили, что они вместе с Гитлером окончательно ушли в прошлое.

От стереотипа средств массовой информации

до военного вмешательства

Канд. наук Боян Б. Димитриевич

В тексте подвергается анализу создание средствами массовой информации отрицательного стереотипа о „Большой Сербии“ и вообще о сербах, как о преступниках в последней войне, имевшей место на просторах предшествующей Югославии. На основании анализа средств массовой информации, в частности печати, в периоде 1992–1995 гг., автор, пользуясь примерами, дает комплексную негативную картину, которую первыми проектировали американские средства массовой информации, с целью подготовки собственного общественного мнения к военному привлечению, создания необходимой сплоченности между европейскими союзниками и, наконец, с целью оправдания наступательных действий, предпринятых в 1995 году против Республики Сербской.

Демографическая картина и территориальное определение Косово и Метохии после Второй мировой войны

Д-р Слободан Мишович, полковник

Настоящая работа является всесторонним анализом территориального определения численного движения и национальной структуры населения Косово и Метохии в периоде после Второй мировой войны.

В статье рассматриваются размеры геопространства Края по сравнению с его территорией до Второй мировой войны. Указывается на политические решения, которые меняли территорию Края за счет сокращения территории центральной части Сербии. Автор считает, что применением географического принципа территорию надо свести к внешним 18 общинам. Отдельная часть анализа относится к рассмотрению изменения численности населения Косово и Метохии в отдельных периодах после Второй мировой войны (периоды переписи). Сравнительным методом указывается на рост населения Края, Сербии и Югославии, как на причины более быстрого роста населения Края по сравнению с остальными частями Сербии и СРЮ, среди которых особое значение имеют поселение, выселение и взрывной природный прирост населения.

Часть анализа относится к рассмотрению национальной структуры населения Косово и Метохии в отдельных периодах после Второй мировой войны. Подчеркиваются значительные причины численного и жизненно-демографического превосходства албанского этноса и предложенные решения этих и других проблем Края.

Модель информирования в Войске Югославии

Д-р Йован Омалев, полковник

Информирование, имеющее большое значение в Войске Югославии, организуется и осуществляется на всех уровнях управления, с целью направления, мотивировки и привлечения личного состава Войска Югославии. Важное условие эффективного информирования (внутривоенного) – его организация через систему. Информационная система должна быть высоко организованной, функционально единой и когерентной и функционировать, как организационное и акционное целое.

Автором в статье рассматривается внутреннее информирование в Войске Югославии в свете установок общей теории системы, и уточняются качества, которыми информационная система должна обладать, чтобы была эффективной. Это подразумевает и защиту от психологических и пропагандистских давлений противника, учитывая, что в современных условиях в войнах применяется формула, по которой деморализованный и малодушим охваченный солдат лучше мертвого. Поэтому, один из эффективных способов обороны – хорошая информированность, что подразумевает совершенствование системы информирования, ее организации, функционирования, качеств, целей, условий, окружения и пр.

Кадровая область все еще не определена однозначно в отношении терминов и содержания, так что нет единой позиции о том, что такое кадровое обеспечение и что его составляет. Поэтому до сих пор подход к исследованиям проблемы был парциальным, причем изобретенные решения и улучшения удовлетворяли только узко поставленные требования.

Автор считает необходимым обеспечить единое и всеобъемлющее уточнение понятия и содержания кадрового обеспечения, чтобы создать предпосылки для рассмотрения каждой проблемы в рамках системы, к которой она принадлежит. Только таким образом можно качественно оценить существующее состояние и добиться решений, при помощи которых улучшится система кадрового обеспечения в целом.

Кадровое обеспечение – деятельность, целью которой является обеспечение и распоряжение кадрами. Именно в этом и заключаются две основные функции, реализующиеся посредством многочисленных активностей и деятельностей, как планирование кадров; определение источников и способа пополнения; определение законных решений и конкретное проведение кадровой политики. В этих рамках нужно определить как можно больше факторов и найти решение для точного измерения их влияния на кадры, что является методологическим способом поиска за решениями, обеспечивающими полную и адекватную достройку системы кадрового обеспечения.

Возможные формы невооруженной угрозы Союзной Республике Югославии

Александр Савич, полковник

Невооруженная агрессия всегда предшествует вооруженной агрессии, являясь ее неотлучным спутником. Такая агрессия на СРЮ уже совершается, ее континуитет бесспорен, только интенсивность и способы давления меняются в согласии с ситуацией и потребностями мощных – агрессоров. Последствия такой деятельности разрушительны: так называемая белая чума, „утечка мозгов“ и подобные негативные явления и тенденции систематически и долгосрочно, без убийств, влияют на количество и качество демографического потенциала СРЮ, и без вооруженных столкновений понижают ее оборонительный потенциал.

В статье обрабатываются некоторые формы вооруженной угрозы безопасности СР Югославии: 1) разведывательно-подрывная деятельность; 2) психологическо-пропагандистское оформление общественного мнения; 3) политические давления – интернационализация внутренних вопросов и „превентивная“ дипломатия; и 4) экономические санкции. Рассматривая только эти формы, нельзя указать на все

анекдоты и факты, необходимые для полного определения явления невооруженной угрозы СРЮ, но в рамках (и на основании) их достаточно надежно можно говорить о явлении невооруженной агрессии против СРЮ и необходимости организации эффективной обороны.

Взаимозависимость политической и военной стратегии

Д-р Станко Нишич, полковник в отставке

Исторические факты и современная действительность показывают, что в решении многочисленных межгосударственных, даже и внутригосударственных споров и конфликтов сочетались военная сила и другие формы политического насилия. Это подтвердилось и в недавнем разгроме предшествующей Югославии и войне в Боснии и Герцеговине. При этом, как и в большинстве других случаев, демонстрировалось превосходство политической силы над военными решениями при помощи политики вызванных столкновений.

Политика издавна проявляла нетерпение при решении проблем, возникающих в развитии общества, предпочитая насильственные средства и поэтому вызывая столкновения между государствами, народами, культурами, даже цивилизациями. Исходя из этого сознания, а также из показателей, свидетельствующих о том, что при урегулировании столкновений в будущем доминанция роли политики будет все усиливаться, в рассмотрении взаимозависимости политической и военной стратегии главное внимание уделялось превосходству политического фактора перед военным.

Стратегия, основанная на технологии

Бошко Антич, капитан I ранга

Стратегия Соединенных штатов Америки, единственной сверхдержавы после распада СССР, официально меняется при каждом изменении ее политической верхушки (выбор нового президента), но по сути дела выходит, что эти изменения весьма небольшие, так что конечные национальные цели остаются неизменными. Не обладая возможностью победить противника превосходством человеческого фактора, прибегается к опоре на технологию, в чем США имеют значительные преимущества. Поэтому особое внимание уделяется использованию новых технологий, как невидимые боевые средства и оружия, „интеллектуальное“ оружие, противоракетная баллистическая оборона и космические возможности. Наряду с широким применением невоенных форм угрозы безопасности малых стран, США продолжают развивать боевые средства высокой мощности, позволяющие сократить число солдат, одновременно не ограничивая возможности ведения войны на нескольких фронтах, т. е. в нескольких регионах.

Ликовно-графички уредник
Бождар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душан Исаковић

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.600 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку и технологију Републике Србије, бр. 413-00-222/95-0101, од 19. 06. 1995. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)